
DOKTORI (PhD) ÉRTEKEZÉS

FÖLDES FRUZSINA

MOSONMAGYARÓVÁR

2008

NYUGAT MAGYARORSZÁGI EGYETEM MEZŐGAZDASÁG- ÉS
ÉLELMISZERTUDOMÁNYI KAR
MOSONMAGYARÓVÁR
GAZDASÁGTUDOMÁNYI INTÉZET
AGRÁRGAZDASÁGTANI ÉS MARKETING TANSZÉK

Doktori Iskola vezető:
DR. BENEDEK PÁL DSc
Intézetigazgató, Egyetemi tanár

Programvezető:
DR. TENK ANTAL CSc

Tudományos vezető:
DR. GODA MÁTYÁS PhD

**ÖKOLÓGIAI ÁLLATTARTÁS HELYE, SZEREPE ÉS LEHETŐSÉGEI
MAGYARORSZÁGON, KÜLÖNÖS TEKINTETTEL A NYUGAT-DUNÁNTÚLI
RÉGIÓRA**

Írta:

FÖLDES FRUZZSINA

MOSONMAGYARÓVÁR

2008

TARTALOMJEGYZÉK

KIVONAT	4
ABSTRACT	5
1. BEVEZETÉS, CÉLKITŰZÉSEK	6
2. IRODALMI ÁTTEKINTÉS	9
2.1. Az ökológiai gazdálkodás fogalma, kialakulása, kapcsolata a fenntartható fejlődéssel	9
2.2. Az ökológiai állattartás irányzatai, alkalmazott fajtái	13
2.3. Az ökológiai állattartás követelményei	19
2.4. Az ökológiai állattartás szabályozása, ellenőrzése	22
2.5. Az ökológiai állattartás támogatása	26
2.6. Az állati eredetű ökotermékek kereskedelme	31
2.7. Az állati eredetű ökotermékek felára, a fogyasztói tendenciák alakulása	35
3. ANYAG ÉS MÓDSZER	42
4. SAJÁT VIZSGÁLATOK ÉS AZOK EREDMÉNYEI	47
4.1. Állattartó ökogazdaságok Magyarországon	47
4.2. Állati eredetű ökotermékek feldolgozása	61
4.3. Az állati eredetű ökotermékek kiskereskedelmi értékesítése, a fogyasztói árak alakulása	66
4.4. A fogyasztói szokások vizsgálata	72
5. KÖVETKEZTETÉSEK, JAVASLATOK	89
6. ÖSSZEFOGLALÁS	100
7. SUMMARY	104
8. ÚJ ÉS ÚJSZERŰ TUDOMÁNYOS EREDMÉNYEK	107
9. IRODALOMJEGYZÉK	109
MELLÉKLETEK	121

ÖKOLÓGIAI ÁLLATTARTÁS HELYE, SZEREPE ÉS LEHETŐSÉGEI MAGYARORSZÁGON, KÜLÖNÖS TEKINTETTEL A NYUGAT-DUNÁNTÚLI RÉGIÓRA

KIVONAT

Az ökológiai gazdálkodás, mint környezetkímélő, speciális minőségű terméket előállító gazdálkodási mód Magyarországon közel harminc éves múlttal tekint vissza, amelynek holisztikus rendszerén belül az állattenyésztési ágazat kialakulásának kezdeteiről csak a '90-es évek végétől kezdve beszélhetünk. Az állati eredetű ökotermék-előállítás termékpálya szintű országos és regionális vizsgálata során megállapítást nyert, hogy az állati eredetű ökotermék-előállítás fejlesztéséhez, az ökotermék kínálat bővítéséhez az ökológiai állattenyésztés szerkezetváltása szükséges. Az állati eredetű ökotermékeket előállító feldolgozó üzemek a nyersanyag beszerzését a magyar állattartó ökogazdaságok alapanyag-előállítására alapozzák, de a folyamatos ellátás és a nagyobb tételű, homogén alapanyag hiánya általános problémaként jelentkezik. A kiskereskedelmi értékesítésben a teljes ökotermék portfólióból az állati eredetű termékek egyelőre még meglehetősen alacsony részarányt képviselnek, amely a termékkínálat szűkössege, a termékek nehéz elérhetősége mellett a fogyasztói réteg kialakulatlanságára is utal. Az ökotermék fogyasztói tendenciákat tekintve az állati eredetű termékek keresletében várhatóan továbbra sem lehet lényegesebb áttörésre számítani, mindez azonban nem csak a fizetőképes kereslet hiányával, vagy az ökotermékek magas árával hozható összefüggésbe.

**THE POSITION, ROLE AND POSSIBILITIES OF ECOLOGICAL ANIMAL
HUSBANDRY IN HUNGARY, ESPECIALLY IN THE WEST-DANUBIAN
REGION**

ABSTRACT

Organic farming like an environmentally friendly farming method - projecting a special-quality-goods production – has a near 30-year long history in Hungary, but within its holistic system we can only talk about the beginning of the development of animal husbandry section from the end of the 90s. Among the aims of this dissertation are a general status report about organic animal husbandry, the exploration of the state of organic animal product processing, an overall analysis of the offer and demand of organic animal products, the exploration of contact system between the participants of the product field, and the research on factors effecting the purchase of organic products and consumer overprices.

1. BEVEZETÉS, CÉLKITŰZÉSEK

Az elmúlt időszakban jelentős fejlődés tapasztalható a mezőgazdasági termelésen belül az olyan környezettudatos technológiák vonatkozásában, amelyek legfőbb célja, hogy a környezeti adottságok figyelembevételével, azokhoz alkalmazkodva állítsanak elő egészséges, magas tápértékű, minőségi élelmiszereket. Az előzőekben említett célok eléréséhez, a fenntartható, környezetkímélő gazdálkodási rendszerek, így az ökológiai gazdálkodás előtérbe kerüléséhez nem csak az Európai Unió agrár- és környezetvédelmi politikájában bekövetkezett változások, hanem a nemzetközi és világszervezetek hosszú távú programjai is nagyban hozzájárultak, egyúttal irányt mutatva a magyar mezőgazdasági termelés, élelmiszer-előállítás számára is.

Az ökogazdálkodás térnyerésében, dinamikus fejlődésében számos tényező játszott szerepet. Kezdetben főként az iparszerű mezőgazdasági termelést érő negatív kritikák erősödése, a környezetszennyezés, az előállított termékek minőségi, élelmiszerbiztonsági problémái, majd a kedvező agrár-környezetgazdálkodási támogatások, a speciális termék-előállításban rejlő piaci lehetőségek, valamint a környezet és egészségtudatos fogyasztói réteg megjelenése.

Magyarországon - a konvencionális mezőgazdaság trendjeit követve - az ökológiai gazdálkodáson belül is a növénytermesztés bír nagyobb jelentőséggel, míg az állattenyésztés csak az elmúlt néhány évben kezdett el fejlődni. Az ökológiai növénytermesztési és állattenyésztési ágazat közötti aránytalanságot mutatja többek között az előállított termékek kereskedelmi forgalomban betöltött szerepe is. A belföldi kereskedelemben az állati eredetű öko-termékek egyelőre még alacsony részarányt képviselnek, amelyhez nagyban hozzájárult az is, hogy az állattartás egységes jogi és gazdasági keretei jóval később láttak napvilágot, amely az állati eredetű öko-termékeket kezdetben piaci megjelenésükben is gátolta.

A piaci keresletet tekintve eleinte a kialakulóban lévő fogyasztói réteg sem támasztott számottevő igényt az állati eredetű öko-termék-előállítókkal szemben. Mind a rendszeres, mind az alkalmi fogyasztók egy jelentős része a

vegetáriánus étrendet követő vásárlók köréből került ki, továbbá a konvencionális termékekkel megegyezően, főként az amúgy is magasabb árkategóriába tartozó állati eredetű termékek, mint például a hús és húskészítmények ökofelára még a tudatos fogyasztók számára is hosszú ideig megfizethetetlen volt. A piaci viszonyok alakulását az ökológiai állattartásra való átállást ösztönző támogatások, a támogatási rendszerben megfigyelhető aránytalanságok, torzulások, hiányosságok szintén jelentősen befolyásolták, egyes termékcsoportok esetében túltermelést és értékesítési nehézségeket okozva.

Annak ellenére, hogy számos kutatási eredmény tanúskodik az ökológiai gazdálkodás fejlődését előmozdító változásokról, sok esetben csak hozzávetőleges becslések, több éves késéssel megjelent források alapján nyílik lehetőség arra, hogy az ilyen irányú állattartásról és termék-előállításról, az állati eredetű termékek piaci lehetőségeiről átfogó képet kapjunk. A rendelkezésre álló adatok szűkössége, a folyamatos információgyűjtés hiánya tehát nagyban megnehezíti az eddig elért eredmények értékelését. Mindez nemcsak tudományos és szakmai körökben, de az egyre speciálisabb igényekkel jelentkező fogyasztók és ezen igények kielégítését megcélzó termelők, piaci szereplők körében is megválaszolatlan kérdésekhez vezet, ezáltal további kutatások elvégzését teszi aktuálissá.

Az értekezés alapvető célkitűzése Magyarország, különös tekintettel a Nyugat-Dunántúli Régió ökológiai állattartásának általános állapotfelmérése, az állati eredetű ökotermékek feldolgozásának, kereskedelmi tendenciáinak elemzése a piaci kereslet-kínálat és a fogyasztói igények tükrében. Ennek megfelelően a kutatás célja, a termékpálya résztvevői közötti kapcsolatrendszer erős és gyenge pontjainak feltárása, amely a következő területekre terjed ki:

- az ökológiai állattartással foglalkozó gazdaságok termelési sajátosságainak, az előállított termékek piaci lehetőségeinek vizsgálata;
- az állati eredetű ökotermék-feldolgozás helyzetének feltárása;

- az ökológiai állattartásból származó termékek kiskereskedelmi forgalomban betöltött szerepének vizsgálata, a keresleti és a kínálati oldal átfogó elemzése;
- az ökotermékek és a konvencionális módon előállított termékek közötti fogyasztói felárak vizsgálata;
- a fogyasztói preferenciák, és a fizetési hajlandóság vizsgálata az állati eredetű ökotermékek vonatkozásában.

2. IRODALMI ÁTTEKINTÉS

2.1. Az ökológiai gazdálkodás fogalma, kialakulása, kapcsolata a fenntartható fejlődéssel

Napjainkban különösen érzékelhető a minőségi szemléletváltás, a minőségi fejlődést szem előtt tartó termelés és végtermék-előállítás, amelynek minden egyes lépése egyúttal a biodiverzitás védelmét, a természeti környezet kímélését, a fenntartható fejlődést szolgálja **(Csete, 2005 b)**. A fenntartható fejlődést, mint követendő általános irányelvet 1987-ben az ENSZ Környezet és Fejlődés Világbizottságának (Brundtland Bizottság) Közös jövőnk címet viselő jelentése tette közismertté, melynek megfogalmazásában „A fenntartható fejlődés a fejlődés olyan formája, amely a jelen igényeinek kielégítése mellett nem fosztja meg a jövő generációit saját szükségleteik kielégítésének lehetőségétől.” **(Bulla et al., 2006; Csete, 2005 a)**.

A fenntartható fejlődés, vagyis a környezetileg elviselhető gazdasági fejlődés előtérbe kerülését a fogyasztói igények tartós kielégítése és az ennek alapját képező agroökológiai potenciál megőrzése mellett a gazdasági fejlődéssel összehangolt természeti erőforrás hasznosítás és a környezetterhelés egyaránt indokolja. Mindez együttesen minőségi változásokat, változtatásokat tesz szükségessé **(Csete és Láng, 1999)**. A fenntartható fejlődés gyakorlati megvalósítására törekszik az ökológiai gazdálkodás is, amely **Kopasz (2004)** szerint környezeti és gazdasági szempontokból egyaránt fenntartható gazdálkodási mód.

Az ökogazdálkodás olyan összetett, egymással szorosan összefüggő és egymásra épülő elemekből álló tevékenység, amelynek alapját a föld, a növények, az állatok és az ember harmonikus együttműködése adja **(Tasi, 2005; Kissné Bársony, 2000)**. Alkalmazott termelési módszerei révén, fenntartható módon óvja a természeti értékeket, mellőzve a szintetikus műtrágyák, növényvédő szerek használatát, törekedve a környezet minőségének javítására. Célként fogalmazza meg az élelmiszerminőség és

az élelmiszerbiztonság fokozását, az emberiség egészséges táplálékkal való ellátását, miközben munkalehetőségeket, és piaci lehetőségeket teremt. **(Hartwig de Haen, 1999; Yussefi és Willer, 2002).**

Más megfogalmazásban a bio- (öko-, organikus) gazdálkodás olyan környezetkímélő, különleges minőségű és teljes körű mező-, erdő- és tájgazdálkodást, élelmiszer-előállítás és vidékfejlesztést jelent, amely szigorú előírások keretei között, különleges ellenőrzés és minősítés mellett, valamint aktív környezetvédelem, egészségvédelem, és életforma-változtatás igényével zajlik **(Márai et al., 2002)**. Az organikus, ökológiai vagy biogazdálkodás kifejezés ugyanazt a fogalmat jelöli, megjelenési formája a mindennapi szóhasználatban országonként és nyelvterületenként változó. A „német, svéd, spanyol és dán nyelven az öko; görög, francia, olasz, holland és portugál nyelven a bio, míg az angol nyelvben az organic ” szó terjed el **(Vadáné Kovács, 1999)**. „Nálunk az ökológiai- röviden: ökogazdálkodás – mellett a biogazdálkodás is használatos” kifejezés **(Sárközy, 1998)**.

„A mezőgazdasági termelés történelmi kezdeteitől egészen a XX. századig nem volt szükség az „ökológiai” megkülönböztetésre” **(Böő, 2004)**. A század elején a mezőgazdasági termelésben érvényesülő üzemgazdasági gondolkodásnak, és a mennyiségi szemléletnek köszönhetően az ipar szerepe is felértékelődött. A termelési költségek sokkal gyorsabban emelkedtek, mint a bevételek, ezért a termelők fokozták a racionalizálást, és olyan iparszerű termelési technológiákat vezettek be, amelyek ugyan a mezőgazdasági termelés fejlődését eredményezték, de ennek a fejlődésnek rövidesen káros mellékhatásai is jelentkeztek. Jellemző volt a túl sok növényvédő szer- és műtrágya-felhasználás, a monokultúrák elterjedése **(Csete et al., 1995 cit. Kürthy, 1997)**, emellett az állatok takarmányozásában a fehérje-túltáplálás következményeként termékenységi problémák alakultak ki **(Seléndy, 1997)**. Ennek eredményeként szükségszerűvé vált az ökológiai szempontok előtérbe helyezése, amely életre keltette az ökológiai gazdálkodás mozgalmait, irányzatait.

Térben és időben egymástól különböző helyen alakultak ki azok a gazdálkodási formák, melyeket ma közös néven ökológiai gazdálkodásnak nevezünk **(Radics, 2001)**. Az egyes irányzatokat **Santucci (2002)** és **Seléndy (2005)** alapján az 1. táblázat szemlélteti.

Az ökológiai gazdálkodás fő irányzatai

Irányzat	Fő képviselője	Kialakulásának helye	Kialakulásának ideje
Biodinamikus gazdálkodás	Steiner	Németország	1926
Organikus gazdálkodás	Howard	Egyesült Királyság	1940
Szerves-biológiai gazdálkodás	Rusch és Müller	Svájc	1950
Szerves-biológiai gazdálkodás	Lemeire-Boucher	Franciaország	1950
Permakultúra	Mollison és Holmgreen	Ausztrália	1970
Fukuoka-elmélet	Fukuoka	Japán	1970

Forrás: **Santucci, 2002** és **Seléndy, 2005** alapján saját összeállítás

Annak ellenére, hogy az ökológiai gazdálkodás, mint környezettudatos gazdálkodási mód már a XX. század első felében is számos követőre talált, térnyeréséről csak az 1980-as évektől kezdve beszélhetünk.

Ezekben az években jelent meg Közép-Kelet Európában is, elsőként Magyarországon (**Seléndy, 2005**).

Az öko-gazdálkodás és annak különböző irányzatai, ahogy a világ más országaiban, úgy hazánkban is mozgalomként indult. Kialakulásának, fejlődésének általunk legfontosabbnak tartott főbb állomásai időrendi sorrendben a következők:

-**1983**: megalakul a **Biokultúra Klub**; a biokultúra mozgalmi és információs bázisa, az öko-gazdálkodás elkötelezettjeinek érdekképviselői szervezete.

-**1987**: a **Biokultúra Klubból Egyesületet** hoznak létre; még ebben az évben megtörténik az EGK (Európai Gazdasági Közösség, az Európai Unió jogelődje) öko-joganyagának átvétele, és az egyesület az IFOAM (Öko-gazdálkodók Világszövetsége) teljes jogú tagjává vált.

-**1995**: az EU-val ekvivalens magyar előírás- és ellenőrzési rendszernek köszönhetően Magyarország Közép-Európából elsőként kerül fel a „**harmadik országok listájára**”, amely a magyar öko-termékek exportját, nyugat-európai piacra jutását segítette elő.

-**1996**: az első magyar független tanúsító, ellenőrző szervezet, a **Biokontroll Hungária Kht.** megalakulása.

-**1999**: napvilágot lát az első magyar öko-rendelet, a **140/1999 (IX.3.) Kormányrendelet**, „A mezőgazdasági termékek és élelmiszerek ökológiai követelmények szerinti előállításáról, forgalmazásáról és jelöléséről”.

-**2002**: a **NAKP** (Nemzeti Agrár-környezetvédelmi Program) – elindulása, amely az öko-gazdálkodás támogatásában jelentett nagy előrelépést.

-**2003**: megalakul a második magyar független tanúsító, ellenőrző szervezet, a **Hungária Öko Garancia Kft.**

2.2. Az ökológiai állattartás irányzatai, alkalmazott fajtái

Az ökológiai állattartás nem egy új divatirányzat, hiszen az iparszerű tartástechnológiák megjelenése előtt ez volt az általánosan elfogadott gyakorlat. Az állattartó ökogazdáknak természetesen nem az ötven vagy több száz évvel ezelőtti termelési és tartási rendszerekhez való visszatérésre kell törekedniük, hiszen az felelőtlenség lenne, hanem a hagyományos módszerek mai igényeket kielégítő, mai tudásuknak megfelelő, korszerű alkalmazására **(Zámbó és Mátray, 2001)**.

Az ökoállattartás nem egy korlátok között működő gazdálkodási formát jelent, hanem a különböző haszonállat fajok biológiai igényeinek megfelelő, az adott természeti környezettel harmonizáló tartását, ahol az eltérő társadalmi-gazdasági és ökológiai kondíciók között, a gazdálkodás természetes körforgása és az ember által irányított folyamatok kiegészítik egymást **(G. B., 2003; Böő, 2004; Rahmann, 2003)**. Az ökológiai állattartást gyakran nevezik „állatságos” állattartásnak is, mivel az állattartási gyakorlatban kiemelt szerepet kap „a magas színvonalú állategészségügy és az állatjólét biztosítása” **(Vaarst et al., 2004)**, ugyanakkor ezáltal sokszor le is egyszerűsítik annak többfunkciós szerepét.

Az ökológiai gazdálkodásban az állattartás önálló árutermelő szerepe mellett meghatározó módon járul hozzá a mezőgazdasági termelés egyensúlyának fenntartásához, a talaj szervesanyag-tartalmának növeléséhez, és a termesztett növények tápanyag-igényének kielégítéshez **(Szalay, 2002)**. Az állatjólét biztosítása mellett fontos szerepet vállal az őshonos állatfajok és fajták fenntartásában, megőrzésében. Termelési, tenyésztési eljárásai révén egészséges, különleges minőséget feltételező termék-előállítás lehetőségét rejt magában, kielégítve az állatjólét tekintetében is egyre kifejezettebb elvárásokkal jelentkező fogyasztók igényeit, mindezzel megalapozva az ilyen irányú állattartás létjogosultságát.

Európában a legtöbb ökogazdaság állattartással is foglalkozik, amelynek rendszerei nagyon heterogén képet mutatnak. A termelés funkciója és intenzitása alapján két alapvető irányzatról beszélhetünk, így intenzív és extenzív ökológiai állattartásról, amelyek főbb jellemzőit a 2. táblázat szemlélteti. Az intenzív irányzat elsősorban a konvencionális állattartásban is

alkalmazott, egyhasznú, termelékeny fajtákat, míg az extenzív irányzat az alacsony és közepes termelékenységű, többhasznú fajtákat részesíti előnyben **(Rahmann és Böhm, 2005)**.

2. táblázat

Az ökológiai állattartás európai irányzatai

	EXTENZÍV (Alacsony input-alacsony output)	INTENZÍV (Közepes input-közepes output)
	ÖKOLÓGIAI ÁLLATTARTÁS	
JELLEMZŐI	Kevésbé termékeny földterületek hasznosítása, gyakran hobby állattartást, valamint idegenforgalomhoz, turizmushoz kapcsolt tevékenységet jelent, kiegészítve ökohús előállításával.	Értékesebb, termékenyebb földterületekre koncentrált állattartás, ahol az ökotermék-előállítás (hús, tej, tojás) jelenti a fő hasznosítási irányt és egyben a hatékony termelés jellemzi.

Forrás: **Rahmann és Böhm, 2005** alapján saját összeállítás

Ahogy az extenzív irányzat mutatja, az állattartás a termék-előállítás mellett turizmushoz, idegenforgalomhoz kapcsoltn végzett tevékenységet is feltételez, és az állatok a farmlátogatók számára turisztikai látványosságnak számító attrakcióként jelennek meg. Itt főként a helyi, őshonos, veszélyeztetett állatfajták jöhetnek számításba, amelyek alkalmazására az ökológiai állattartásra vonatkozó 1804/1999 EK rendelet is ajánlást tesz: „Előnyben kell részesíteni az őshonos fajtákat és törzseket”. A Rendelet ajánlásával ellentétben ezek a fajták az ökológiai állattartás genetikai alapjának csupán néhány százalékát adják. Ez egyrészt érthető, mert nem

mindegyik őshonos fajta tartása mondható gazdaságosnak, vagyis ökonómiai szempontok alapján az intenzív fajták érvényesülhetnek jobban, másrészt azonban megkérdőjelezhető, ha figyelembe vesszük, hogy az ökoállattartás és az őshonos fajták fenntartása összekapcsolódik a természet- és tájvédelemmel is. **Baltay (2003)** szerint ezek a fajták az ökoszisztémába való szerves beilleszkedésükkel az aktív természetvédelem meghatározó szereplői.

Az ökológiai állattartás fajtaösszetételét vizsgálva szembetűnő eltéréseket tapasztalhatunk az egyes európai országok között. A német állattartó ökogazdaságok fajtahasználatát feltáró kutatási eredmények szerint az őshonos, veszélyeztetett fajták alkalmazása meglehetősen alacsony volumenű. A szarvasmarha, sertés, juh fajok esetén 6-16% közötti, míg a kecskénél és a baromfinál ennél is alacsonyabb, 1-3%-os részarányt képviseltek ezek a fajták. Az egyes állatfajták alkalmazása nem csak a különböző haszonállatfajok között mutat eltérést. A szarvasmarha esetében a nagyobb állománylétszámú gazdaságoknál (több mint 50 állat) a konvencionális állattartással megegyezően főként a nagyobb teljesítményű fajtákat alkalmazták, a közepes és a kisebb gazdaságokban azonban a helyi, őshonos, veszélyeztetett fajták is nagyobb szerephez jutottak. **(Wanke és Biedermann, 2005; Rahmann, 2006.)**.

A német fajtahasználattal szinte teljesen ellentétes képet mutat a magyar gyakorlat, amelyhez napjainkig megőrzött állatfajtáink megfelelő alapot szolgáltatnak. Ezt igazolja többek között az is, hogy az Európai Unióhoz 2004-ben csatlakozott 10 új tagország közül hazánk rendelkezett a legtöbb őshonos, helyi fajtaival. Kialakulásukat és fennmaradásukat annak is köszönhetik, hogy környezetükkel teljes összhangban élnek, ezért is alkalmasak az ökológiai állattartásra **(Seregi et al., 2004)**. Közülük néhányat a 3. táblázatban soroltunk fel.

Őshonos magyar állatfajok és állatfajták

ÁLLATFAJ	ŐSHONOS FAJTA
SZARVASMARHA	magyar szürke szarvasmarha, magyar tarka szarvasmarha
SERTÉS	mangalica sertés
JUH ÉS KECSKE	rackajuh (hortobágyi, gyimesi), magyar cigája, ciktajuh, magyar parlagi kecske
TYÚK	sárga magyar, fehér magyar, kendermagos magyar, erdélyi kopasznyakú
PULYKA	bronzpulyka, rézpulyka
VÍZISZÁRNYASOK	fodros tollú magyar lúd (dunai, tiszai változat), magyar kacska

Forrás: Kovács et al., 2003 és Bodó, 2003 alapján saját összeállítás

■ Védett állomány

A Channel projekt keretein belül végzett kérdőíves felmérés ökológiai állattartásra vonatkozó eredményei is a tradicionális magyar fajták kiemelt szerepéről tanúskodnak. A felmérésben résztvevő 15 európai ország közül Szlovénia mellett csak Magyarország fajtahasználatában érvényesültek jobban a helyi, őshonos fajták (Szalay, 2006). Itt elsősorban a magyar szürke szarvasmarhára, a rackajuhra, mangalica sertésre kell gondolni, ugyanakkor szembevetendő, hogy az őshonos baromfifajták - mint például a sárga magyar tyúk - ökológiai tartása nem jellemző.

Az öko-gazdálkodáson belül alapvető elvárás a növénytermesztés és az állattartás egyensúlyának megteremtése, fenntartása. Ezzel szemben az Európai Unió ökoállattartása jelentős fáziskéséssel kezdte meg a felzárkózást a teljes körű ökológiai gazdálkodáshoz. Az ökológiai állattartással foglalkozó gazdaságok együttesen és átlagosan az összes állati eredetű terméknek 1,5-2,0 %-át állítják elő, viszont az egyes ágazatok között jelentős eltérés

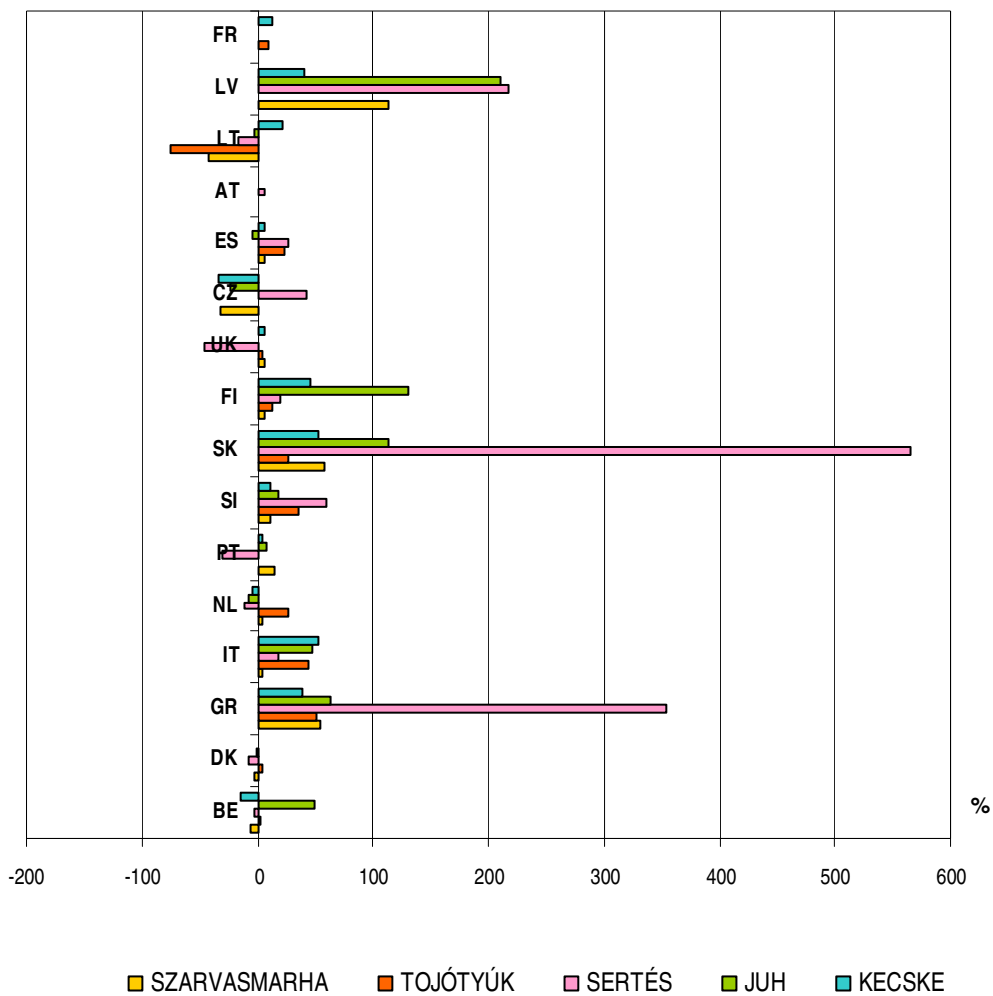
tapasztható. A biotejtermelés részaránya 7-8%, ezen belül Dániában ez az arány 15-17%-os, Ausztriában pedig 9-10%-os **(Mátray, 2005)**.

Amíg Görögországban a gazdaságok 79%-a növényi eredetű ökotermékeket állít elő, addig Angliában és Franciaországban az ökológiai gazdálkodásba vont területek több mint 70%-a legelő, ami a legeltetésre alapozott állattartás bázisát képezi **(Hermansen et al., 2005)**. Dániában, Németországban, vagy Hollandiában a szarvasmarhatartás (hús és tejhasznú egyaránt) bír nagyobb jelentőséggel. Főként juh- és kecsketartásra alapozott a földközi-tengeri országok, például Görögország ökológiai állattartása, ahol a tej és tejtermék-előállítás van a hangsúly, ezzel szemben Angliában és Írországban a juhtartás elsődlegesen húshasznú. Németországban, Dániában vagy Ausztriában a sertés hús előállítás, Franciaországban pedig a csirkehús előállítás dominál **(Roderick et al., 2006)**. A közép-kelet európai országokban a szarvasmarha tenyésztés a legjellemzőbb, de meg kell jegyezni, hogy az ökológiai gazdálkodás feltételeinek megfelelően tartott juhállomány is dinamikusan fejlődik **(Zakowska-Biemans és Hrabalova, 2006)**.

Az Európai Unió statisztikai adatbázisa, az Eurostat adatai alapján (5. melléklet) az ökológiai gazdálkodásba vont szarvasmarha állatállományánál 1,36%-os, a tojtyúknál 12,55%-os, a sertésnél 27,72%-os, a juhnál 20,66%-os, a kecskeállományánál pedig 33,77%-os fejlődés tapasztalható a 2005-ös évben az egy évvel korábbi adatokhoz viszonyítva. Ahogy az 1. ábra is mutatja, nagy eltérések mutatkoznak az EU általunk vizsgált 16 tagországában. Amíg a fejlett ökogazdaságokkal rendelkező országokban a változás minimális, esetleg negatív, addig a kisebb állatállománnyal rendelkező országokban látványos fejlődés következett be egy év alatt.

1. ábra

Az ökológiai gazdálkodásba vont állatállomány változása 2004-2005 között

Forrás: Az Eurostat adatai alapján saját számítás

Az ökológiai gazdálkodásba vont állatállományt tekintve Szlovákia sertésállománya közel 565%-kal, Litvánia szarvasmarha állománya több mint 100%-kal, juhállománya 210%-kal emelkedett, miközben 20-30%-os csökkenés figyelhető meg a cseh juh és kecskeállományban, és 40-80%-os csökkenés a lett szarvasmarha és tojótyúk állományban. Görögország, amelynek kecsketenyésztése az EU (16) tagországok együttes kecskeállományának több mint felét adja, a 2005-ös évben sertésállományát 353%-kal és tojótyúk állományát 52%-kal növelte.

Magyarországon **Solti (2005)** szerint az ökogazdálkodás egyik kritikus pontja az állattartás. 2005-ben 139 ökogazdaság foglalkozott állattartással is, vagyis a gazdaságoknak csupán 10,3%-a (**Gyarmati, 2007**). Az állatállomány közel 30%-kal emelkedett a 2004-es évhez viszonyítva, de ez a pozitív változás kizárólagosan a szarvasmarha állomány 44%-os növekedésének köszönhető.

Az ökológiai állattartásunk elmaradottságát tükrözi az is, hogy „Magyarországon 1 hektár ellenőrzött ökoterületre aránytalanul kevés, 0,1 számosállat jut. A kívánatos 1-1,5, a jelenleginek tíz, tizenötszöröse lenne” (**Solti, 2006**). Romániában a magyar értékkel azonosan alakul az egy hektárra jutó számosállat érték, ezzel szemben Csehországban négyszer, Szlovákiában ötször több számosállat jut 1 hektár ökoterületre, miközben Németországban, Ausztriában és Szlovéniában már közel 1 számosállat (**Radics et al., 2006**).

2.3. Az ökológiai állattartás követelményei

Az ökológiai gazdálkodás filozófiája, vagyis a gazdasági tevékenység valamennyi mozzanatát átható környezettudatosság, az állattartásban is megnyilvánul. Az állattartó nem avatkozik be radikálisan a természetes életfolyamatokba, nem követ el erőszakot a természetben, éppen ellenkezőleg, igyekszik azzal együttműködni.

Az ökológiai állattartásban a helyi környezeti tényezők nagy jelentőséggel bírnak. A vásárolt takarmány mennyiségének csökkentése, az életfenntartáson felüli takarmányadag csökkentett mennyisége, az alkalmazható állatorvosi kezelések korlátozása, a legeltetés, a külterjes

tartástechnológia és a többi limitáló intézkedés alkalmazkodó fajtákat és ezzel együtt más tenyésztési eljárásokat követel meg (**Rahmann, 2006**).

Az Európai Unió ökológiai állattartásra vonatkozó 1804/1999/EK rendeletében lefektetett szabályai és ennek megfelelően az ellenőrző szervezetek alap-feltételrendszere az ökogazdaságokban tartott állatfajokra és az előállított állati eredetű termékekre egyaránt kiterjednek. A rendelet és a feltételrendszerek az általános elvek mellett részletesen foglalkoznak az átállás feltételeivel, az állatok származásával, a takarmányozás, a betegségmegelőzés, az állatorvosi kezelés kritériumaival, a tartástechnológia, a tenyésztés és trágyakezelés kérdéseivel, amelyekről **Roszík (2005)** és az **1804/1999/EK Rendelet** alapján az értekezés a teljesség elve nélkül tesz említést.

Az ökológiai állattartásban általános alapelv, hogy az állattartás termőföldhöz kapcsolódó tevékenység. Az állatok számára biztosítani kell természetes etológiai igényeik kielégítését, a szabadban való mozgás lehetőségét, ezért az állatok kötött tartása tilos. Az állomány létszámának kialakításakor számításba kell venni a lehetséges takarmánytermő területek nagyságát, vagyis a gazdaság állattartó képességét. További fontos szempont, hogy az ökogazdaságban tartott állatok által termelt trágya mennyisége egyensúlyban legyen a képződő trágya elhelyezésére alkalmas termőterület nagyságával, vagyis legfeljebb 170 kg/ ha nitrogénnel terhelhető a termőföld évenként.

A fajták kiválasztásakor előnyben kell részesíteni a helyi, őshonos fajtákat. Figyelembe kell venni az egyes fajták alkalmazkodó képességét, vitalitását, a betegségekkel szembeni ellenálló képességét. A rendelet előírásai alapján az állatoknak ökológiai gazdaságból kell származniuk és életük végéig így kell tartani őket. Ez alól kivételes esetekben el lehet térni és nem ökológiai gazdaságból származó állatokat is be lehet vonni, a meglévő állatállományt át lehet állítani az előírt átállási idő közbeiktatásával.

Az ökológiai állattartásra történő átállás során az ökológiai gazdálkodás valamennyi előírását be kell tartani és az állat vagy terméke csak az átállási idő leteltét követően lesz ökológiai jelöléssel értékesíthető. Az egyes állatfajokra vonatkozóan 6 héttől-12 hónapig terjedő átállási időszakot írnak elő, amelyet a 4. táblázat szemléltet.

Az egyes állatfajokra előírt átállási idő

ÁLLATFAJ (CSOPORT)	ÁTÁLLÁSI IDŐ HOSSZA
HÚSHASZNÚ LÓ, SZARVASMARHA	12 hónap, de legalább élettartamuk háromnegyed része
TEJHASZNÚ SZARVASMARHA	6 hónap
HÚSHASZNÚ JUH, KECSKE	6 hónap
TEJHASZNÚ JUH, KECSKE	6 hónap
SERTÉS	6 hónap
BAROMFI (TOJÓ)	10 hét
BAROMFI (HÚSHASZNÚ)	6 hét

Forrás: **Roszik, 2005**

Ahhoz, hogy az állat átállása elkezdődhessen, a takarmányozás előírásait is be kell tartani, vagyis a takarmánytermő területeket is át kell állítani, amelynek időtartama növényi kultúrától függően 2,5-3 év lehet. Az állatok takarmányozása során a maximális hozam elérése helyett a minőségi szemlélet érvényesül. Az állatok kényszertakarmányozása tilos. Az állatokat ökológiai gazdálkodásból származó takarmánnyal kell etetni, a kérődzők takarmányozását pedig a legelők maximális kihasználására kell alapozni.

Az állategészségügy, a betegségmegelőzés alapja a megfelelő ellenálló képességű fajta kiválasztása, az állatfaj igényeit kielégítő állattartási gyakorlat, jó minőségű takarmány etetése, az optimális állatsűrűség betartása, és a rendszeres mozgatás, legeltetés. Állatorvosi beavatkozás során a különböző homeopátiás (pl. növényi, állati vagy ásványi anyagok) és fitoterápiás (növényi párlatok, kivonatok) készítményeket előnyben kell

részesíteni. Abban az esetben, ha az állatorvosi beavatkozás nem eredményes, a készítmény nem alkalmas az adott betegség kezelésére, az állatjólét, az állat szenvedésének elkerülése érdekében a hagyományos állatgyógyászati készítmények, szintetikus szerek, antibiotikumok is alkalmazhatók, de csak szigorú dokumentáció mellett.

2.4. Az ökológiai állattartás szabályozása, ellenőrzése

Az ökológiai állattartás jogi szabályozásának, feltételrendszerének kidolgozásához a különböző tanúsító és ellenőrző szervezetek mellett, az IFOAM (Ökogazdálkodók Világszövetsége) alap-feltételrendszere, és a Codex Alimentarius, vagyis a Nemzetközi Élelmiszerkönyv ajánlásai nyújtottak támpontot.

Az IFOAM világszerte elismert irányelvei és alkalmazott előírásai az ökogazdálkodás termelési módszerét és a feldolgozás menetét foglalják magukba (**Le Guillou és Scharpé, 2000**). Az előírások kialakításában kezdetben jelentéktelen szerepe volt az állattartásnak. A Szervezet alap-feltételrendszerében mindössze három rész tett említést az állattartásról, azonban az állatjólét és állategészségügy támogatására, megvalósítására vonatkozóan nem tartalmazott egyértelmű, világos ajánlásokat. A fent említett három részben célként fogalmazódott meg a biodiverzitás, a biológiai sokféleség megőrzése, fenntartása, a gazdasági haszonállatok számára a megfelelő, természetes viselkedési igényeiket kielégítő mozgástér biztosítása, és egy olyan zárt, fenntartható természetes körforgás megvalósítása, amelyben a növénytermesztés és az állattenyésztés egyensúlyban van (**Sundrum et al., 2005**).

Az IFOAM standardjaihoz hasonlóan az egész világon elterjedt ajánlásokat fogalmaz meg a FAO és a WHO által közösen kidolgozott Codex Alimentarius is, amely az élelmiszer-előállításra vonatkozó állami jogszabályok, rendeletek kialakításában iránymutató. Az ökoélelmiszerek termeléséről, feldolgozásáról, címkézéséről és marketing kérdéseiről szóló ajánlásait 2001-ben terjesztette ki az állattartásra és az állati eredetű termékekre (**Jacobsen 2002.; Schmid, 2000 a**).

Az IFOAM feltételrendszere és a Codex Alimentarius ajánlásai ugyan általános jellegűek és kevésbé részletesek, viszont olyan elveket és kritériumokat tartalmaznak, körvonalaznak, amelyeket figyelembe kell venni **(Schmid, 2000 b)**. Az ökológiai állattartást érintő iránymutatásai az évek során folyamatosan bővültek és számos kiegészítésen mentek keresztül, de mivel jogilag nem kötelező érvényűek, ezért azok betartása önmagában nem jelentett garanciát az ökofelárat fizető fogyasztók és megfelelő szabályozási hátteret az állattartó ökogazdaságok számára.

Alapul véve az előzőekben említett, nemzetközileg is elismert standardokat, 1991-ben az Európai Gazdasági Közösség (az EU jogelődje) jogalkotásában megszületett az Európai Unió valamennyi tagországára kötelező érvényű öko-rendelet, a 2092/91 EGK rendelet. A helyes gazdálkodási gyakorlatra, a termékfeldolgozásra, az ellenőrzésre, a jelölésre és a kereskedelem rendjére kiterjedő szabályokat egyaránt tartalmazó 2092/91 EGK rendelet **(European Commission, 2005)** egyik gyenge pontját sokáig az jelentette, hogy a rendeletet alkotó 16 cikkely csak a növénytermesztésre és a növényi eredetű élelmiszerek előállítására vonatkozott, viszont az állattartással csak érintőlegesen foglalkozott.

Az ökológiai állattartás jogi szabályozásában az 1999-es év hozott jelentős előrelépést, amikor a Bizottság a 2092/91 EGK rendeletet módosította az 1804/1999 EK rendelettel, megteremtve az ökológiai állattartás feltételeit, konceptuális szerkezetét **(Schmid, 2000 c; Kürthy, 2003)**. A rendelet fő irányvonalai mind az állatoknak mind a környezettudatos magatartásnak megfelelő termelési mód kialakítása, a helyes gazdálkodási gyakorlat, a magas minőségű termék-előállítás megvalósítása, a megfelelő fajták és a hasznosítási irány kiválasztása, az állatállomány kiegyensúlyozott, magas minőségű takarmányozása és megfelelő tartási körülményeinek biztosítása **(Sundrum, 2000; Rahmann, 2003)**. Ez a rendelet - az IFOAM előírásaival ellentétben - már jelentős hangsúlyt fektet az állatjólét és állategészségügy követelményeinek részletes leírására, ezáltal hozzájárul az előállított termékek élelmiszerbiztonságának javításához is **(Sundrum et al., 2005)**.

Magyarországon az ökológiai gazdálkodás (növénytermesztés és állattenyésztés) szabályozását tekintve az Európai Unió csatlakozást

megelőző és az azt követő időszakot különíthetjük el egymástól, amelyek hatályos jogszabályait az 5. táblázatban foglaltuk össze.

Az Európai Unió csatlakozását megelőzően az ökológiai állattartással a magyar törvényhozásban az Unió normáinak teljes egészében megfelelő rendeletek közül,

- a 2/2000 (I.18) FVM-KöM együttes rendelet csak érintőlegesen foglalkozott **(Radics, 2001)**,
- az ökológiai állattartásra és az állati eredetű termékekre vonatkozó részletes szabályokat, az azt módosító, 82/2002 (IX.4.) FVM-KvVM együttes rendelet tartalmazta, amelyben a jogalkotók már figyelembe vették az Európai Unió 1804/1999-es Rendeletét **(Pusztai, 2003)**.

Annak ellenére, hogy hazánkban is csak néhány éves késéssel jelent meg az állattartás egységes, nemzeti joganyaga, mindenképpen említést érdemel, hogy a hazai jogszabály megjelenését megelőző időszakban az állattartó ökogazdaságok számára az akkor még egyedüli ellenőrző szervezet, a Biokontroll Hungária Kht. – a nemzetközi előírások, ajánlások, hatályos rendeletek alapján - egyértelmű, világos útmutatással szolgált. Az Szervezet az 1804/99 EK rendelt megjelenésének évében, vagyis 1999-ben kiadott alap-feltételrendszere tartalmazta az ökológiai állattartás szabályait.

Az ökológiai gazdálkodás jogi háttere Magyarországon

AZ EURÓPAI UNIÓS CSATLAKOZÁST MEGELŐZŐ IDŐSZAK HATÁLYOS RENDELETEI	AZ EURÓPAI UNIÓS CSATLAKOZÁST KÖVETŐ IDŐSZAK HATÁLYOS RENDELETEI
„A mezőgazdasági termékek és élelmiszerek ökológiai követelmények szerinti előállításáról, forgalmazásáról és jelöléséről” szülő 140/1999 (IX.3.) Kormányrendelet	„A mezőgazdasági termékek és élelmiszerek ökológiai követelmények szerinti előállításáról, forgalmazásáról és jelöléséről” szülő 140/1999 (IX.3.) Kormányrendelet
„A mezőgazdasági termékek és élelmiszerek ökológiai követelmények szerinti előállításának, forgalmazásának és jelölésének részletes szabályait” tartalmazó 2/2000 (I.18.) FVM-KöM rendelet	„A mezőgazdasági termékek és élelmiszerek ökológiai követelmények szerinti előállításának, forgalmazásának és jelölésének egyes eljárási szabályairól” szülő 74/2004 (V.1.) FVM rendelet
„A mezőgazdasági termékek és élelmiszerek ökológiai követelmények szerinti előállításának, forgalmazásának és jelölésének részletes szabályairól szülő 2/2000. (I. 18.) FVM-KöM együttes rendelet módosításáról szülő 82/2002 (IX.4.) FVM-KvVM rendelet	„A mezőgazdasági termékek ökológiai termeléséről, valamint a mezőgazdasági termékeken és élelmiszereken erre utaló jelölésekről” szülő 2092/91 EGK rendelet

Forrás: A táblázatban felsorolt rendeletek alapján saját összeállítás

Magyarország Európai Unió csatlakozásakor, 2004. május 1-jén lépett életbe a földművelésügyi és vidékfejlesztési miniszter 74/2004 (V.1.) FVM Rendelete a mezőgazdasági termékek és élelmiszerek ökológiai követelmények szerinti előállításának, forgalmazásának és jelölésének egyes eljárási szabályairól. Ennek 5. paragrafusa alapján hatályát veszítette a 2/2000 (I.18) FVM-KöM együttes rendelet, valamint az azt módosító 82/2002 (IX.4.) FVM KvVM együttes rendelet (**Solti, 2004**), és hatályba lépett a 2092/91 EGK rendelet annak valamennyi módosításával, ennek értelmében az 1804/1999 EK rendelettel együtt.

Az ökológiai gazdálkodás, így az ökológiai állattartás szabályozásának betartásáért is az Európai Unió rendeletei és az IFOAM előírásai alapján az egyes országokban az illetékes mezőgazdasági minisztérium - hazánkban a Földművelésügyi és Vidékfejlesztési Minisztérium (FVM) - a felelős, amely az ellenőrzést és a tanúsítást végző szervezeteket akkreditálja.

Magyarországon két ellenőrző és tanúsító szervezet működik, a Biokontroll Hungária Kht., a HU-ÖKO-01 és a Hungária Öko Garancia Kft., HU-ÖKO-02 akkreditációs kódszámmal. A két szervezet működésében az ellenőrzés és a tanúsítás szempontjából nincs különbség, mert mindkettő ugyanazon jogi keretek között végzi tevékenységét. Az ellenőrző szervezetek célja:

- az ökológiai gazdálkodás feltételeinek megfelelően gazdálkodó szervezetek tevékenységének ellenőrzése és tanúsítása;
- a piaci verseny tisztaságának biztosítása;
- a termelők és a fogyasztók kölcsönös kapcsolatában a bizalom erősítése (**Járasi, 2005**).

2.5. Az ökológiai állattartás támogatása

Az ökológiai gazdálkodás támogatása az Európai Unióban a vidékfejlesztési támogatások szerkezetén belül, az agrár-környezetvédelmi intézkedések között történik. Az 1992-ben lezajlott reformfolyamatoknak

köszönhetően az Európai Unió új agrárpolitikájában az ökológiai érzékenység az előző időszakhoz viszonyítva jóval erőteljesebben jelentkezett. Olyan támogatási rendszerek bevezetését irányozták elő, amelynek segítségével a mezőgazdasági tevékenységeken belül, a tájvédelmi és a vidékfejlesztési célok megvalósítására is nagy hangsúlyt fektettek **(Elekházy, 2005)**. Ezen irányelvek alapján született meg az Európai Unióban a Tanács agrár-környezetvédelemre vonatkozó 2078/1992 EGK rendelete, amelyet aztán az 1257/1999 EK Tanácsi rendelet hatályon kívül helyezett és az agrár-környezetvédelmet új, egységes vidékfejlesztési rendeletbe integrálta **(Radics, 2001)**.

Magyarország Európai Unió csatlakozásának felkészülési időszakában a mezőgazdaságra vonatkozó joganyagok közül az előzőekben említett rendelet átvétele és alkalmazása stratégiai fontosságú volt. Ennek érdekében a hazai viszonyoknak megfelelő agrár-környezetvédelmi program kialakítása és gyakorlati megvalósítása vált szükségessé **(Ángyán et al., 1999)**. A Nemzeti Agrár-környezetvédelmi Programról (NAKP) 1999 őszén született meg a 2253/1999. Kormányhatározat, annak beindítására azonban csak 2002-ben került sor. Az agrárgazdasági célok 2002. évi költségvetési támogatásáról szóló 102/2001. FVM rendelet 138.§-ban tették közzé a NAKP-ra vonatkozó pályázati felhívásokat és a részletes támogatási feltételeket **(Szabó, 2003)**.

A 2002-ben beindított, 100%-ban nemzeti finanszírozású NAKP „legfontosabb alapelve a fenntarthatóság és a minőség” **(Popp, 2000)**. A Program beindítása jelentős előrelépést jelentett az ökológiai gazdálkodás támogatásában is, annak ellenére, hogy az ökogazdálkodók már 1997-ben is pályázhattak támogatásért, de ennek keretében csak az átállást dotálták, és azt is csak szerény mértékben **(Czeller és Roszík, 2002)**. A NAKP Ökológiai gazdálkodási célprogramján belül az ökológiai gazdálkodásra való átállás támogatása mellett, közvetlen kifizetésekre is pályázhattak a már átállt termelők, továbbá a támogatás normatív alapú lett, vagyis nem az igazolt költségektől, hanem az előírások betartásától tette függővé a támogatás jogosultságát **(Seléndy, 2005)**.

A NAKP ugyan mérföldkő volt az ökológiai gazdálkodás támogatásában, a program mégis szembetűnő hiányosságokat,

aránytalanságokat mutatott. 2002-ben a teljes agrártámogatási keretösszegeből a különböző környezetbarát gazdálkodási formák támogatása mindössze 1,3%-kal, míg az ökológiai gazdálkodás csupán 0,3%-kal részesült. **(Czeller és Roszík, 2002; Solti, 2003).**

Amíg a termőföldalapú, ökológiai növénytermesztést ösztönző és a gazdálkodási formával együtt járó, kezdeti jövedelem-kiesést kompenzáló támogatások igénybevétele már járható utat jelentett a pályázók számára, addig 2002-ben a NAKP-on belül csak kiegészítő állat-beállítási támogatást igénybevételeire lehetett pályázni sertés, juh és szarvasmarha esetében. A támogatás mértékét a 6. táblázat szemlélteti.

6. táblázat

**Kiegészítő állat-beállítási támogatás mértéke 2002-ben
(NAKP)**

Támogatott haszonállat (faj)	Támogatás mértéke (Ft/egyed)	
	Őshonos fajta	Nem őshonos fajta
Sertés	10000	6000
Juh	2000	1000
Szarvasmarha	2000	-

Forrás: 102/2001 FVM rendelet 141§ alapján saját összeállítás

Ezt követően, csak 2003-ban a terjesztették ki a támogatást az ökológiai állattartással foglalkozó gazdaságok részére, meglévő állatállományra és új egyedek beállítására egyaránt. A támogatás alapvető célja volt, hogy ösztönzően hasson az ökológiai állattartás fejlődésére, valamint elősegítse az ezzel kapcsolatosan előírt kötelezettségek betartását.

Az FVM 3/2003. rendeletében az agrár-környezetgazdálkodási támogatásokkal foglalkozó V. fejezet 71§ és 72§-ban az egyéb környezetgazdálkodási támogatások között már szerepelt az ökológiai és extenzív állattartás támogatása, ahol az ökológiai állattartás prioritást élvezett. A támogatás vissza nem térítendő volt melynek mértékét a 7.

táblázat mutatja. Az állatlétszám alapú támogatásokat az egyes agrár-környezetvédelmi célprogramokhoz, mint gyepgazdálkodási, ökológiai gazdálkodási, érzékeny természeti területek célprogramhoz, továbbá más állattenyésztési támogatásokhoz (a Támogatási Rendelet 276-297§-ai alapján) kapcsoltn is igénybe lehetett venni.

7. táblázat

**Ökológiai állattartás támogatási mértéke 2003-ban
(NAKP)**

Támogatott haszonállat (faj)	Meglévő állatlétszámra (Ft/egyed)		Újra beállított állatlétszámra (Ft/egyed)
	Ökológiai tartás	Egyéb extenzív tartás	
Szarvasmarha	6000	4000	10000
Juh	1200	1000	2500
Sertés	1200	-	2500
Kecske	1200	1000	2500
Baromfi	40-300	-	-

Forrás: 3/2003 FVM rendelet 72§ alapján saját összeállítás

Az ökogazdálkodás, így az ökoállattartás támogatásában a 2004-es év újabb változást hozott. A 2004-2006-os támogatási ciklusban a Nemzeti Vidékfejlesztési Terv (továbbiakban NVT) alapján a központi költségvetés és az EMOGA (Európai Mezőgazdasági Orientációs és Garancia Alap Garancia Részlege) társfinanszírozásában, a 150/2004. FVM rendelet alapján, a NAKP egyenes folytatásaként lehetett igénybe venni az agrár-környezetgazdálkodási támogatásokat, így az ökológiai növénytermesztés és állattartás támogatását is. Mind a támogatási kiírásokban, mind a támogatások igénybevételének módjában kisebb nagyobb módosításokat vittek véghez, valamint a rendelkezésre álló - 20%-ban nemzeti, 80%-ban

Európai Unió finanszírozású - forráskeret is bővült a kiírások szerint **(Mile, 2004; Mohácsy, 2004)**.

Amíg a NAKP keretein belül az ökológiai állattartással kapcsolatosan a kiegészítő támogatások között lehetett pályázni, addig az NVT agrár-környezetgazdálkodási fejezetében az ökológiai állattartás állatlétszám alapú, vissza nem térítendő támogatásai önálló célprogramban, az extenzív állattartáshoz kapcsolódó agrár-környezetgazdálkodási célprogram-csoporton belül jelentek meg. A célprogram-csoport két fő irányvonalát az őshonos állatok támogatása és az ökológiai állattartás támogatása képezte, melynek mértékét a 8. táblázat szemlélteti.

8. táblázat

Extenzív állattartáshoz kapcsolódó agrár-környezetgazdálkodási célprogramcsoport tervezett kifizetései (Ft/egyed)

ŐSHONOS ÉS MAGAS GENETIKAI ÉRTÉKET KÉPVESELŐ ÁLLATOK TARTÁSÁNAK TÁMOGATÁSA CÉLPROGRAMOK	Magyar szürke szarvasmarha	28438
	Magas genetikai értéket képviselő lófajták	29972
	Mangalica sertés	19622
	Őshonos juh	5151
	Őshonos tojótyúk	173
	Pecsenyecsirke	83
	Liba	275
	Pulyka	383
ÖKOLÓGIAI ÁLLATTARTÁS CÉLPROGRAMOK	Szarvasmarha	18669
	Sertés	14716
	Kecske	4708
	Tojótyúk	123
	Pecsenyecsirke/gyöngytyúk	63
	Liba/kacsa	195
	Pulyka	260

Forrás: **Várszegi, 2004**

Pozitívként értékelhető, hogy az ökológiai állattartás fejlesztésére, a kiegészítő agrár-környezetgazdálkodási támogatások helyett már külön

célprogramot alakítottak ki, azonban annak tényleges beindítására nem került sor. A támogatás igénybevételére utoljára 2003. novemberében történt pályázati kiírás, a NAKP kiegészítő támogatásain belül.

A jelenlegi, 2007-2013 közötti támogatási időszakban a helyzet tovább romlott. Az Európai Unió tervezési irányelveivel összhangban, a Tanács 1698/2005/EK rendeletének, az Európai Mezőgazdasági Vidékfejlesztési Alapból (EMVA) nyújtandó vidékfejlesztési támogatásokról szóló Rendeletének maximális figyelembevétele mellett az FVM kidolgozta az Új Magyarország Vidékfejlesztési Stratégiai Tervet és Programot (**FVM, 2007 a**). A tervezés időszakában az FVM ugyan kiemelte az ökológiai állattartás támogatásának fontosságát, és kitűzött céljai között szerepelt a támogatási program beindítása (**FVM, 2006**), ennek megvalósítására azonban nem került sor. Az agrár-környezetgazdálkodási támogatások között „nem jelennek meg az állattartáshoz kötődő, különös tekintettel az őshonos és az ökológiai állattartáshoz kapcsolódó programok, valamint a génmegőrzésre vonatkozó speciális intézkedések” (**FVM, 2007 b**), annak ellenére, hogy „az ökológiai állattartás és az őshonos fajták fenntartása a minőségi és környezetbarát agrár-szerkezetváltásnak elengedhetetlen, elemi követelménye” (**Ángyán, 2007**).

2.6. Az állati eredetű ökotermékek kereskedelme

„Századunkban a piacok túltelítettsége miatt már nincs biztos termék, és biztos piac. Minden termék esetében a siker feltétele a nemzetközi összehasonlításban is alacsony önköltség, az elvárt minőség és a megbízható piaci magatartás (szállítás ideje, mennyisége, választéka, kiszerezése). Ez vonatkozik az ökotermékekre is” (**Buday-Sántha, 2007**).

Az Európai Unióban erősödött a verseny az ökotermékek piacán, mivel a közép-kelet európai országok alacsonyabb előállítási költségek mellett még mindig alacsonyabb áron tudják kínálni termékeiket, amelyeknek jelentős részét Nyugat - Európában értékesítik (**Willer és Yussefi, 2004**). Emellett, a piaci verseny szempontjából szintén nem elhanyagolható tényező, hogy egyre nagyobb mennyiségben jelennek meg az ázsiai, amerikai és az ausztrál kontinensről származó ökotermékek is.

2004-ben 23,5 milliárd Euróra becsülték az ökotermékek forgalmát a világon. A forgalomból a legnagyobb arányban Észak-Amerika és mintegy 11,6 milliárd Euróval Európa részesült. **(Sahota, 2006)**. Amíg Németország több mint 3 milliárd Eurós, Nagy-Britannia és Franciaország 1,5 – 1,6 milliárd Eurós forgalmat bonyolított le, addig a legtöbb közép-európai ország, mint Magyarország vagy a Cseh Köztársaság forgalma 5-20 millió Euró között mozogott **(Richter, 2005)**.

Miközben az ökotermékek piaca Németországban és Olaszországban évente 2-5 %-os fejlődéssel jellemezhető, amely a piac fejlettségéből, számos termékcsoporthoz képest a piac telítettségéből, a környezettudatos fogyasztói bázis jelenlétéből adódóan nem jelent már számottevő fejlődést, addig a déli országok, mint Görögország, vagy Spanyolország és a közép-kelet európai országok, köztük Magyarország ökopiacra egyes becslések alapján 15-30 %-os fejlődési tendenciát mutatott az Európai Unió csatlakozást megelőző évben **(Richter, 2005)**. Az utóbb említett országok esetében ez a meglehetősen dinamikus fejlődés elsősorban annak köszönhető, hogy ezek az országok csak az elmúlt években kezdték kiépíteni belföldi értékesítési hálózatukat. Ebben nagy szerepet játszott a termelői, feldolgozó oldalról megnyilvánuló exportorientáltság, valamint a termelési méretekkel messze elmaradó fogyasztói igények, amely nem csak az információ hiánnyal, hanem az alacsonyabb életszínvonalal és átlagkeresettel is összefüggésbe hozható.

Az egyes öko-termékcsoportokat vizsgálva megállapítható, hogy az állati eredetű termékek piaci részesedése meglehetősen alacsony, bár néhány termék esetében ennek ellenére is értékesítési problémák alakultak ki. Az Európai Unió 15 tagállamában az ökomarhahús 1,6%, a tojás 1,3%, a tej 1,2%, a juh-, kecske-, sertés- és baromfi-hús hozzávetőlegesen 0,6 %-kal részesült a teljes piaci forgalomból 2001-ben. Kiegyensúlyozottabb piaca volt az ökológiai gazdálkodásból származó sertéshúsnak, baromfi-húsnak, és a tojásnak, hiszen több mint 95%-ban az ökopiacra kerültek értékesítésre, ezzel szemben a legeltetésre alapozott állattartásból származó termékeknel az alacsony árakban végződő, hagyományos piacokon való értékesítés is jelentős volt. Az ökotéj 32%-át, az ökomarhahús 31%-át, a juh és kecskehús 46%-át értékesítették konvencionális piacon, konvencionális áron.

(Michelsen et al., 1999; Hamm és Gronefeld, 2004 cit. Vaarst, 2006). Az előzőekben felvetett értékesítési probléma kialakulása főként a támogatási rendszerekben keresendő. Az ökogazdaságok által igénybevehető források között a legelőterületek támogatása prioritást élvezett, így a legeltetésre alapozott állattartásból származó termékek előállításánál keresletet meghaladó volt a kínálat, ennek következtében a termékek egy részét csak a hagyományos piacon tudták értékesíteni a gazdálkodók (Reuter és Schade, 2004; Hamm és Michelsen, 2000 a).

A helyzet azóta természetesen javult, ahogy az Organic Monitor legújabb felmérése mutatja. A jelentés szerint több nyugat-európai országban is hiány jelentkezett az ökohús kínálatában. Az előállítás nem tartott lépést a növekvő kereslettel, ez pedig áremelkedéshez vezetett, amely az ökomarha és a sertés szegmensben volt a legmagasabb. Az ökohúsexportőrök egyik hagyományos célországában, Nagy-Britanniában, a fogyasztói igények folyamatos kielégítése érdekében a kiskereskedők már fix szerződéseket kínálnak az előállítók számára. A Sainsbury's és a Tesco például olyan termelői szerződéseket ajánlanak, amelyekben öt évre garantálják a felvásárlási árakat. A kezdeményezéseket a termelők általában elfogadják, mégis az importnak várhatóan továbbra is nagy szerepe lesz az ellátásban, ami alapvetően a hazai ökohús szektor alacsony termelési volumenéből adódik (ElAmin, 2006).

Az állati eredetű ökotermékek külkereskedelmi mérlegét tekintve az EU nettó importőr volt biomarhahúsból, valamint juh és kecskehúsból, ezzel szemben nettó exportőr volt ökotéjtermékekből, ezen belül főként biosajtokból. Jelentősebb exportőrök, Ausztria, Dánia és Hollandia, míg jelentősebb importőrök közé többek között Nagy-Britannia, Olaszország, Németország és Luxemburg tartozik. (Hamm et al., 2002; Hamm és Michelsen, 2000 b; www.researchandmarkets.com, 2003).

A magyar kereskedelmi viszonyokat tekintve az állattartó ökogazdaságok által előállított termékek ugyan egyre nagyobb arányban fordulnak elő a belföldi kereskedelmi forgalomban is, az elmúlt évek során kialakult gyakorlatnak megfelelően azonban az országhatáron túli értékesítés még mindig jelentős. Amíg az előállított ökomarhahús (magyar szürke szarvasmarhából) és a juhhús, nagyrészt mint bébiétel alapanyag

Magyarországon kerül értékesítésre, addig az ökotojást szinte teljes mennyiségben exportáljuk. A sertéshús főként kolbász vagy szalámi formájában kerül a kereskedelmi forgalomba Magyarországon és az Európai Unió más tagországaiban egyaránt (**Radics és Pusztai, 2005**).

Az ökotermékek értékesítésére közvetlen és közvetett értékesítési mód nyújt lehetőséget. A közvetlen értékesítés, mint a házhozszállítás, üzemi (háztáji) - és piaci értékesítés, vagy a saját boltban történő értékesítés során a termék termelőtől a fogyasztó asztaláig vezető útja lerövidül, ami nagyobb értékesítési biztonságot és alacsonyabb árakat feltételez, viszont munkaigényesebb, aktív marketingtevékenységet, és széles körű kereskedelmi ismereteket követel meg az eladótól. A közvetett értékesítés, többek között a feldolgozó üzemeknek, szupermarketeknek, áruházláncoknak, bioboltoknak, nagykereskedőknek történő értékesítést foglalja magába. Az értékesítési folyamatban több szereplő is részt vesz, ennél fogva a vevőnek az előállítási költségeken felül a közvetítői díjakat is meg kell fizetnie, viszont a termelőt nem terheli az értékesítés többletmunkája, és nem igényel különösebb szakértelmet a minőségi termék-előállítás ismeretein kívül, mivel a termelő és a fogyasztó között nincs közvetlen kapcsolat (**Varga, 2003**).

A közvetlen értékesítési csatornák és a speciális bioboltok dominálnak többek között Belgiumban, Hollandiában, Németországban, Franciaországban, Görögországban és Spanyolországban, ugyanakkor az értékesítés főként a szupermarketeken keresztül történik Finnországban, Dániában, Svédországban, Angliában, Csehországban és Magyarországon is (**Organic Farming in the European Union 2005**).

Amíg **Szente (2004)** vizsgálatai is azt támasztják alá, hogy hazánkban a bio- és reformboltokon keresztül történő értékesítés és a piaci értékesítés mellett a hiper- és szupermarketek is jelentős forgalmat bonyolítanak le, addig **Früchwald (2003)** megállapítása szerint a szupermarketekben történő értékesítés a magas belistázási- és polcpénzeknek, a beszállítói bizonytalanságnak köszönhetően egyelőre még kiforratlan.

Az Organic Monitor kutatási eredményei azt mutatják, hogy Európában az ökotermékek közül, a biohús értékesítésében is a

szupermarketek járnak az élen. 2002-ben a szupermarketek 51%-kal részesültek a piaci forgalomból, de emellett természetesen a speciális kiskereskedelmi csatornák szerepe sem hanyagolható el, ugyanakkor Olaszországban és Németországban a bioboltokban és a hentesüzletekben történő értékesítés dominál (www.researchandmarkets.com, 2003).

Magyarországon állati eredetű ökotermékeket kevés helyen lehet vásárolni (Oszoli, 2002), és ezek közül a termékek közül az amúgy is ritkaságnak számító biohús értékesítésében még a nagyobb vásárlóerővel bíró szupermarketek kínálata sem elégíti ki a fokozódó fogyasztói igényeket, ahogy a Magyar Biokultúra Szövetség 2006-os fogyasztói megkérdezéséből kiderül. A szupermarketekben vásárlók 22,4%-a az ökológiai gazdálkodásból származó húsfélésegekből a jelenleginél nagyobb választékot igényelne (Fürediné Kovács et al., 2006).

2.7. Az állati eredetű ökotermékek felára, a fogyasztói tendenciák alakulása

Azoknak az élelmiszerbotrányoknak köszönhetően, amelyeknek egy jelentős része az állati eredetű termékekhez kapcsolódik, az európai fogyasztók egyre körütekintőbbé váltak az élelmiszerbiztonsági és élelmiszerminőségi kérdéseket illetően (Walkenhorst, 2005). Élelmiszerbiztonsági szempontból külön figyelmet kell fordítani a biotermékekre, ugyanis a kockázat hatványozottan jelentkezik, mivel az előírások szerint korlátozott mértékben lehet felhasználni szintetikus úton előállított anyagokat a fertőzések kezelésére, illetve a kórokozók és élősködők elleni védekezésre (Mesterházy, 2007; Zelenák, 2002). „Különösen nagy veszélyt jelenthet természetes trágya használata, nagy enterohemorragiás coli- vagy klosztrídiumtartalma miatt, vagy a napjainkban egyre gyakrabban felbukkanó, emberre és állatra nézve egyaránt veszélyes mikotoxintermelő penészgombák, melyek ellen biokörülmények között nem lehet olyan hatékonyan védekezni, mint növényvédő szerekkel” (Zelenák, 2002). Az állati eredetű ökotermékek esetében ebből adódóan még nagyobb figyelmet kell fordítani a helyes gazdálkodási gyakorlat, a higiénia előírások

és a HACCP-elvek betartására, amelyet az ide vonatkozó 178/2002 EGK rendelet mellett a 852/2002 és a 853/2004 EGK rendeletek is megerősítenek.

Mint minden termékénél, így az ökotermékeknél is lényeges szerepe van annak, hogy azok hol, milyen értékesítési csatornán keresztül, milyen módon kerülnek értékesítésre, mert ez jelentősen befolyásolja a termékek árát (**Fehér, 2002**). Ahogy az értékesítés módja, úgy a termék-előállítás alkalmazott technológiája, a feldolgozottság foka, a termék származási helye, a fogyasztók fizetési hajlandósága, továbbá a belföldi- és a nemzetközi piaci kereslet-kínálat alakulása is befolyásolja a fogyasztói ökofelárakat, vagyis az öko- és konvencionális termékek közötti árprémiumot.

Az ökotermékek esetében feltételezve a minőségi termék-előállítást, a fogyasztók környezetbarát, egészséges termékeket várnak az ökogazdálkodóktól, emellett elvárásaik magasak az állatjólét tekintetében is, mindezt természetesen elérhető áron (**Rahmann, 2003**). Az Európai Unió 2005-ben megjelent, ökológiai gazdálkodásról szóló jelentése is érintette az állati eredetű ökotermékek, az árak és ökofelárak alakulásának tárgykörét az EU-15 tagországra vonatkozóan. A jelentésben fellelhető állati eredetű ökotermékek termelői és fogyasztói felárainak értékét a 9. táblázat mutatja.

9. táblázat

**Termelői és fogyasztói felárak
(EU15)**

ÖKOTERMÉK	TERMELŐI FELÁRAK*		FOGYASZTÓI FELÁRAK**	
	%		%	
	Minimum	Maximum	Minimum	Maximum
Sertéshús	45	132	0	165
Marhahús	17	190	4	126
Tojás	25	329	17	231
Tej	19	129	6	58

Forrás: Organic farming in the European Union, 2005 alapján saját összeállítás (* 2001, **2002)

Az ökotej termelői felára 18%, a fogyasztói felára 50% volt az EU15 átlagában. A jelentés szerint a legmagasabb felárat a spanyol (129%), a portugál (124%) és az olasz (117%) fogyasztók, míg a legalacsonyabb, 6%-os felárat Ausztriában fizették ki a fogyasztók az ökotejért. Az ökotojás előállításánál átlagosan 132%-os felárat realizáltak a termelők. A legmagasabb, több mint 300%-os termelői és a 231%-os fogyasztói felárat Görögországban, a legalacsonyabb, 25%-os termelői felárat Ausztriában jegyezték fel. Az ökotojás vásárlásakor a legalacsonyabb fogyasztói felár (17%) a dán fogyasztóknak kedvezett.

A sertéshús termelő felára átlagosan 62%-os volt az EU 15 tagállamában. Amíg a német és az osztrák sertéstenyésztők 45%-os, addig a holland sertéstenyésztők 132%-os árprémiummal értékesítettek. Az ökotojással megegyezően, a sertéshúsnál is Görögországban volt a legmagasabb (165%) a fogyasztói felár. Az ökomarhahúsért átlagosan 49%-kal többet a felvásárlók, és 57%-kal fizettek többet a fogyasztók. A legalacsonyabb termelői felárral a dán, míg a legmagasabb (190%) felárral a spanyol ökogazdák értékesítették a marhahúst, amelyet a fogyasztók Portugáliában 4%-os, Luxemburgban 126%-os árprémiummal vásárolhattak meg (**Organic Farming in the European Union 2005**).

Ahogy a jelentésből is kiderül, a hagyományosan előállított termékek és az ökotermékek közötti relatív árkülönbség, vagyis az ökofelár országonként és termékenként rendkívül széles intervallum között változik. Az ökofelárak általában azokban az országokban magasabbak, ahol:

- ökológiai állattartással csak kevés gazdaság foglalkozik,
- a feldolgozóipar és a fogyasztói igények folyamatos kielégítéséhez import alapanyagra és import késztermékekre van szükség,
- az ökopiac relatív kicsinek mondható, és
- a fogyasztói réteg jelentős részben alkalmi fogyasztókból tevődik össze.

Ennek alapján elsősorban a dél-európai országokat és a közép-kelet európai országokat sorolhatjuk ide, ahogy Magyarországot is, ahol **Benda (2003)** szerint az ökotermékek ára 30-400%-kal magasabb, mint a hagyományos termékeké. Ez az érték általában jóval meghaladja a fogyasztók által még elfogadott felárat, amely **Magda (2003)** szerint 25-30% között van.

Az európai ökopiact fogyasztói táborában a rendszeresen vásárlók köre már meglehetősen stabilnak mondható, és az alkalmi fogyasztók száma is folyamatosan növekszik (**Richter, 2005**), azonban a biotermékek elterjedése, azok magas árára való tekintettel, elsősorban a magasabb életszínvonalú országokra koncentrálódik (**Kecskés és Kulcsár, 2003**).

Az ökotermék-vásárlásra fordított diszkrecionális jövedelem szempontjából elmondható (10. táblázat), hogy 2004-ben legtöbbször a svájci fogyasztók költöttek biotermékekre, átlagosan évi 103 Eurót. Közel a felét, 40-50 Eurót a svéd, dán és az osztrák fogyasztók. A középkategóriába a francia, angol, olasz fogyasztók tartoznak évi 20-30 Euróval. A csehek vagy a görögök átlagosan évi 1-2 Euró értékben, a magyarok pedig 0,3 Euró értékben vásárolták ökotermékeiket (**Willer és Yuseffi, 2006**).

Az egy főre jutó ökotermék-fogyasztás Európában (2004)

ORSZÁG	FOGYASZTÁS (EURÓ/FŐ/ÉV)
NÉMETORSZÁG	42
OLASZORSZÁG	42
FRANCIAORSZÁG	32
SVÁJC	105
SVEDORSZÁG	47
HOLLANDIA	26
DÁNIA	51
AUSZTRIA	35
SPANYOLORSZÁG	6
FINNORSZÁG	38
GÖRÖGORSZÁG	2
CSEHORSZÁG	0,9
MAGYARORSZÁG	0,3
LENGYELORSZÁG	0,04

Forrás: Willer, Yousefi, 2006 alapján saját összeállítás

Egyes felmérések szerint Magyarországon az ökoélelmiszerek iránti érdeklődés területenként változik, és a vidéki nagyvárosokban a legnagyobb (**Vadáné, 1999**), potenciális fogyasztónak pedig a felnőtt lakosság 5-6%-a tekinthető (**Magda, 2003**). Egy 2004-ben készült fogyasztói vizsgálat eredményei szerint az átlagos vagy annál magasabb jövedelemmel rendelkező háztartások jelentik az ökotermékek fogyasztói célcsoportját, de az alacsonyabb jövedelemmel rendelkezők között is akadnak már tudatos vásárlók. Emellett az egyéb társadalmi tényezők vizsgálatánál megállapítást nyert, hogy azok a magasabb iskolai végzettséggel rendelkező, 30 év alatti nők alkotják az ökotermék vásárlók fő csoportját, akik korukból, életciklusukból kifolyólag hosszú távon biztos felvevőpiacnak bizonyulhatnak (**Szente, 2004**).

Az ökotermékek közül a világ minden táján a zöldségek és a gyümölcsök bírnak a legnagyobb népszerűséggel, ahogy Európában is, de az európai kontinensen a tej-és tejtermékek fogyasztása is jelentős (**Kasbohm, 2002 cit. Szente, 2004**). **Szente (2004)** szerint leggyakrabban a magyar ökotermék-fogyasztók is zöldséget és gyümölcsöt vásárolnak, de a sütőipari termékek is egyre több rendszeres fogyasztóra találnak. Az állati eredetű ökotermékek közül a tejtermékek fogyasztói tábora is erősödik, viszont a hús-és húskészítmények ma még alacsony arányban kerülnek a kosarakba, amelyet a szerző az ökotermék fogyasztók közt gyakran előforduló vegetáriánusok és az ökológiai állattartás alacsony elterjedtségével, a húsiipari termékek nehéz hozzáférhetőségével magyaráz.

A legtöbb kutatási eredmény szerint az ökotermék vásárlásnál a fogyasztók legfontosabb motivációs tényezői: a környezettudatosság, az egészséges táplálkozás iránti igény, és a jobb minőség. Így van ez az állati eredetű ökotermékekénél is, itt azonban a fogyasztói motivációk köre tovább bővül. **Schneider et al., (2006)** szerint számos európai országban az öko tej és tejtermékek vásárlásánál a fogyasztói motivációk között az állatjólét, mint kiegészítő, az ökohús és hústermékek és az öko tojás vásárlásánál pedig, mint legerősebb tényező jelenik meg. A fogyasztók számára fontos az állatjólét igényeit is kielégítő helyes állattartási gyakorlat, amelynek során nem használnak antibiotikumokat, hozamfokozókat, az állatok szabadon

mozoghatnak és takarmányszükségletüket természetes, egészséges takarmányokkal elégítik ki **(Schneider et al., 2006)**.

3. ANYAG ÉS MÓDSZER

A disszertáció alapjául szolgáló kutatómunka a Nyugat-Magyarországi Egyetem Mezőgazdaság- és Élelmiszertudományi Karának Agrárgazdaságtani és Marketing Tanszékén folyt 2004-2007 években.

A CÉLKITŰZÉSEK-ben megfogalmazott kutatási feladatok, kutatási célok megvalósításához ökoszkopikus (szekunder vagy másodlagos) és demoszkopikus (primer vagy elsődleges) adatgyűjtési módszert egyaránt alkalmaztunk.

A szekunder kutatások az ökológiai állattartás előírásainak, jogi és gazdasági kereteinek, az őshonos állatfajták ökológiai állattartásban betöltött szerepének, az ökológiai állattartás és az állati eredetű ökotermék-előállítás európai és hazai tendenciáinak, az előállított termékek kereskedelmi forgalomban betöltött szerepének feltárására, valamint az ökotermékekre jellemző ökofelárak vizsgálatára irányultak.

Az elemzésekhez az e témában rendelkezésre álló hazai és nemzetközi szakirodalmi források, kutatási eredmények, projektbeszámolók, konferencia-összefoglalók és egyéb kiadványok tanulmányozása, feldolgozása, továbbá statisztikai adatbázisok adták az alapot.

A statisztikai adatok összegyűjtése a magyar Központi Statisztikai Hivatal (KSH), az Agrárgazdaságtani Kutató Intézet Piac- és Árfigyelő Rendszere (AKI PÁIR), a Biokontroll Hungária Kht. és az Európai Unió statisztikai adtbázisa, az EUROSTAT alapján történt.

A primer kutatás négy fő részből, így az alapanyag-előállítók, a feldolgozók, a kereskedők és a fogyasztók, tehát a termékpálya valamennyi résztvevőjének vizsgálatából tevődik össze. A primer kutatás során végzett adatgyűjtés, adatfeldolgozás és az elemzés módszerét külön-külön ismertetjük az előzőekben említett négy fő kutatási területre vonatkozóan.

TERMELŐK

A termékpálya résztvevői közül az állattartó ökotudatosok körében 2006-ban végeztünk kérdőíves felmérést, amelyhez egy korábbi, 2004-es felmérésünk szolgáltatta az alapot. Az ökotudatosok általános állapotfelmérése egy 28 kérdésből álló **standardizált kérdőív** segítségével történt (1. melléklet). A kérdésseltevés módja szerint **direkt**, a válaszlehetőség szerint **zárt kérdéseket**, a válaszadók tapasztalatainak, szabad véleményének feltárása érdekében pedig **nyitott kérdéseket** egyaránt alkalmaztunk. A termelői kérdőívek tesztelését, majd a szükséges módosítások elvégzését követően a Biokontroll Hungária Kht. nyújtott segítséget az országos megkérdezés elvégzéséhez. A kérdőíveket az ellenőrző szervezet továbbította az adatbázisában nyilvántartott, szám szerint 156 állattartással foglalkozó ökotudoshoz. Összesen 37 darab kérdőív érkezett vissza, ebből 28 volt kiértékelhető. A kérdőívekben a válaszadók számokkal kifejezett, ténylegesen elért eredményei mellett személyes vélemények, várakozások illetve kételyek is megfogalmazódtak, ezért az értékelés során esetenként csak ezekre a szubjektív válaszokra támaszkodhattunk. A kérdőívek kódolását követően, az adatok feldolgozása Microsoft Excel adatkezelő program segítségével történt.

Az elemzés, értékelés során természetesen nem csak a termelői kérdőívekből nyert adatokra támaszkodtunk, hiszen a Biokontroll Hungária Kht. munkatársai is jelentősen hozzájárultak a kutatás eredményességéhez, emellett az ökológiai állattartás gyakorlati oldalának megismerésében a folyamatos konzultációk során több ökotudos is sok hasznos információval segítette munkánkat. Az elemzések során a szekunder kutatással megegyezően a vizsgálatok tárgyát országosan és regionálisan is a szarvasmarha-, sertés-, juh-, kecske- és baromfitartó ökotudosok képezték, ennek megfelelően az ökológiai gazdálkodásba vont állatállományra vonatkozó számításoknál figyelmen kívül hagytuk az egyéb állatfajokat.

FELDOLGOZÓK

A Biokontroll Hungária Kht. és az AMC (Ki kicsoda a magyar élelmiszeriparban) adatbázisa alapján fellelhető ökotermék feldolgozók közül választottuk ki a termékpálya azon résztvevőit, akik az ökotermékek feldolgozására vonatkozó előírások betartása és a termék-előállítás szigorú ellenőrzése mellett állati eredetű termékek előállításával is foglalkoznak. Ezt követően összesen 11 feldolgozó üzemet kerestünk meg a termelői kérdőív szerkezetével azonos **kérdőívünkkel** (2. melléklet), majd két feldolgozóval személyes **interjút** is készítettünk. A kiküldött kérdőívekből összesen nyolc érkezett vissza, így az általunk vizsgált szegmens sajátosságait ez a nyolc, hús, és húskészítmények, tej és tejtermékek, valamint tojás előállításával foglalkozó üzem reprezentálja.

KERESKEDŐK

Az ökotermékeket értékesítő kereskedők közül a kiskereskedők képezték a vizsgálatok tárgyát. Véletlenszerű kiválasztással összesen 30 kiskereskedelmi egységnél készítettünk **interjút** (3. melléklet) azzal a céllal, hogy megismerjük a keresleti és kínálati oldallal kapcsolatos tapasztalataikat, árképzési stratégiájukat, az alkalmazott promóciós eszközök körét, és felmérjük az állati eredetű ökotermékek kínálatát.

Ezt követően az állati eredetű ökotermékek fogyasztói ár- és felárvizsgálatára irányuló kutatásunkat egyrészt az, AKI Piac- és Árfigyelő Rendszerére, másrészt az interjúalanyokra alapoztuk. Mindkét esetben azonos elemszámú mintával dolgoztunk. Az adatgyűjtés során figyelmen kívül hagytuk, hogy a kiskereskedelmi értékesítésen belül milyen értékesítési csatornán (szupermarket, speciális biobolt stb.) keresztül történik az elosztás, ami valamelyest torzíthatja az általunk kapott eredményeket. Az adatgyűjtést követően az adatfeldolgozás a Microsoft Excel program segítségével történt. Valamennyi, általunk vizsgált termék, így a tej és tejtermékek, a tőkehúsok, húskészítmények és a tojás árvizsgálatánál átlagot számítottunk.

FOGYASZTÓK

A kutatás egyik alapvető célkitűzése az ökológiai gazdálkodásból származó termékek, különös tekintettel az állati eredetű ökotermékek létjogosultságának vizsgálata a fogyasztói szokások, fogyasztói preferenciák tükrében. A mintában szereplő résztvevők kiválasztását véletlenszerű mintavétellel végeztük. Az adatgyűjtés során a kérdezőbiztosok 200 főt Budapesten és 200 főt Győrben kérdeztek meg, vagyis összesen 400 fő alkotta a vizsgálatok alapjául szolgáló mintát.

Az általunk szerkesztett **standardizált kérdőív**ben a kérdésfeltevés módja szerint **direkt**, a válaszlehetőség szerint elsősorban **zárt kérdéseket** alkalmaztunk, amelyeknek nagy előnye, hogy gyors válaszadásra és gyors adatfeldolgozásra nyújtanak lehetőséget. A zárt kérdéseken belül a **kétkimenetelű** (alternatív) **kérdések** mellett fontosnak tartottuk, hogy **intervallumskálát** és olyan **többkimenetelű (szelektív) kérdésformát** is alkalmazzunk, amelynél lehetőség nyílik arra, hogy egyszerre több válaszvariációt is bejelölhessen a megkérdezett személy.

A fogyasztói kérdőív (4. melléklet) három fő részből tevődik össze. Az első részben a témával kapcsolatos általános kérdések között a fogyasztók ökoélelmiszerekkel kapcsolatos ismereteire, tapasztalataira, a vásárlás gyakoriságára, helyére kérdeztünk rá. A második rész azokat a kérdéseket tartalmazza, amelyek a fizetési hajlandóságra és az ökotermék fogyasztást befolyásoló tényezők feltárására irányultak. A harmadik rész a személyes kérdéseket foglalja magába, vagyis a mintára jellemző társadalmi-gazdasági ismérveket jeleníti meg.

A kérdőíves felmérés során összegyűjtött adatok feldolgozása különböző számítógépes adatkezelő programok, matematikai-statisztikai programok segítségével történt. A kérdőívek kódolását követően az adatokat a Microsoft Excel és az EViews szoftverek alkalmazásával dolgoztuk fel. A kapott válaszok belső összefüggésrendszerének feltárásához és az ökotermék fogyasztásról szóló empirikus elemzés részét képező ökonometriai modellek felállításához/becléséhez keresztábrákat készítettünk. Az empirikus eredmények a hagyományos többváltozós

regresszió (OLS), valamint a Probit és Logit modelleken alapulnak. A becslési eljárások közül a legkisebb négyzetek módszerét, és a Maximum Likelihood (ML) módszert használtuk. A végleges modellek becslése előtt, a modellek esetleges torzulásának elkerülése érdekében a sztenderd hibák ellenőrzését is elvégeztük a White-teszt segítségével.

4. SAJÁT VIZSGÁLATOK ÉS AZOK EREDMÉNYEI

4.1. Állattartó ökogazdaságok Magyarországon

Az ökológiai állattartás motivációs tényezői. Az országos megkérdezésben részt vevő állattartók jellemzően csak az elmúlt öt évben tértek át ökológiai gazdálkodásra. Amíg korábban, a 2004-es felmérés eredményei szerint alapvetően az ökogazdálkodás elveivel való azonosulás, a környezet és egészségtudatos szemléletváltás elemei és az ökológiai adottságok motiválták a gazdálkodókat, addig az elmúlt időszakban a környezetkímélő szempontok mellett már a konvencionális állattenyésztés fejlesztési alternatívájaként, a versenyképesebb, jövedelmezőbb, speciális minőségű termék-előállítás reményében választották ezt az alternatív gazdálkodási formát.

A mezőgazdasági művelésbe vont területek méretét, a földtulajdoni viszonyokat és a gazdasági tevékenységet vizsgálva az állattartó ökogazdaságok két nagy csoportját különböztethetjük meg:

- 100 ha-nál kisebb területen gazdálkodók – a válaszadók 59%-a – ahol a művelt területek közel $\frac{3}{4}$ része saját tulajdonban van, az állattartás mellett kiegészítő tevékenységként jelenik meg a kereskedelem, a termékfeldolgozás, az idegenforgalmi, turisztikai szolgáltatás és az oktatás.
- 100 ha-nál nagyobb területen gazdálkodók, ahol a művelt területek közel $\frac{3}{4}$ része bérelt terület, és az állattartás mellett szinte kivétel nélkül kizárólag növénytermesztéssel foglalkoznak a gazdaságok.

Gazdaságtipológia. Az állattartással foglalkozó ökogazdaságok méretének meghatározását, saját csoportosításunkat követően a KSH (1997) által kialakított, a vállalkozás vagyonának nagyságát kifejező, naturális mutatókra (földterület, állatállomány) alapozott besorolása (in. Takács, 2005) szerint végeztük el.

Ökológiai állattartással foglalkozó gazdaságok mérete

Méret	Termőterület (ha)	Állatállomány (SZÁ)	Ökológiai állattartással foglalkozó gazdaságok méret szerinti megoszlása (%)
Kicsi	<30	<2,5	17,4
Közepes	31-300	2,6-30	34,7
Nagy	301<	30,1<	47,8

Forrás: a KSH (1997) besorolása alapján saját számítás

A KSH három kategóriája közül kisméretű gazdaságok közé azok a mezőgazdasági vállalkozások tartoznak, amelyeknél mindkét természetes mutató értéke kicsi, a közepes méretűbe azok, amelyeknél egyik sem nagy, de legalább az egyik közepes, a nagyméretű gazdaságok csoportjába pedig azok a vállalkozások tartoznak, amelyeknél legalább az egyik természetes mutató értéke nagy. A mintánkat képező 28 válaszadó közül kettő kiesett, mivel nem folytatnak üzletszerű gazdasági tevékenységet. Ahogy a 11. táblázat mutatja, a fennmaradó 26 állattartó ökogazdaság közel fele ugyan a nagy méretű gazdaságok közé sorolható, de meg kell jegyeznünk, hogy a ezek a gazdaságok sem tekinthetők minden esetben kellően tökeerősnek.

Állatállomány, fajtahasználat, tartástechnológia. A mintában szereplő gazdaságok 78%-a kizárólagosan az ökológiai gazdálkodás előírásainak megfelelően, míg a fennmaradó 22% ezzel párhuzamosan, konvencionális állattartással is foglalkozik. A párhuzamos, ökológiai és nem ökológiai állattartás esetén természetesen az ide vonatkozó előírásoknak teljes mértékben megfelelnek a vizsgált gazdaságok.

A feltételrendszer előírásainak megfelelően a gazdaságok saját előállítású takarmánnyal elégítik ki az állatok takarmány szükségletét, mindössze 10%-uk kényszerült takarmányvásárlásra. Mindez azzal hozható összefüggésbe, hogy a válaszadók 80%-a juh-, kecske- és szarvasmarhatenyésztő, így a takarmánytermő területek több mint $\frac{3}{4}$ részét jelentő legelő-

és gyepterületek biztosítják az - elsősorban legeltetésre alapozott - állattartás takarmánybázisát. Az előzőekben említett területek jelentős részarányával hozható összefüggésbe a továbbiakban az is, hogy a termőföld minőségét tekintve a gazdaságok által művelésbe vont területek több mint 70%-a gyenge minőségű, vagyis 15 AK alatt van. Ez a legtöbb vizsgált gazdaság esetében egyszersem gátja is az intenzív technológiák alkalmazásának.

A döntően extenzív tartástechnológiát alkalmazó telepek, gazdaságok állattartó épületeire a jó és közepesen jó műszaki állapot jellemző, korszerűsítést, felújítást a válaszadók közel 30%-a tervez a következő 1-2 évben. Az állatjóléti és állategészségügyi előírásoknak való megfelelés a vizsgált gazdaságok több mint felénél problémát jelent. A megkérdezetteknek csupán 42%-a teljesítette az ide vonatkozó elvárásokat teljes mértékben.

Az alkalmazott fajták közül, hasznosítási módtól függetlenül, az őshonos, helyi fajták kiemelt szerepet játszanak, amely a korábbi felmérés eredményeihez képest nem mutat jelentősebb eltérést. 2004-ben az állattartó ökgazdaságok 69%-a, két évvel később 76%-a döntött az őshonos fajták tartása mellett, amelyben az igénybe vehető támogatások is szerepet játszottak. Az ökológiai gazdálkodásba vont állatállomány méretétől és a tartástechnológiától függetlenül az előzőekben említett százalékos értékhez képest kisebb eltérést az csak az egyes haszonállatfajok között tapasztaltunk. A válaszadók által megnevezett fajtákat a 12. táblázat szemlélteti.

12. táblázat

Az állattartással foglalkozó ökgazdaságokban alkalmazott fajták

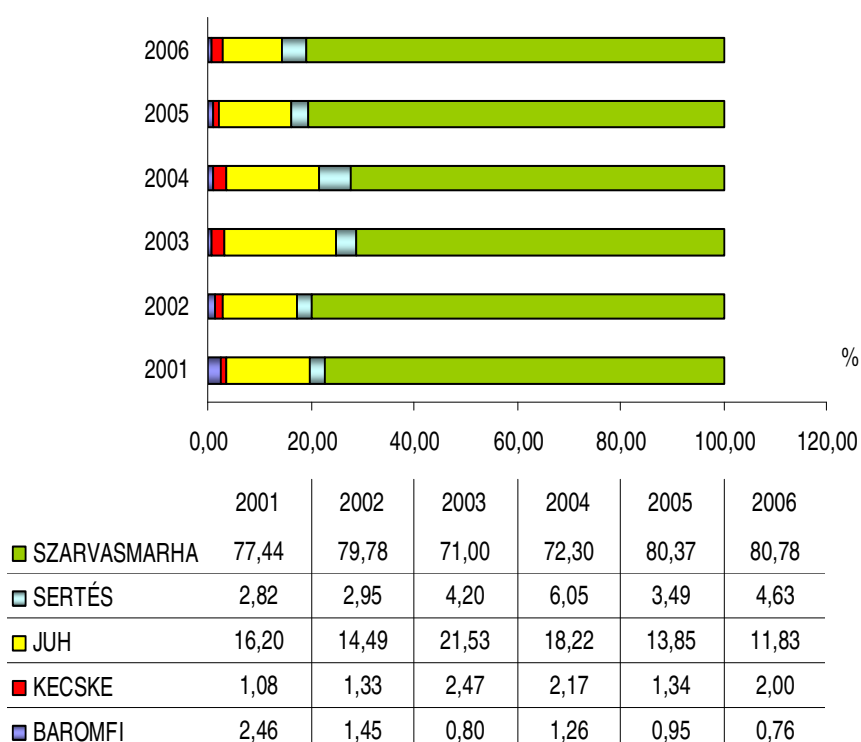
ÁLLATFAJ	ALKALMAZOTT FAJTA	
	ŐSHONOS	EGYÉB
SZARVASMARHA	magyar szürke, magyar tarka	hereford, angus, holstein-friz, charoais
SERTÉS	mangalica	vietnámi csüngőhasú
JUH	hortobágyi és gyimesi racka,	-
KECSKE	magyar parlagi	alpesi

Forrás: Saját vizsgálat

Ahogy az állatállomány fajtaösszetételében, úgy az állatállomány szerkezetében sem történt lényegesebb változás (2. ábra). 2001-2006 között, a vizsgált állatfajok közül 70-80%-os részesedéssel egyértelműen a szarvasmarha-állomány jelenti az ökológiai állattartás alapját. A második legfontosabb állatfaj változatlanul a juh (10-20%) volt, míg a fennmaradó 10% a sertés, a kecske és a baromfiállományból tevődik össze.

2. ábra

Az ökológiai gazdálkodásba vont állatállomány szerkezete 2001-2006 között (%)

Forrás: Biokontroll Hungária Kht. Éves jelentései alapján saját számítás

A Biokontroll Hungária Kht. adatai alapján az ökológiai gazdálkodás előírásainak megfelelően tartott, ellenőrzött állomány változását tekintve 2001-2006 között mintegy 77%-os fejlődés tapasztalható. Ezen belül, ha az általunk vizsgált haszonállatfajokat külön-külön vizsgáljuk, a sertésállomány 191%-kal, a kecske 230%-kal a szarvasmarha 85%-kal, a juh 30%-kal emelkedett, ezzel szemben az amúgy is alig több mint 100 számosállatot jelentő baromfiállomány 81%-kal csökkent.

13. táblázat

Az ökológiai gazdálkodásba vont állomány változása 2001-2006 között (%)

Állatfaj	2001	2002	2003	2004	2005	2006
Szarvasmarha	-	+43,38	-15,33	+21,20	+43,86	-5,44
Sertés	-	+45,29	+35,85	+58,16	-25,04	+24,39
Juh	-	+24,46	+41,31	-6,65	-1,61	-19,67
Kecske	-	+70,61	+77,33	-2,95	-20,53	+41,57
Baromfi	-	-17,23	-47,31	+72,36	-2,03	-25,09
Összesen	-	+39,18	-4,86	+10,19	+29,43	-5,93

Forrás: Biokontroll Hungária Kht. Éves jelentései alapján saját számítás

Ha az egyes évekre lebontva vizsgáljuk az állományváltozást (13. táblázat), akkor a szarvasmarha, sertés és a kecske állományánál kisebb-nagyobb ingadozásokkal ugyan de fejlődő tendencia figyelhető meg, viszont a baromfiállományban jelentősebb fejlődés (72%) csak a 2004-es évben tapasztalható. A juhállomány kezdeti, 20-40% közötti fejlődését követően, 2003-tól egészen 2006-ig folyamatos csökkenés következett be.

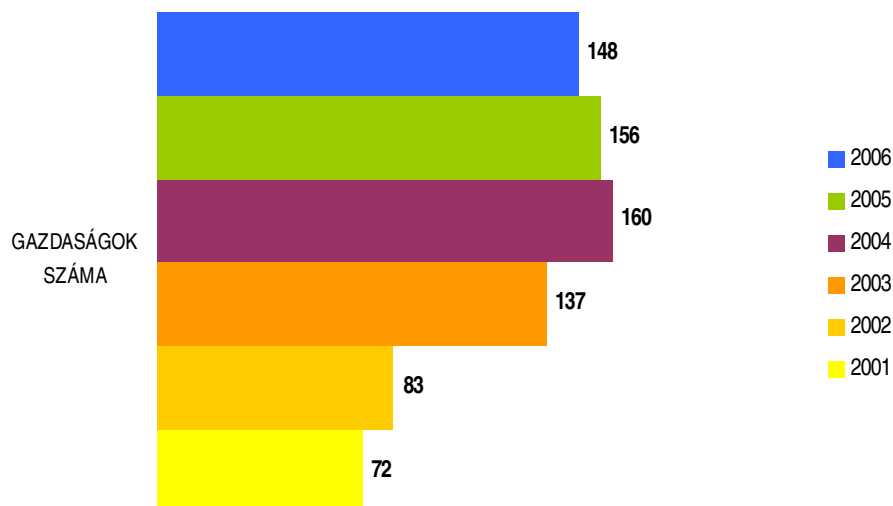
Magyarország Európai Unió csatlakozásának ökológiai állattartásra gyakorolt hatását tekintve ugyan a 2004-es és a 2005-ös évben összességében pozitív irányú volt a változás, viszont 2005-ben a

szarvasmarha állomány kivételével valamennyi állatfaj esetében állománycsökkenés következett be.

Az ökológiai állattartással foglalkozó gazdaságok számának változását vizsgálva hasonló irányú folyamat figyelhető meg, amelyet a 3. ábra szemléltet. 2004-ig emelkedett a gazdaságok száma, ezt követően azonban a várakozásokkal ellentétben folyamatosan csökkent, vagyis a magyar állattartó ökogazdaságok számára vélhetően nem teremtett kedvezőbb gazdálkodási feltételeket Magyarország Európai Unió csatlakozása.

3. ábra

Az ökológiai állattartással foglalkozó gazdaságok száma 2001-2006 között (db)

Forrás: Biokontroll Hungária Kht. Éves Jelentései alapján saját összeállítás

Humán erőforrás, szakképzettség. A megkérdezettek 82%-a családi gazdaságként, őstermelőként, vagy egyéni vállalkozóként végez mezőgazdasági tevékenységet. Jellemzően 1-5 főfoglalkozású dolgozót alkalmaznak, emellett valamennyi gazdaság napi teendőinek ellátásában a családtagok is aktívan részt vesznek. A nagyobb, általában Kft formájában működő gazdasági társaságok, továbbá a költségvetési szervek (pl.: nemzeti parkok) alkalmazásában átlagosan 10-20 fő áll.

Az ökológiai gazdálkodáson belül a helyes gazdálkodási, állattartási gyakorlat megvalósítása szakképzett, gyakorlatias munkaerőt és irányítást kíván. A megkérdezett termelőknek 62,5%-a rendelkezik mezőgazdasági végzettséggel és közülük 80% ökológiai képzésben is részesült.

Értékesítés, kereskedelem, a termelői árak alakulása. A termelési mérettől, az előállított terméktől és a feldolgozottság fokától függetlenül a megkérdezett állattartók közül nem csak az átállási időszak alatt álló, hanem az átállt ökológiai gazdaságok is értékesítési problémákról számolnak be. Kevesebb, mint 50%-uk tudja az előállított termékeket ökotermékként értékesíteni, és a termelői oldalról elvárt árpremiumot realizálni.

A termelői árak alakulását tekintve, a minősített ökotermékek esetén 5-120% között mozog a felár, bár itt is jelentős különbség tapasztalható a belföldi illetve az exportértékesítés esetén. Az előállított termékek jelentős része az országhatáron túl kerül kereskedelmi forgalomba, többek között Görögországban, Németországban, Svájcban vagy Olaszországban, de az előző évekhez viszonyítva csökkent az export-értékesítés aránya. Amíg a korábbi, 2004-es felmérés szerint az ökológiai állattartásból származó termékek több mint 80%-a került exportra, addig a 2006-os eredmények már csak közel 60%-os külpiazi értékesítést mutatnak. Az elmúlt években az állattartó ökológiai gazdaságok által előállított termékek felvevőpiaca ugyan bővült, de figyelembe kell venni azt a tényt is, hogy ezzel párhuzamosan az állattartó ökológiai gazdaságok száma és az állatállomány is csökkent, emellett hazánk Európai Unió csatlakozásának a bel- és külpiazi értékesítés alakulására gyakorolt hatásaival is számolnunk kell.

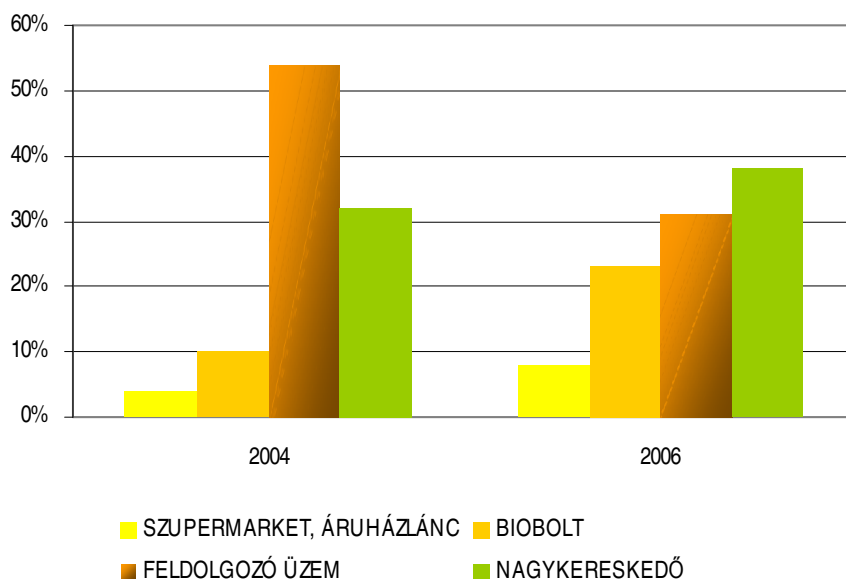
A termelői felárak maximumát jellemzően az exportra kerülő tenyészállat (szarvasmarha) értékesítésénél érték el a gazdaságok, amely a konvencionális ár több mint kétszeresét jelenti. Ezzel szemben meglehetősen

alacsony árprémiumokról (5-20%) számoltak be a termelők a tej és néhány tejtermék esetében.

A termelői értékesítés hazai tapasztalatai azt mutatják, hogy az ökogazdálkodók számára még mindig problémát jelent a megfelelő értékesítési csatornák felkutatása, amely nemcsak időigényes, de jelentős kapcsolati rendszert is feltételez, valamint függ a felkínált áru mennyiségétől, minőségétől, homogenitásától, az ellátás folyamatosságától, és az állati eredetű ökotermékek esetében a termék jellege is részleges szerepet játszik.

A feldolgozatlan állati eredetű termékeknél általában a lehetséges értékesítési módok is korlátozottak, hiszen a közvetlen értékesítés nem, vagy csak meghatározott esetben kivitelezhető. Az állati eredetű termékek jelentős hányada elsődleges feldolgozás nélkül nem juthat el a végső fogyasztóhoz, ebből adódóan csak a részben vagy teljes egészében feldolgozott termékek elosztásánál számolhatunk kedvezőbb értékesítési feltételekkel, amelyet saját vizsgálati eredményeink is alátámasztanak. Az állattartó ökogazdaságok körében az értékesítési gyakorlat azt mutatja, hogy a termelők egyszerre csak egyféle értékesítési csatornán keresztül próbálják termékeiket értékesíteni, vagyis egy utas értékesítési rendszert alkalmaznak.

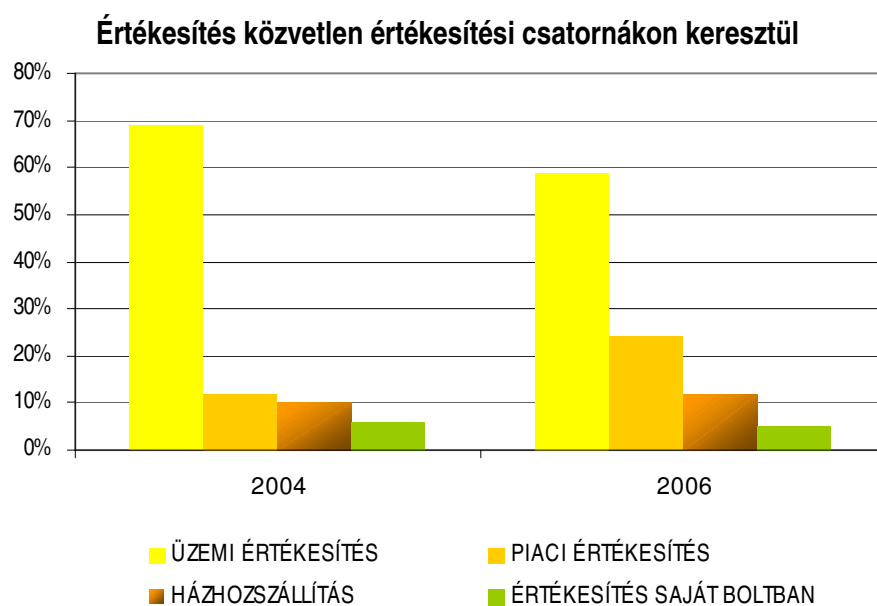
Az értékesítés közvetlen és közvetett módjai közül - a korábbi kérdőíves felmérés során kapott eredményekhez hasonlóan - a közvetett értékesítés dominál (4. ábra), ezen belül a feldolgozó üzemeknek, nagykereskedőknek és a bioboltoknak van a legnagyobb szerepe.

Értékesítés közvetett értékesítési csatornákon keresztül

Forrás: Saját vizsgálat

A közvetett értékesítési csatornák közül a feldolgozó-üzemeknek történő értékesítés 2004-hez képest 23%-kal csökkent, viszont a bioboltok 13%-kal, a nagykereskedők 6%-kal, a szupermarketek termelői értékesítésben betöltött szerepe pedig 4%-kal nőtt, bár a nemzetközi gyakorlattal ellentétben, ahogy 2004-ben, úgy 2006-ban is a válaszadók még mindig kevesebb mint 10%-a értékesítette termékeit ezen az elosztási csatornán keresztül.

A közvetlen értékesítés (5. ábra) zöme, az értékesítési csatorna hosszát lerövidítve, a felmerülő költségeket csökkentve közvetlenül a gazdaságból történik, ugyanakkor az országszerte működő ökopiacokon is egyre több állati eredetű ökotermékkel találkozhatunk.

Forrás: Saját vizsgálat

Pozitívumként értékelhető, hogy hazai gyakorlatban találkozhatunk állati eredetű ökotermékek házhozszállításával is. A termelők előzetes megrendelés alapján különböző termékcsomagokat állítanak össze a vevő igényeinek megfelelően. Ez korábban inkább a zöldség- és gyümölcsfélékre volt jellemző, de napjainkban már a különböző húsfélések, húsipari termékek, tejtermékek esetén is alkalmazzák ezt az értékesítési formát.

Az ökológiai állattartás támogatása. Az állattartók kivétel nélkül az ökológiai állattartás támogatásának hiányáról számolnak be. Az előző években a legtöbb gazdaság az őshonos állatfajokra adható és a kedvezőtlen adottságú területekre kiírt területalapú támogatásokat vette igénybe. Mivel a jelenlegi támogatási rendszerben a 2007-2013-mas időszakra tervezett agrár-környezetvédelmi támogatások között pedig már nem is szerepel az ökoállattartás támogatása, amely a további fejlesztés szempontjából is problémát jelent.

Ökológiai állattartás a Nyugat-Dunántúli Régióban

A Nyugat-Dunántúli Régió három megyéjében, 2006-ban, a Biokontroll Hungária Kht. által ellenőrzött öt gazdaság közül kettőt Győr-Moson-Sopron megyében, kettőt Vas megyében és egyet Zala megyében tartottak nyilván. Az állattartó ökotaxák együttesen mintegy 3593 ha területen gazdálkodnak, ebből 3365 ha egy állami költségvetési szerv gondozásában áll.

A földtulajdoni viszonyokat tekintve a művelt területek jellemzően saját tulajdon képeznek, amelyek minősége az országos átlaggal megegyezően 15-20 AK érték között mozog. Az öt gazdaság közül egy kivételével valamennyi üzletszerű gazdasági tevékenységet folytat. Négy ökotaxa 100 ha-nál kisebb területen, családi gazdaságként, őstermelőként illetve kft-ként végez mezőgazdasági tevékenységet. Egy gazdaságban az állattartás mellett termékfeldolgozást is végeznek. A KSH besorolásának megfelelően, az ökotaxák természetes mutatói alapján kettő a közepes méretű gazdaságok és kettő a nagy gazdaságok kategóriájába sorolható be.

Az 1-3 főt foglalkoztató gazdaságok vezetői, az országos átlagot meghaladó szakmai képzettségről számolnak be, az ökotaxák alkalmazásában állók 80%-a mezőgazdasági és ökotaxadalkodói képesítéssel is rendelkezik.

A vizsgált gazdaságok kivétel nélkül extenzív tartástechnológiát alkalmaznak. A gazdaságok állattartó létesítményei közepesen jó és jó állapotban vannak, egy gazdaság kivételével, ahol az ökotaxa a megkérdezés évében (2006) a gazdaság épületeinek műszaki állapotát gyengének minősítette. Az állattartási és az állategészségügyi előírásoknak három gazdaság teljes mértékben, két gazdaság pedig csak részben felel meg.

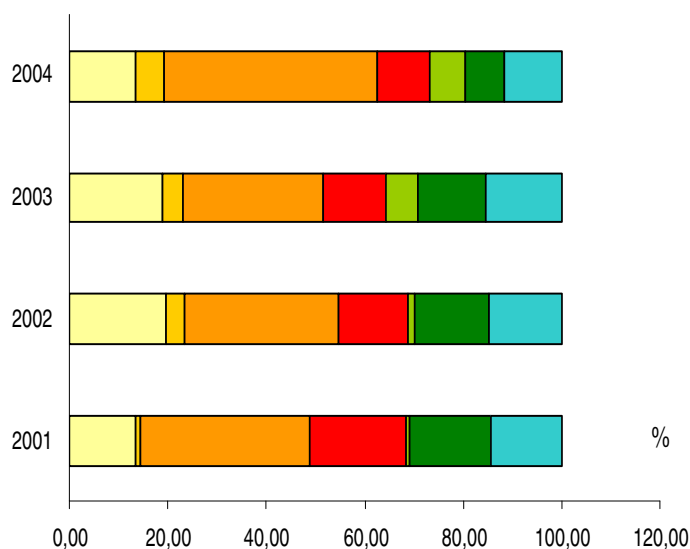
A régió állattartói egy kivétellel kizárólagosan ökológiai állattartást folytatnak, és az állatok takarmányszükségletét 80%-ban saját előállítású ökotakarmánnyal elégítik ki. A tenyésztett fajták közül, az országos eredményekhez hasonlóan, a régió állattartásában is az őshonos fajták dominálnak. Egy gazdaság képez ez alól kivételt, ahol az elsődlegesen

biohús előállítását szolgáló szarvasmarha állomány genetikai alapját a brit húsmarhafajta, az angus adja.

Az előállított termékek közül a tejet, a sajtot és vaját minimális felárral közvetlenül, míg a sertés-, juh- és szarvasmarhahúst jellemzően csak konvencionális áron értékesítik, egy állattartó kivételével, akitől saját bevallása szerint a szarvasmarhahúst egy feldolgozó üzem 120%-os ökofelárral veszi át. Az értékesítési csatornák közül a feldolgozó üzemeknek történő értékesítés mellett a háztáji értékesítésnek és a piaci értékesítésnek tulajdonítható nagyobb jelentőség, de Vas megyében például már házhozszállítással is találkozhatunk.

Amíg 2006-ban már a régió mindhárom megyéjében, addig 2001-2004 között csak Győr-Moson-Sopron és Vas megyében volt ellenőrzött ökológiai állattartás. Magyarország hét területi-statisztikai régiója közül az ökológiai állattartásban az Észak-Alföldi Régiónak volt kiemelkedő szerepe, ahogy a 6. ábra is szemlélteti. Ebben a régióban tartották nyilván az ellenőrzött ökológiai gazdálkodásba vont állatállomány 30-40%-át. Az állatállomány régiók közötti megoszlását vizsgálva jól látható, hogy a Nyugat-Dunántúli Régió csak a harmadik, negyedik helyet foglalja el a régiók közötti rangsorban. 2003-ig a Nyugat-Dunántúli Régió állatállománya mintegy 15-16%-át képezte az országos állománynak, viszont a 2004-es évben közel 4%-kal csökkent a régió részesedése az előző évhez viszonyítva.

**Az ökológiai gazdálkodásba vont állatállomány regionális megoszlása
2001-2004 között**

	2001	2002	2003	2004
■ NYUGAT-DUNÁNTÚLI RÉGIÓ	14,22	14,65	15,58	11,61
■ KÖZÉP-DUNÁNTÚLI RÉGIÓ	16,55	15,30	13,75	7,87
■ KÖZÉP-MAGYARORSZÁGI RÉGIÓ	0,66	1,20	6,51	7,36
■ ÉSZAK-MAGYARORSZÁGI RÉGIÓ	19,90	14,34	12,43	10,47
■ ÉSZAK-ALFÖLDI RÉGIÓ	34,37	31,17	28,73	43,53
■ DÉL-DUNÁNTÚLI RÉGIÓ	0,85	3,81	4,11	5,80
■ DÉL-ALFÖLDI RÉGIÓ	13,45	19,53	18,89	13,36

Forrás: Biokontroll Hungária Kht. Éves jelentései alapján saját számítás

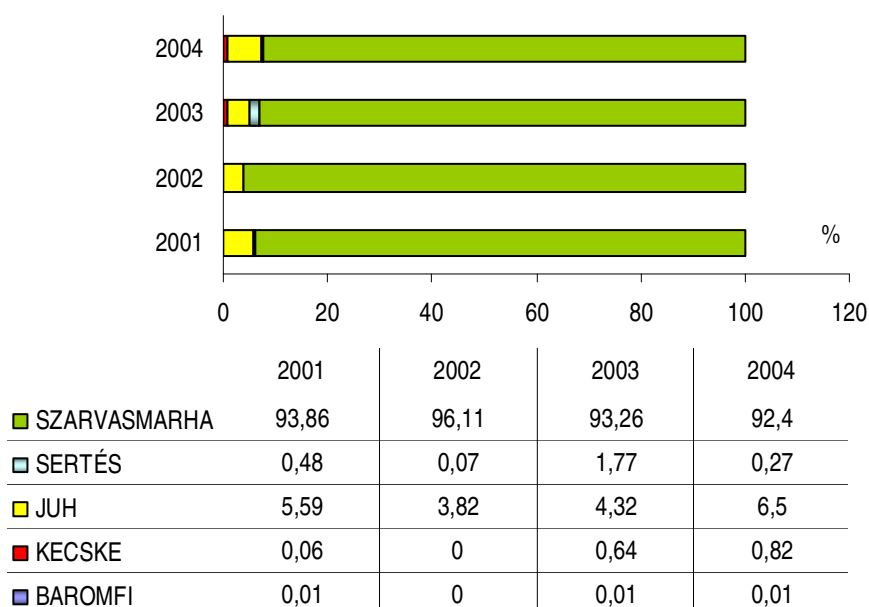
Hasonló tendencia figyelhető meg akkor, ha a Nyugat-Dunántúli Régió állatállományában bekövetkezett változásokat vizsgáljuk, hiszen 2004-ben az előző évhez viszonyítva összesen mintegy 17,7%-kal volt kevesebb

az állattartó ökogazdaságok állatállománya. A szarvasmarha-állomány 18,4%, a sertés 87,1% és a baromfiállomány 40%-kal csökkent. Az országos adatok ezzel ellentétben nem csak az előző három állatfaj esetében, hanem a teljes vizsgált állatállomány tekintetében is pozitív változásról számolnak be.

Az állatállomány regionális összetétele (7.ábra) az országos arányokat megközelítően alakult. A vizsgált időszakban a szarvasmarha-állomány több mint 90%-ot tett ki, ezt követte a juh (4-7%), a fennmaradó 1-2% a kecske, sertés és baromfiállományból tevődött össze.

7. ábra

Az ökológiai gazdálkodásba vont állatállomány szerkezete a Nyugat-Dunántúli Régióban 2001-2004 között

Forrás: Biokontroll Hungária Kht. Éves jelentései alapján saját számítás

4.2. Állati eredetű ökotermékek feldolgozása

Az általános élelmiszeripari termék-előállítás előírásait betartva és az ökológiai gazdálkodás feltételrendszerének megfelelően, a 95%-ban ellenőrzött ökológiai gazdálkodásból származó alapanyagok felhasználásával előállított élelmiszereket nevezük ökoélelmiszereknek, amelyeket a feldolgozásra vonatkozó szabályokat betartva az ökotermék-feldolgozók állítanak elő.

A mintában szereplő feldolgozóüzemek 40%-a már több mint öt éve, 60%-a pedig az elmúlt öt évben kezdett el üzletszerűen foglalkozni ökotermékekkel. A vállalkozás indulásától függetlenül a megkérdezettek a környezetkímélő termelési technológia alkalmazásával, és az egészséges élelmiszerek előállításával, a speciális minőségű termékek piacára koncentrálnak választották az ökotermék-feldolgozást. A nyolc üzem közül kettő csak bér munkában végez állati eredetű ökotermék-feldolgozást (elsődleges feldolgozást), két üzemben párhuzamosan konvencionális termék-előállítással is foglalkoznak, a fennmaradó négy egységben pedig kizárólag ökológiai gazdálkodásból származó alapanyagok felhasználásával állítanak elő élelmiszereket.

Az ökotermék-előállítás feltételeinek megfelelően a termék-előállításához szükséges alapanyagoknak ellenőrzött ökogazdaságból kell származniuk. A nyolc feldolgozó üzem közül kettő állattartással is foglalkozik, így a szükséges alapanyagot saját maguk állítják elő, amelyet aztán feldolgozott állapotban értékesítenek. A fennmaradó hat üzem számára 90%-ban éves, vagy egy évnél hosszabb szerződéses termelői kapcsolatok biztosítják az alapanyag ellátást, amelyek kialakításánál az előírások betartása mellett alapvetően a minőségi paramétereknek való megfelelés a döntő. Import útján történő beszerzésre csak abban az esetben kerül sor, ha az adott alapanyagból nincs kielégítő mennyiség, vagy egy, az elvárásoknak megfelelő minőségű tételhez kedvezőbb áron jutnak hozzá. A beszerzést tehát szinte valamennyi általunk vizsgált feldolgozó a hazai termelők által előállított kiváló minőségű alapanyagra alapozza, ugyanakkor a beszerzési lehetőségeket nem találják teljes mértékben kielégítőnek, mivel a megfelelő mennyiségű homogén árualap, és a folyamatos ellátás hiánya sok esetben

megnehezíti, ellehetlenítheti az ökotermék-előállítását. Az előzőekben említett probléma mellett a feldolgozók számára további nehézségként jelentkezhet a különböző elvárásoknak való megfelelés, mint:

- az ökotermék-előállítás szabályainak és az ellenőrző szervezet szigorú követelmény-rendszerének betartása, így az öko minőség garantálása (az áruátvétel-ellenőrzés, a beszállítók értékelése, a nyomonkövethetőség biztosítása stb.), amely nélkül az üzem nem tanúsítható;
- párhuzamos feldolgozás (öko- és konvencionális) során a megfelelő elkülönítés, tárolás biztosítása;
- a fogyasztói igényeket maximálisan kielégítő terméktulajdonságok (íz, megjelenési forma), az eltarthatóság biztosítása, amely megfelelő technológiai háttérrel, helyettesítő vagy új technológiák alkalmazását, ezzel együtt szakképzett munkaerőt is igényel.

Az előzőekben felsorolt elvárásoknak, előírásoknak való megfelelés költségvonzatát is figyelembe véve a válaszadók által jövedelmezőnek ítélt termék-előállítás során a költségek megtérülését, ezzel együtt a felárak realizálásának lehetőségét jelentősen befolyásolja a kül- és belpiaci kereslet-kínálat alakulása, az alkalmazott értékesítési csatorna hossza, valamint a termék jellege és versenyképessége is.

Az állati eredetű ökotermék-előállításban a megkérdezett cégek fő profilját a biotojás, a biotőkehusok (sertés, szarvasmarha), füstölt áruk, mangalica sertésből és magyar szürke szarvasmarhából készített szalámik, kolbászok, a biotejtermékek közül pedig elsősorban az ömlesztett és félkemény sajtok, ízesített joghurtok, és a kefir előállítása jelenti.

A mintában szereplő feldolgozó üzemekben előállított termékek egy jelentős része a hazai értékesítési csatornákon keresztül kerülnek kereskedelmi forgalomba. Jelentősebb külpiaci értékesítést csak három cég bonyolít le. Közülük az egyik, már több mint öt éve működő feldolgozó üzem rendkívül széles termékpaletájában a húskészítmények mellett a péksütemények, zöldségfélék is szerepelnek, amelyek közel 80%-át Ausztriában, Svájcban, Németországban, Angliában és Olaszországban értékesíti. A másik, biotojás előállítással foglalkozó cég termékeinek 60%-át

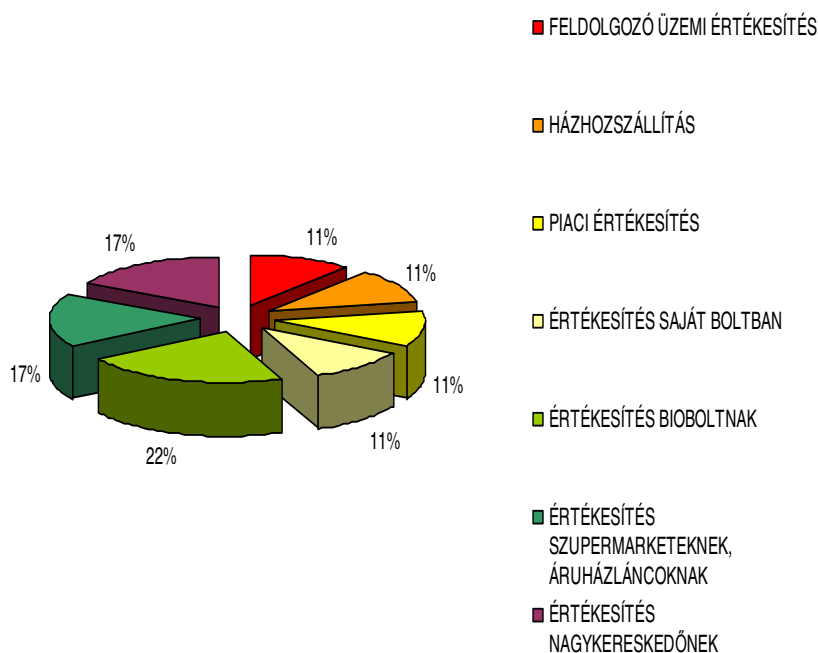
exportálja, legfontosabb felvevőpiacai között Hollandia, Németország és Dubai szerepel, míg a harmadik cég profilját a konzervipari termékek jelentik, amelyekkel a közép-kelet európai piacokat látja el.

Az értékesítés tekintetében elmondható, hogy a feldolgozó kapacitástól függetlenül az üzemek kielégítőnek ítélték az értékesítési lehetőségeket, bár elmondásuk alapján az Európai Unió csatlakozás valamelyest rontott piaci pozíciójukon, hiszen ennek következtében az import termékek aránya folyamatosan nő, vagyis egyre inkább az importnyomás érvényesül.

A belföldi kereslet alakulását tekintve a megkérdezettek véleménye szerint a fogyasztók 5-10%-a tekinthető potenciális vevőkörnek. Saját felméréseik szerint a hazai kereslet növekvő tendenciát mutat az utóbbi években, ennek megfelelően igyekeznek a magas hozzáadott értékű ökoélelmiszerek kínálatát bővíteni. Az elkövetkezendő időszakban 3 feldolgozó kivételével valamennyien újabb termékek bevezetését tervezik.

A feldolgozók a termelőkkel ellentétben egyidejűleg több, átlagosan négy vagy öt értékesítési csatornát vesznek igénybe, vagyis az öko-termékek párhuzamosan többféle csatornán jutnak el a végső fogyasztóhoz, tehát több utas értékesítési rendszert alkalmaznak. A legjellemzőbb a speciális bioboltoknak és a szupermarketeknek történő értékesítés (8. ábra), bár a szupermarketek lefőlöző árpolitikája sok esetben kényszerpályát jelent számukra. A mintában szereplő két vállalkozó, akik saját gazdaságukban előállított termékeket dolgoznak fel, közvetlenül értékesíti termékeit, esetükben a háztáji értékesítés, a piaci értékesítés és a házhozszállítás dominál.

A feldolgozók által alkalmazott értékesítési csatornák

Forrás: Saját vizsgálat

Az ökotermék-feldolgozók - három üzem kivételével - az árképzés bázisául a felmerülő költségeket veszik figyelembe, ennek értelmében a hagyományos, költségalapú árképzés módját alkalmazzák. Az értékesítésnél a felárak alakulását, vagyis a konvencionális termékekhez viszonyított árkülönbség százalékos mértékét hozzávetőlegesen valamennyi, általuk előállított állati eredetű termék esetében 20-30%-osnak ítélték. A fennmaradó három üzem közül kettő csak bér munkát végez, ezért nem foglalkozik értékesítéssel, a harmadik üzemben pedig versenyorientált az árképzés.

Állati eredetű ökotermékek feldolgozása a Nyugat-Dunántúli Régióban

A Nyugat-Dunántúli Régióban állati eredetű ökotermék feldolgozással három gazdasági szereplő foglalkozik. Közülük egy a konvencionális termékfeldolgozással párhuzamosan csak elsődleges feldolgozást végzett bér munkában, egy feldolgozó üzem egyben ökológiai állattartással is foglalkozik, így saját maga állítja elő a szükséges mennyiségű alapanyagot is, míg a harmadik egységben az ökológiai állattartásból származó baromfihús és szarvasmarhahús, mint termékkomponens kerül felhasználásra.

Elsődleges feldolgozással csak néhány évig foglalkozott az az általunk vizsgált üzem, amely a konvencionálissal párhuzamosan ökológiai állattartásból származó szarvasmarha, elsősorban magyar szürke marha vágását végezte bér munkában. Az üzem feldolgozó kapacitásának mindez megközelítőleg 10%-át vette igénybe. A céget többnyire a nyugat-dunántúli állattartó ökogazdaságok keresték fel, de alkalomszerűen az ország más régiójából is kaptak egy-egy megbízást. Mivel a bér munka túlnyomó részben nem jelentett folyamatos árbevételt, és csak kis tételben került sor öko minősítésű állat vágására, ezért a cég időközben felhagyott ezzel a tevékenységével.

Friss biohús (szarvasmarha, sertés) és tejtermék előállítás jelenti annak a több mint tíz éve működő nyugat-dunántúli ökogazdaságnak a fő profilját, amelynek termékei 100%-ban a hazai értékesítési csatornákon keresztül kerülnek kereskedelmi forgalomba. A húst felár nélkül, a tejet és a tejtermékeket pedig minimális felárral, általában a nagyobb kiskereskedelmi egységek által meghatározott árakat figyelembevéve, versenyerőtelten alkalmazva értékesítik. A gazdaság vezetőjének véleménye szerint az alacsony felárak és értékesítési árak nem csak a multinacionális cégek lefoglaló árpolitikájának, és az egyre nagyobb arányban megjelenő import árualapnak köszönhetőek, hanem abból is adódnak, hogy még nincs jelentősebb fogyasztói bázis, amely nagyobb igényeket támasztana a termékek előállítóival szemben, és ezzel együtt fizetőképes is lenne, ezért sokszor a biominősítésű termékek számára sem marad más, mint a hagyományos piacokon való értékesítés.

A Régióban a legnagyobb feldolgozó-kapacitással az a cég rendelkezik, amely több mint 100 féle konvencionális és ökoterméket állít elő, amelyek mind a közép-kelet-európai mind a belföldi fogyasztók körében nagyon népszerűek. A beszállítói kapcsolatokat tekintve az országban több minősített alapanyagot előállító ökogazdálkodóval állnak szerződéses kapcsolatban. A cég által előállított termékekhez szükséges nyersanyagok közül az állati eredetű ökoalapanyagok nagy részét a hazai termelők biztosítják, de import beszerzésre is sor kerül.

4.3. Az állati eredetű ökotermékek kiskereskedelmi értékesítése, a fogyasztói árak alakulása

Az ökotermékek iránti fogyasztói kereslet növekedésének köszönhetően az ország valamennyi városában találkozhatunk már speciális bioboltokkal, amelyek bőséges termékválasztéka egyre nagyobb mértékben elégíti ki az igényeket, ugyanakkor a szupermarketek, áruházláncok forgalmában is növekedés tapasztalható, és az ökopiacok által lebonyolított kereskedelmi forgalom sem elhanyagolható. A termékkínálatot tekintve a zöldségek, gyümölcsök, sütőipari termékek már évekkel ezelőtt is jelentősebb mennyiségben képviseltették magukat, ezzel szemben az állati eredetű termékek közül a fogyasztói igényeknek megfelelően kezdetben elsősorban a tojás, a tej és tejtermékek szűkebb választéka volt elérhető, míg a biotermékkörön belül is magasabb árkategóriába sorolható tőkehusok, húskészítmények kínálata csak az elmúlt években kezdett bővülni.

Az általunk vizsgált kiskereskedelmi egységek ökotermék-kínálatában a legkisebb alapterületű értékesítő helyen 30, míg a legnagyobbban több mint 200 termék szerepelt. A termékpalettát a legtöbb helyen a különböző gabonai, sütőipari, édesipari, szeszipari termékek, konzervek, bébiételek, zöldségek és gyümölcskészítmények alkották. A beszerzési lehetőségeket tekintve a kereskedők ugyan általában kielégítőnek tartják a hazai viszonyokat, viszont kivétel nélkül valamennyi üzlettulajdonos több beszerzési forrásból tölti fel az árukészletét. Az, hogy az import termékek mekkora részarányt képviselnek az adott kereskedelmi egység

kínálatában nagyon változó képet mutat. A válaszadók egy része lehetőségeihez mérten a Magyarországon előállított ökotermékeket részesíti előnyben, kihangsúlyozva a magyar termékek védelmét. Véleményük és saját tapasztalataik szerint a minőségi és a fogyasztói elvárásoknak a magyar termékek felelnek meg a leginkább, ezért importra csak eseti jelleggel kerül sor, amennyiben az adott termék belföldön nem beszerezhető. Ezzel szemben a megkérdezettek másik csoportja általában nem tulajdonít nagyobb szerepet a termék származási helyének, a beszerzési forrás megválasztásában egyértelműen a minőség, az árak és a szállítás folyamatossága a döntő. Elmondásuk alapján a hazai ökotermék-előállítók több esetben csak kis tételben kínálják termékeiket, és azt is nyugat-európai áron, így több termékcsoporthoz is az import útján történő, nagytételű beszerzés bizonyul kedvezőbbnek.

A mintában szereplő kereskedők többé-kevésbé már kialakult fogyasztói körrel rendelkeznek, de elmondásaik alapján a havonta egy-két alkalommal vásárlók száma is folyamatosan nő. A fogyasztói bázis kiszélesítésében véleményük szerint a leghatékonyabb marketing-eszköznek a szájreklám bizonyul, de a kiszolgáló személyzet is nagy szerepet játszik a vevők tájékoztatásában és a fogyasztói bizalom növelésében.

Terméktől függetlenül, átlagosan 25-35%-os ökofelárral értékesítő kereskedők piacorientált módon, a versenytársak árai, a kereslet alakulása és a fogyasztók árelfogadása alapján végzik árképzésüket. Mivel a legtöbb kiskereskedő piaci részesedésének mértéke meglehetősen alacsony, továbbá az általuk kínált ökotermékek kereslete is árérzékenyebb, ezért árait a versenytársak ármozgását követve alakítják ki. A kevésbé bonyolult, költségalapú árképzést csupán az általunk megkérdezettek 15%-a, a több mint 100 terméket árusító, nagyobb kereskedelmi forgalmat lebonyolító üzletek alkalmazták.

A harminc kiskereskedő közül csupán hét helyen, bár a teljes árukínálat tekintetében itt is csak alacsony, átlagosan 3-5%-os részarányban képviseltették magukat az állati eredetű termékek. A fennmaradó 21 értékesítőhelyen a válaszadók egyöntetűen három fő érvet soroltak fel, amiért nem foglalkoznak állati eredetű termékek értékesítésével:

- vásárlóik főként vegetáriánusok, ezért az állati eredetű termékekkel szemben támasztott fogyasztói kereslet meglehetősen alacsony;
- az állati eredetű termékek értékesítéséhez szükséges engedélyek beszerzésével járó „nehézségek” és az élelmiszer-egészségügy, élelmiszer-biztonság ide vonatkozó előírásainak való megfelelés;
- a megfelelő berendezések, mint például a vörös áruk, tökehúsok tárolásához szükséges hűtőpultok beállításával járó jelentős tőkeigény.

80%-uk forráshiányra és az üzlethelység méretére hivatkozva a közeljövőben sem tervezi, hogy állati eredetű termékekkel is bővítenék a kínálatot, míg a fennmaradó 20% a fogyasztói igények alakulásától tette függővé a termékpaletta ilyen irányú bővítését.

A fizetési hajlandóságot elemző különböző kutatási eredmények, felmérések szerint a fogyasztók által még kifizethetőnek vélt felár átlagosan 25-30% körül van. Ezt az értéket nem csak a magyar, de más kevésbé fejlett piaccal rendelkező európai ország ökotermék-kínálatában is jóval meghaladják az állati eredetű termékek felárai. A mintában szereplő állati eredetű termékeket is forgalmazó kiskereskedők főként a tej- és tejtermékek esetében számoltak be jelentősebb vásárlóerőről, ugyanakkor elmondásuk alapján a hús- és húskészítményekre is egyre nagyobb az igény, bár az utóbbi termékek esetén a hazai beszerzési lehetőségeket még nem tartják kielégítőnek. Ennek következtében a feldolgozott húskészítmények egy részét import útján, nagykereskedők közvetítésével szerzik be.

A magyar kereskedelmi forgalomban megtalálható termékek közül az általunk vizsgált 13 termék fogyasztói átlagárait (14. táblázat) alapul véve megállapítható, hogy az átlagos árkülönbség az ököminősítésű és a konvencionális szarvasmarhahús között átlagosan 831 Ft/kg, a sertéshúsnál átlagosan 1522 Ft/kg, a tejnél 132 Ft/l, a tejtermékeknél 1043 Ft/kg, a szaláminál 317 Ft/kg, a tojásnál pedig 22 Ft/db volt.

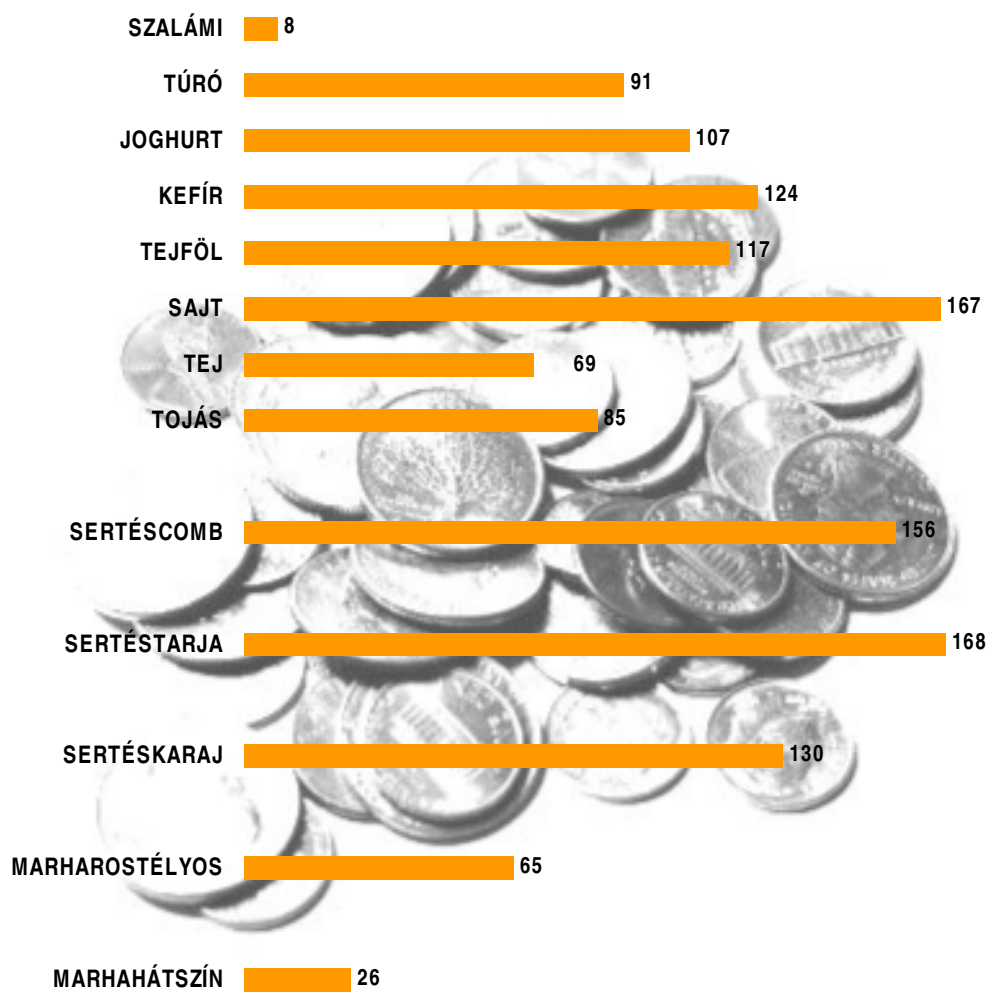
Az öko- és konvencionális termékek fogyasztói átlagára

TERMÉK	MENNYISÉG	FOGYASZTÓI ÁTLAGÁR (Ft)	
		BIO	KONVENCIONÁLIS
MARHAHATSZIN	1000g	2994	2380
MARHAROSTELYOS	1000g	2667	1619
SERTESKARAJ	1000g	2605	1135
SERTESTARJA	1000g	2578	961
SERTESCOMB	1000g	2425	946
TOJÁS	1 db	48	26
TEJ	1l	322	190
SAJT	1000g	4226	1582
TEJFÖL	1000g	1228	567
KEFÍR	1000g	921	412
JOGHURT	1000g	970	469
TÚRÓ	1000g	1893	991
SZALÁMI	1000g	4340	4023

Forrás: Saját vizsgálat

Az árkülönbség százalékos értékét tekintve a felár 8-168%-os intervallum között mozog, ahogy azt a 9. ábra szemlélteti. A tejtermékeknel 69-167% közötti árkülönbséget tapasztaltunk. Vizsgálataink alapján ebben a termékcsoporthoz a legalacsonyabb felárral a tej, a legmagasabb felárral pedig a kemény és félkemény sajtok vásárlásánál számolhatunk a fogyasztók.

Az állati eredetű öko-termékek felára (%)

Forrás: Saját vizsgálat

A hús-, és hústermékek vizsgálatánál meglepő módon a legalacsonyabb, 8%-os felárat a szaláminál tapasztaltuk, itt azonban meg kell említeni, hogy konvencionális termékként a téli szalámi, míg ökotermékként a hasonlóan magas árkategóriába tartozó, a szürkemarha és mangalica húsból előállított bioszalámi árát vettük alapul, amely megmagyarázza ezt az alacsony árkülönbséget. Az ökológiai gazdálkodás feltételeinek megfelelően előállított sertéshús általában 151%-kal magasabb, a biomarhahús 45%-kal magasabb áron volt elérhető a fogyasztók számára, de az értékesebb és kevésbé értékes tökehúsok fogyasztói felára között további különbség figyelhető meg.

A 15. táblázatban nemzetközi összehasonlítást végeztünk és az Európai Unió 15 tagországában 2002-ben feljegyzett fogyasztói ökofelárak minimum és maximum értékéhez viszonyítottuk a magyar fogyasztók által átlagosan kifizetett árprémiumot. Ahogy a táblázat is mutatja, a biotéj és a sertéshús átlagos magyar fogyasztói felára az Uniós árprémium maximum, a biotéj és a biomarhahús felára pedig a minimum értékhez közelít.

15. táblázat

Az EU 15 és a magyar fogyasztói ökofelárak alakulása (%)

TERMÉK	EU 15 (2002) *		Magyarország (2007)
	Minimum	Maximum	Átlag
Sertéshús	0	165	151
Marhahús	4	126	45
Tojás	17	231	85
Téj	6	58	69

Forrás: Saját vizsgálat

* in. Organic farming in the European Union, 2005

4.4. A fogyasztói szokások vizsgálata

Az alapsokaság összetétele

Az ökotermékek, különös tekintettel az állati eredetű ökotermékek létjogosultságának vizsgálatára irányuló fogyasztói megkérdezés alapjául egy **400 fős** minta szolgált. A fogyasztók társadalmi-gazdasági ismérvek szerinti vizsgálatánál öt háttérváltozóra, így a fogyasztók nemére, korára, iskolai végzettségére, az egy háztartásban élők számára és az egy havi összes nettó jövedelemre kérdeztünk rá. Az alapsokaság háttérváltozók szerinti megoszlását a 16. és a 17. táblázat szemlélteti.

16. táblázat

Az alapsokaság háttérváltozók szerinti megoszlása

	MEGKÉRDEZÉS HELYE		ÖSSZESEN	%
	BUDAPEST	GYŐR		
NEM				
FÉRFI	83	69	152	38
NŐ	117	131	248	62
KOR				
18-25 ÉV	53	45	98	24,5
26-40 ÉV	84	90	174	43,5
41-55 ÉV	40	49	89	22,25
56 ÉV-	23	16	39	9,75
EGY HÁZTARTÁSBAN ÉLŐK SZÁMA				
1FŐ	11	8	19	4,75
2FŐ	56	65	121	30,25
3FŐ	72	73	145	36,5
4FŐ	54	50	104	26
5FŐ-	7	4	11	2,75

Forrás: Saját vizsgálat

Az alapsokaság háttérváltozók szerinti megoszlása

	MEGKÉRDEZÉS HELYE		ÖSSZESEN	%
	BUDAPEST	GYŐR		
LEGMAGASABB ISKOLAI VÉGZETTSÉG				
ÁLTALÁNOS ISKOLA	14	10	24	6
KÖZÉPISKOLA ÉRETTSÉGI NÉLKÜL	36	42	78	19,5
KÖZÉPISKOLA ÉRETTSÉGIVEL	67	59	126	31,5
FŐISKOLA	49	54	103	25,75
EGYETEM	34	35	69	17,25
EGY HAVI NETTÓ JÖVEDELEM				
50.000FT ALATT	14	20	34	8,5
50.001-80.000FT	67	73	140	35
80.001-110.000FT	70	62	132	33
110.001-140.000FT	35	27	62	15,5
140.001FT FÖLÖTT	14	18	32	8

Forrás: Saját vizsgálat

Az ökotermék vásárlás modellezése

A fogyasztói vizsgálat során összesen 400 főt kérdeztünk meg, de a modellek felállítása csak 395 fős mintára épült, mivel öt válaszadó kiesett a mintából egyes változók hiányzó értékei miatt. A kérdőívből megismert adatok segítségével az ökotermék vásárlás bekövetkezésére becsült valószínűségi modelleket a 17. táblázatban szemléltetjük. A magyarázó változók között a

válaszadók életkora, neme, iskolai végzettsége, jövedelme és a megkérdezés helye szerepel. A megkérdezés helye szerint a budapesti és győri válaszadókat egy minőségi (dummy) változó, a Budapest dummy változó segítségével, míg a válaszadók nemét egy másik minőségi változó, a Nő dummy változó segítségével különböztetjük meg.

A 395 megfigyelés közül 234 fő ($n_{iy=1}$), vagyis a megkérdezettek 59%-a már vásárolt ökoterméket, a maradék 161 fő ($n_{iy=0}$) pedig erre még egyszer sem kerített sort. Mindhárom modell alapján négy változó volt szignifikáns. A két legerősebb magyarázó változó az iskolai végzettség és a földrajzi hely. A kapott eredmények szerint tehát minél magasabb az egyén iskolai végzettsége, annál nagyobb a valószínűsége annak, hogy az egyén bioterméket fogyaszt, emellett a fogyasztást a tartózkodási hely is erősen befolyásolta, hiszen vizsgálati mintánkban a Budapesten megkérdezetteknel erősen nőtt a várható ökotermék vásárlás valószínűsége.

A vásárlást befolyásoló tényezők közül az előző két változó mellett a jövedelemnek is pozitív parciális hatása volt az ökotermék vásárlás bekövetkezésére, és a válaszadó nemének is, vagyis a nők nagyobb valószínűséggel vásárolnak ökoélelmiszereket. A vizsgált háttérváltozók közül csak a válaszadók életkora és az egy háztartásban élők száma nem befolyásolta az ökotermék-vásárlási hajlandóságot sem a Budapesten sem a Győrben megkérdezett fogyasztóknál.

A vásárlás tényének modellezése

Egyenlet Módszer Baloldali változó Változó	(1) OLS Vásárlás		(2) ML Probit Vásárlás		(3) ML Logit Vásárlás	
	paraméter	std	paraméter	std	paraméter	std
Konstans	-0.084	0.174	-1.584	0.512	-2.671	0.865
Életkor	-0.002	0.002	-0.007	0.005	-0.011	0.009
Háztartás nagysága	-0.025	0.026	-0.077	0.071	-0.121	0.116
Jövedelem	0.002**	0.001	0.005**	0.003	0.008**	0.004
Iskola	0.040***	0.011	0.111***	0.031	0.185***	0.053
Budapest dummy	0.134***	0.047	0.369***	0.133	0.617***	0.220
Nő dummy	0.103**	0.050	0.282**	0.139	0.470**	0.230
(McFadden) R-négyzet	11.36%		8.78%		8.84%	
P-érték	0.00%		0.00%		0.00%	
$n_{y=1}$	234		234		234	
$n_{y=0}$	161		161		161	
n	395		395		395	

Forrás: Saját vizsgálat

A vásárlók számának termékkategóriák szerinti megoszlása

A vásárlók számának termékcsoportok szerinti megoszlásának vizsgálatánál a teljes 400 fős mintát vettük alapul. Az általunk vizsgált öko-termékek: zöldség, gyümölcs; tej- és tejtermékek; hús; és a tojás. A teljes mintából 162 fő még egyáltalán nem vásárolt öko-terméket, 132 fő a termékcsoportok közül pontosan egyben, 81 fő pedig két termék-kategóriából vásárolt (18.táblázat). A kettőnél több öko-terméket kipróbált fogyasztók száma még viszonylag alacsony, a teljes minta 6,25%-át teszik ki. Összesen 18 fő vásárolt öko-terméket mindhárom termék-kategóriából s mindössze 7 válaszadó vásárolt már valamennyiből.

18. táblázat

A vásárlók számának megoszlása termékcsoportok szerint

Termékcsoportok	n _{vásárlók}	% _{vásárlók}	n _{teljes}	% _{teljes}
0			162	40.50%
1	132	55.46%	132	33.00%
2	81	34.03%	81	20.25%
3	18	7.56%	18	4.50%
4	7	2.94%	7	1.75%
Összesen	238	100.00%	400	100.00%

Forrás: Saját vizsgálat

Annak érdekében, hogy megállapítsuk, milyen hatást gyakorolnak az egyes háttérváltozók arra, hogy a fogyasztók hányféle terméket vásárolnak, újabb három modellt állítottunk fel (19. táblázat).

A vásárolt termékkategóriák számának modellezése

Egyenlet Módszer Baloldali változó Változó	(4) OLS Vásárlás		(5) ML Ordered Probit Vásárlás		(6) ML Ordered Logit Vásárlás	
	paraméter	std	paraméter	std	paraméter	std
Konstans	-0.510	0.344				
Életkor	-0.003	0.004	-0.004	0.004	-0.008	0.007
Háztartás nagysága	-0.018	0.048	-0.027	0.058	-0.062	0.101
Jövedelem	0.004**	0.002	0.005**	0.002	0.008**	0.004
Iskola	0.067***	0.021	0.090***	0.026	0.154***	0.044
Budapest dummy	0.392***	0.093	0.483***	0.113	0.796***	0.193
Nő dummy	0.203**	0.096	0.257**	0.121	0.448**	0.208
(McFadden) R ²	12.26%		5.53%		5.50%	
P-érték	0.00%		0.00%		0.00%	
n _{y≠0}	234		234		234	
n _{y=0}	161		161		161	
n	395		395		395	

Forrás: Saját vizsgálat

Ahogy a 19. táblázat is mutatja, a korábbi (1-3) modellekhez hasonló modelleket állítottunk fel, azzal a fontos eltéréssel, hogy a baloldali, vagyis a magyarozott (függő) változó már nem csupán 0 és 1, hanem 0-4 közötti értéket vehet fel, és a vásárolt termékkategóriákat jelöli. Ahogy a táblázat is mutatja, a vásárolt termékkategóriák számát tekintve nem jelent meg újabb szignifikáns változó, a korábban – a vásárlás tényleges megvalósulására - pozitívan ható tényezők pedig továbbra is növelték a vásárolt termékkategóriák számának valószínűségét.

Az elmezés következő lépéseként érdemesnek tartottuk megvizsgálni, hogy vajon a különböző termékek vásárlásának van-e valamilyen egymásra gyakorolt hatása. Ennek érdekében korreláció vizsgálatot végeztünk, amelynek eredményeit a 20. táblázatban foglaltuk össze.

20. táblázat

Korreláció a vásárolt ökotermékek között

	Hús	Tej, tejtermék	Tojás	Zöldség, gyümölcs
Hús	100.0%	23.4%	19.7%	8.1%
Tej	23.4%	100.0%	15.3%	11.0%
Tojás	19.7%	15.3%	100.0%	21.2%
Zöldség	8.1%	11.0%	21.2%	100.0%

Forrás: Saját vizsgálat

Az egyes ökotermékek vásárlása közti korreláció viszonylag alacsonynak mondható. Ez összhangban van azzal a korábbi megfigyelésünkkel, hogy nem túl gyakori a többféle ökotermék együttes vásárlása: az összes vásárló közül mindössze 10.6 százalék vásárolt ökoterméket legalább három termékcsoporthoz s csupán 2.9 százalék vásárolt mind a négy termékcsoporthoz.

A felárak vizsgálata

Ugyan a 4.3. fejezetben már kitértünk az egyes ökotermékek ökofelárának vizsgálatára, de céljaink között szerepelt az ökofelárak fogyasztói tapasztalatokon alapuló vizsgálata is. A 21. táblázat a fogyasztók által fizetett ökofelárakat mutatja az egyes ökotermékekre vetítve.

21. táblázat

A felárak fizetése az egyes ökotermékek esetén

Statisztika	Zöldség, gyümölcs	Tej, tejtermék	Hús	Tojás
Átlag	46.7%	52.7%	68.2%	32.8%
Középérték	45.0%	50.0%	67.5%	30.0%
Maximum	200.0%	150.0%	200.0%	70.0%
Minimum	5.0%	10.0%	10.0%	10.0%
N	174	96	54	46

Forrás: Saját vizsgálat

Jól látható, hogy a biotojás- és zöldségvásárlás esetén viszonylag kisebb, a biotej- és húsvásárlás esetén pedig relatíve nagyobb felárral kell számolni. A négy termék kategóriát vizsgálva, ha a fogyasztói tapasztalatokon alapuló felárakat összehasonlítjuk a korábban vizsgált kiskereskedelmi egységekben mért felárakkal (4.3. fejezet), akkor mindegyik termék kategóriánál jelentős eltérés látható.

Mivel az egyes ökotermékek mintamérete egészen eltérő, és a keresztfogyasztás a korábbi korrelációs tábla alapján nem jellemző, továbbá a fizetett ökofelárban is jelentős az eltérés, ezért várható, hogy az egyes ökotermékek fogyasztói köre is különböző. Az előzőekből kiindulva ezért az egyes ökotermékek vásárlására külön-külön is modellt becsültünk (22.táblázat), hátha eltérő magyarázó tényezőkre, vagy pedig eltérő parciális hatásokra bukkanunk adott magyarázó változó esetén.

Termékspecifikus modellek becslése

Egyenlet	(7)		(8)		(9)		(10)	
Módszer	ML Probit		ML Probit		ML Probit		ML Probit	
Baloldali változó	Zöldség, gyümölcs		Tej		Hús		Tojás	
Változó	paraméter	std	paraméter	std	paraméter	Std	paraméter	std
Konstans	-1.105**	0.482	-2.316***	0.537	-4.253***	0.689	-2.154***	0.565
Életkor	-0.003	0.005	-0.003	0.006	0.005	0.007	-0.004	0.007
Háztartás nagysága	-0.034	0.069	-0.021	0.077	0.054	0.087	-0.044	0.088
Jövedelem	0.000	0.002	0.004	0.003	0.013***	0.003	0.004	0.003
Iskola	0.071**	0.029	0.071**	0.032	0.071*	0.037	0.048	0.035
Budapest dummy	0.205	0.128	0.519***	0.142	0.533***	0.167	0.452***	0.168
Nő dummy	0.217	0.136	0.229	0.153	0.364*	0.201	-0.075	0.172
McFadden R ²	2.52%		6.41%		14.42%		4.55%	
P-érték	3.35%		0.01%		0.00%		4.39%	
n _{ly=1}	174		96		54		46	
n _{ly=0}	221		299		341		349	
N	395		395		395		395	

Forrás: Saját vizsgálat

Az összehasonlíthatóság érdekében, a korábbi modellekkel azonos magyarázó változókkal végeztük el a becslést. A vizsgált ökotermékek közül a 395 fős mintából 174 fő vásárolt zöldséget, gyümölcsöt, 96 fő vásárolt tejet és tejtermékeket, viszont a megkérdezettek közül mindössze 54 fő vásárolt húst, és 46 fő tojást. Ahogy a kapott eredmények is mutatják, az iskolai végzettség egyedül a (10)-es modell, vagyis a biotojás esetén nem szignifikáns, míg a többi három termék, így a zöldség, gyümölcs, a tej és tejtermékek valamint a hús esetén az iskolai végzettség hatása gyakorlatilag megegyezik. Az általunk vizsgált termékek közül a biohús az egyetlen termék, amelynél a jövedelemnek szignifikáns pozitív hatása van. Ez a megfigyelés összhangban van azzal a vizsgálati eredményünkkel, mely szerint a fogyasztók a biohús esetén fizették a legmagasabb felárat, vagyis a biohús fogyasztását elsősorban csak azok a fogyasztók engedhetik meg maguknak, akik az átlagnál magasabb jövedelemmel rendelkeznek.

Az ökotermék-vásárlás gyakorisága

Az ökotermék-vásárlás gyakoriságának vizsgálatánál az elemzést és a modellezést leszűkítettük az ökoterméket már vásárolt válaszadók körére. A leszűkített mintában szereplő válaszadók közül 96 fő évente egyszer, 83 fő havonta, 44 fő hetente, 11 fő pedig minden nap vásárol valamilyen ökoterméket. A vásárlás gyakoriságára vonatkozó modelleket a 23. táblázat tartalmazza.

(11)-es modell alapján elmondható, hogy a jövedelem és a budapesti tartózkodási hely, mint két legerősebb változó, pozitívan hat a vásárlás gyakoriságának bekövetkezési valószínűségére. Ez a két változó egy százalékos szinten, a válaszadó neme pedig tíz százalékos szinten szignifikáns, vagyis a nő nemű vásárlók várhatóan gyakrabban vásárolnak bio termékeket. A (12)-es és a (13)-as becslés is megerősíti az előző eredményeket, továbbá a Logit modellben az iskolai végzettség is szignifikáns magyarázó változóvá válik tíz százalékos valószínűségi szinten.

A vásárlás gyakoriságának becslése

Egyenlet	(11)		(12)		(13)	
Módszer	OLS		ML Ordered Probit		ML Ordered Logit	
Baloldali változó	Vásárlás gyakorisága		Vásárlás gyakorisága		Vásárlás gyakorisága	
Változó	paraméter	std	paraméter	std	paraméter	std
Konstans	0.544	0.468				
Életkor	-0.001	0.005	0.000	0.007	0.002	0.011
Háztartás nagysága	-0.028	0.056	-0.026	0.072	-0.046	0.122
Jövedelem	0.006***	0.002***	0.008***	0.003	0.014**	0.005
Iskola	0.038	0.030	0.044	0.038	0.115*	0.069
Budapest dummy	0.364***	0.115***	0.437***	0.149	0.781***	0.258
Nő dummy	0.208*	0.125*	0.285*	0.160	0.555**	0.283
(McFadden) R-négyzet	10.13%		4.47%		5.11%	
P-érték	0.04%		0.02%		0.00%	
n	234		234		234	

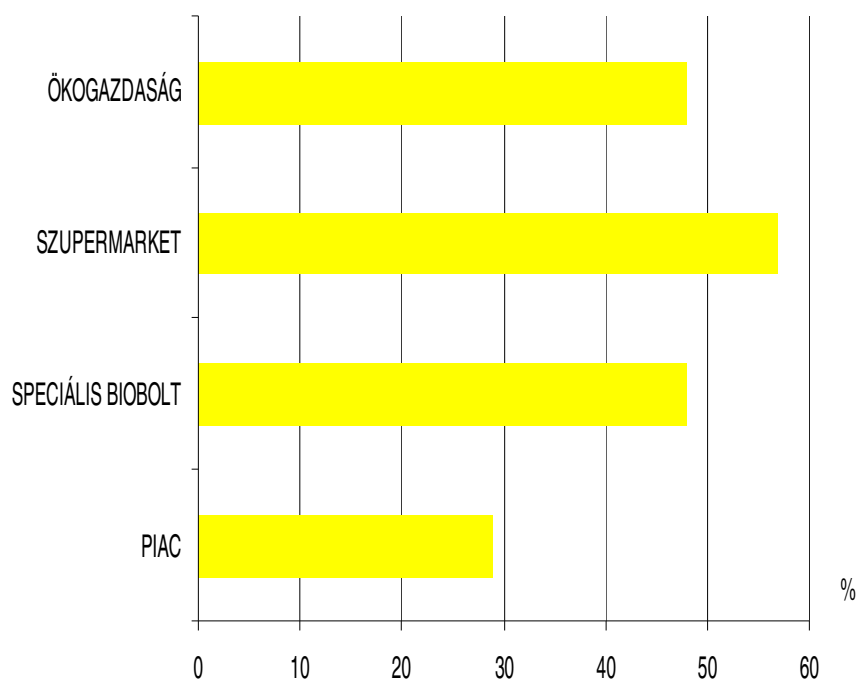
Forrás: Saját vizsgálat

A vásárlás helye

A vásárlási szokás egyik fontos jellemzője a vásárlás helye, amelyet a 10. ábra szemléltet. Az ökotermék fogyasztók 29%-a piacon vásárol ökoterméket, a fogyasztók 48%-a speciális bioboltba jár, 57% vásárol a szupermarketben és 48% közvetlenül az ökogazdaságból szerzi be az ökotermékeket. A magas átfedésekből látszik, hogy a fogyasztók több helyen is vásárolnak ökoterméket, vagyis nem jellemző, hogy egyfajta értékesítési csatornához kötődnek.

10. ábra

Ökotermék vásárlási szokások alakulása a vásárlás helye szerint

Forrás: Saját vizsgálat

Az ökoterméket még nem vásárolt fogyasztók csoportja

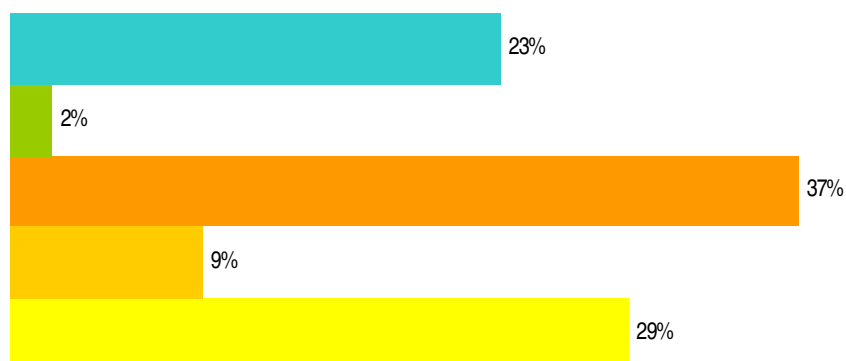
A 395 fős minta 41%-át (161fő) alkotják azok a válaszadók, akik eddig még egyszer sem vásároltak ökoterméket. A megkérdezés helyét tekintve ebbe a csoportba 58%-ban győri és 42%-ban budapesti válaszadók tartoznak. A kérdőíves felmérés szerint ez a csoport jelentős tájékozatlansággal jellemezhető, mivel azoknak a fogyasztóknak, akik eddig még egyszer sem vásároltak ökoterméket mindössze 22%-a, ezzel szemben az ökotermék vásárlók 55%-a, míg a teljes (395 fő) minta 58%-a tudta definiálni a bioélelmiszer fogalmát. A bioélelmiszerek minőségére vonatkozó kérdésünkre kapott válaszok szerint a nem vásárlók közül 53 % gondolja úgy, hogy a bioélelmiszer jobb minőségű, mint a hagyományosan előállított termékek. Összehasonlításképpen ugyanez a mutató a 395 fős mintában 70 %, az ökotermék vásárlók (234 fő) csoportjában pedig 82 % volt.

A kérdőíves felmérésből kapott eredmények szerint az ökoterméket eddig még nem vásárolt fogyasztók 52%-a, vagyis a mintában szereplő 161 fő közül 83 fő a továbbiakban sem támaszt igényt e termékkörrel szemben. A megkérdezés helye szerint ebbe a potenciális fogyasztói körbe 65% -ban győri és 35%-ban budapesti válaszadók tartoznak. Az ökotermék vásárlást továbbra is elutasító válaszadók csoportját közel azonos arányban 51%-ban férfiak, és 49%-ban nők alkották, az egyéb társadalmi-gazdasági jellemzőket tekintve pedig és a vásárlást elsősorban a 26-55 év közötti korosztályba tartozó, középiskolai végzettséggel jellemezhető, alacsonyabb havi jövedelemmel rendelkező válaszadók utasították el.

Az ökotermék vásárlást elutasító válaszadók döntését illetően a (11. ábra) megkérdezettek 37%-ának nem áll módjában, hogy a jövőben ökoterméket vásároljon, 29% az ökotermékek magas árára, és nehéz elérhetőségére való tekintettel zárkózott el a vásárlástól, míg a válaszadók közel $\frac{1}{4}$ része az ökogazdálkodást és az ökotermékek vásárlását csak divatiránynak tartja.

11. ábra

Az ökotermék vásárlás elutasításának fő okai

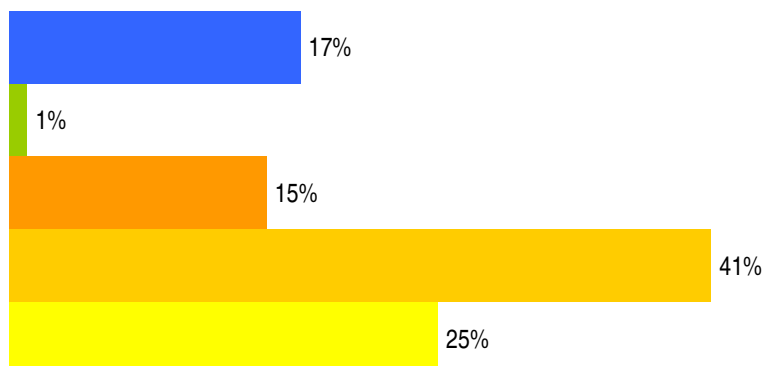

- „A biogazdálkodást és a bioélelmiszerek vásárlását csak divatiránynak tartom.”
- „Ha mások sem figyelnek oda a környezetükre, akkor nekem sem kell.”
- „Az én lehetőségeim korlátozottak, hogy ilyen módon járuljak hozzá a környezetvédelemhez, és egészségem megőrzéséhez.”
- „Az élelmiszer alapanyagok előállítása és azok feldolgozása során felhasznált anyagok (színezékek, aroma anyagok, stb) nem veszélyeztetik saját ill. családom egészségét.”
- „A bioélelmiszerek a hagyományos élelmiszerekhez viszonyítva sokkal drágábbak és nehéz őket beszerezni.”

Forrás: Saját vizsgálat

A nem vásárlók csoportjának kevesebb mint fele, 48 %-a, vagyis 78 fő lehetőség szerint szívesen vásárolna ökoterméket. A megkérdezés helye szerint ebbe a potenciális fogyasztói körbe 51%-ban győri és 49%-ban budapesti válaszadók tartoznak. Az ökotermék vásárlásra hajlandóságot mutató válaszadók körében a nemek szerinti megoszlást tekintve jelentős részarányt képviselnek a nők (65%), amely összhangban van azzal a vizsgálati eredményünkkel, mely szerint a nők várhatóan nagyobb valószínűséggel vásárolnak ökoterméket. Az ökotermékek vásárlására leginkább a 18-40 év közötti, középfokú iskolai végzettséggel jellemezhető válaszadók mutattak hajlandóságot.

A termék elfogadási-, vásárlási motivációkat vizsgálva ennél a csoportnál (12. ábra) elsősorban az egészséges életmódra törekvés, betegség-megelőzés (41%), a termék íze, természetessége (25%) emelhető ki.

Az ökotermék vásárlás fő motivációi

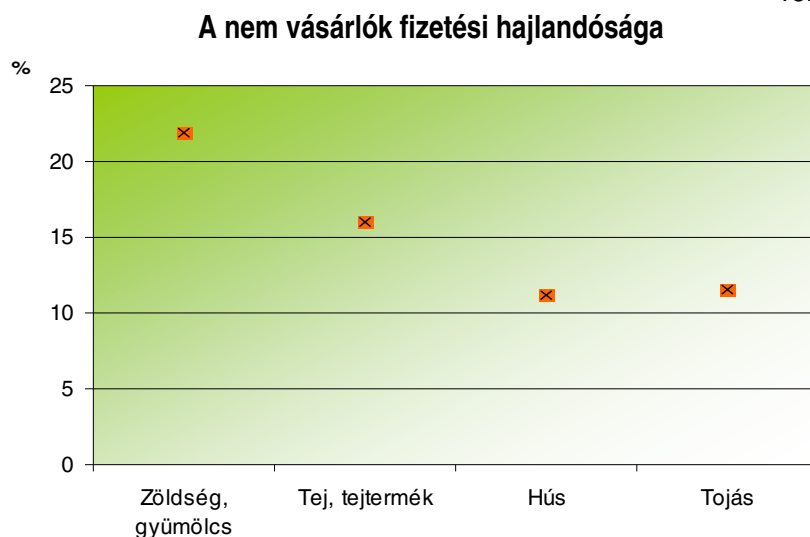
- „A bioélelmiszerek szigorúan ellenőrzött alapanyagból készülnek, ami garanciát jelentenek számomra.”
- „Sok olyan ember él a környezetemben, aki bioélelmiszert vásárol.”
- „Felelősséget érzek a környezetemért, ezért előnyben részesítem a környezetkímélő módon előállított élelmiszereket.”
- „A bioélelmiszerek fogyasztásával teszek valamit saját és családom egészségének megőrzéséért, valamint esetlegesen felmerülő egészségügyi problémákat előzők meg.”
- „A bioélelmiszerek jobb ízűek, mint a hagyományos élelmiszerek, és természetes érzést adnak”

Forrás: Saját vizsgálat

A termékelfogadás illetve elutasítás háttérének elemzését követően fontosnak tartottuk annak vizsgálatát, hogy a vásárlási hajlandóságot mutató fogyasztók fizetési hajlandósága hogyan alakul. Ennek érdekében a korábbiakban vizsgált ökotermékekre (zöldség, gyümölcs, tej és tejtermékek, hús, tojás) vonatkozóan vizsgáltuk a fizetési hajlandóságot, hogy azok a fogyasztók, akik még egyszer sem vásároltak

ökoterméket, hány százalékkal lennének hajlandók többet fizetni (13. ábra), és mennyire biztosak abban, hogy az általuk elfogadhatónak és kifizethetőnek vélt ártöbbletet a vásárlás tényleges bekövetkezésénél valóban ki is fizetnék.

13. ábra

Forrás: Saját vizsgálat

Jól látható, hogy a bioterméket még nem vásárolt fogyasztók által elfogadható árkülönbség 11-22 % között mozog, amelynél a vásárlók lényegesen többet fizetnek ki a biotermékekre. A vizsgált termékek közül a válaszadók által reálisnak vélt felár a zöldség és gyümölcs vásárlásánál volt a legmagasabb, 22 %-os, míg ennek pontosan felét, vagyis 11 %-os árkülönbséget tartottak elfogadhatónak a hús esetén.

Amellett, hogy a megkérdezettek által kifizethetőnek vélt árkülönbség meglehetősen alacsony, még a fogyasztói döntés bizonytalansága is fennáll, hiszen a megkérdezett egyének több mint fele (63%) csak részben erősítette meg korábbi választát, míg 37%-uk majdnem, vagy teljesen biztos volt abban, hogy az általa elfogadott árkülönbség mellett valóban vásárolna bioterméket.

5. KÖVETKEZTETÉSEK, JAVASLATOK

Magyarországon az ökológiai gazdálkodás rendszerében az állattenyésztés még napjainkban sem kap kellő hangsúlyt, amelyet az **állattartással foglalkozó ökogazdaságok** körében végzett saját vizsgálataink is alátámasztanak. A kutatás során nyert tényleges kvantitatív adatok mellett az értékesítésben, a támogatási rendszerben, a termelői kapcsolatokban tapasztalt hiányosságok is az állattartás marginális helyzetére utalnak mind országos, mind regionális szinten.

- A magyar állattartó ökogazdaságokat főként extenzív jellegű gazdálkodás, a konvencionális állattartástól jelentősen eltérő állományszerkezet és az alacsony minőségű földterületek ökológiai hasznosítása jellemzi. Mindez elsősorban az elmúlt években bekövetkezett agrárpolitikai irányváltással és ebből adódóan a kedvező agrár-környezetgazdálkodási (ezen belül is a terület alapú ökogazdálkodási) támogatásokkal magyarázható.
- A vizsgálatok tárgyát képező ökogazdaságok, a tenyészállat-előállítás foglalkozó gazdaságok kivételével (a minta 31%-a), a rendelkezésre álló erőforrásoktól, az állattenyésztés méretétől, és annak irányától függetlenül, egyéb gazdasági tevékenységet is folytatnak, ezáltal csökkentve az esetleges piaci anomáliákból adódó értékesítési kockázatot, kompenzálva az ezzel együtt járó jövedelemkiesést. Ez egyrészt a gazdálkodási rendszer komplexitására utal (az ökogazdálkodás során általában elvárt tenyésztési, termelőállítási, kiegészítő szolgáltatások szinergiája), másrészt tapasztalataink szerint ez egyben gazdasági kényszer is a vizsgált gazdaságoknál.
- A nemzetközi gyakorlattal ellentétben a vizsgált ökogazdaságokban az ökológiai állattartás genetikai alapjának 76%-át az őshonos fajták adják. Annak ellenére, hogy ökológiai állattartásra vonatkozó 1804/1999 EK Rendelet is ajánlást tesz az őshonos fajták alkalmazására, amelynek a vizsgált ökogazdaságok jelentős hányada

- eleget tesz, az ökológiai állattartásban az őshonos fajták meghatározó szerepe nem csak az ajánlásnak megfelelő tudatos tenyésztői tevékenységgel indokolható. Ez a jelentős részarány abból is adódik, hogy az állatállomány egy jelentős része a nemzeti parkok gondozásában áll, emellett korábban az őshonos fajták tenyésztésénél igénybe vehető támogatási lehetőségek is ösztönző hatást gyakoroltak. Ökonómiai szempontból több őshonos fajta esetében még napjainkban is tisztázatlan, hogy azok tartása mennyire mondható gazdaságosnak, ugyanakkor mivel tradicionálisan magyar fajtákról van szó, az önmagukban is hungaricumnak minősülő termékek ökológiai gazdálkodás feltételeinek megfelelő előállítása tovább növelheti azok piaci értékét.
- Az ökológiai gazdálkodásba vont állatállomány szerkezetében nem következett be lényegesebb változás a vizsgált időszakban sem országos sem regionális szinten. Országosan a szarvasmarha állomány (tej és húshasznú) kimagasló, több mint 70%-os, a Nyugat-Dunántúli Régióban pedig több mint 90%-os részaránya azonban az előállított termékek körét is nagyban meghatározza és lekorlátozza, ezért az állati eredetű ökotermék-előállítás fejlesztése, az ökotermék kínálat bővítése az állattenyésztés szerkezetváltásának szükségét vetíti előre.
- A kutatás során megállapítást nyert, hogy a vizsgált állattartó ökogazdaságok 58%-ának az állatjólétre és állategészségügyre vonatkozó előírások maximális kielégítése még megoldásra váró feladat, annak ellenére, hogy ebben a gazdálkodási rendszerben nagyobb az élelmiszer-biztonsági kockázatok rizikófaktora (egyes rizikófaktorok, pl.: E. Coli, penészgombák a tanúsítástól függetlenül is jelentkezhetnek a végtermékben). Ebből a szempontból az állati eredetű ökotermékekre vonatkozó szigorú ellenőrzési rendszer sem jelent minden esetben 100%-os garanciát a fogyasztók számára. Az állategészségügy fokozott biztosításában kiemelt szerepet játszik a helyes állattartási gyakorlat megvalósítása, ezért ez a terület az

állattartók ilyen irányú képzésének, tájékoztatásának fontosságára hívja fel a figyelmet.

- A hazai és a külpiazi értékesítés tekintetében a korábbi 20%:80%-os arány 40%:60%-ra módosult, amely alapján egyrészt a hazai felvevőpiac fejlődésére, másrészt a nemzetközi verseny erősödésére következtethetünk. A vizsgált gazdaságok az előállított alapanyagot, élőállatot az előző időszakhoz viszonyítva nagyobb arányban értékesítették belföldön, amely alapvetően pozitívumként értékelhető, azonban a hazai termékpályaszintek elkülönültsége révén ez egyelőre még nem vezet nagyobb volumenű állattenyésztés kialakulásához.
- Az előállított termékek belföldi elosztási stratégiájában az értékesítés közvetett és a közvetlen módjától függetlenül az alapanyag-előállítók körében főként az egyutas értékesítés dominál, tehát egyidejűleg csak egy értékesítési csatornán keresztül értékesítenek. Ez a felkínált árualap mennyiségével hozható összefüggésbe, amely nem teszi lehetővé számukra, hogy több irányba is értékesítsenek, és biztosítsák a folyamatos áruszállítást. Emellett az sem elhanyagolható tényező, hogy a hazai felvevőpiac is csak az elmúlt két-három évben kezdett el fejlődni, vagyis a termékpálya résztvevői közötti kapcsolatrendszer még csak kialakulóban van.
- Amíg a közvetett értékesítésben a feldolgozó üzemek, nagykereskedők és a bioboltok érvényesülnek, addig a hazai szupermarketek, áruházláncok elosztási stratégiájának, árpolitikájának köszönhetően a termelőknek még mindig kevesebb, mint 10%-a veszi igénybe ezt az értékesítési csatornát. Mivel a termelői kapcsolatok is kiépítetlenek, ezért az összefogás és a szükséges információk hiányában az alkupozíció is kedvezőtlen. Az áruházláncok által kínált egyoldalú szerződések csak rövidtávú beszállítói kapcsolatok kialakítására nyújtanak lehetőséget. Ezt a kedvezőtlen helyzetet még a termelőket terhelő, különböző jogcímenekén fizetendő díjak, a hosszú fizetési intervallum is tovább nehezíti, amely a beszállítói oldalon a termelés pénzforgalmát negatívan befolyásolja. További nehézséget jelent az is, hogy az import árualap aránya már az állati eredetű

ökotermékek esetében is folyamatosan nő, amellyel az atomizált termelői szegmens szintén nem bizonyul minden esetben versenyképesnek. Az előzőekben felvetett problémák a termelői integrációk kialakításának szükségességére hívják fel a figyelmet, amelyek a hazai gyakorlatban - ismereteink szerint - még nem alakultak ki mivel a termelők a korábbi években elsősorban a külpiazi értékesítésben voltak érdekeltek.

- A termelői ökofelárakat tekintve ellentmondásba ütközünk a klasszikus közgazdasági elvekkel, hiszen saját vizsgálati eredményeink szerint nem minden esetben a feldolgozott, magas hozzáadott értékű termékek értékesítésével realizálható a magasabb árprémium, a magasabb jövedelem, bár a belföldi illetve külpiazi értékesítés szerepe nem hagyható figyelmen kívül. Az 5-120% között mozgó termelői ökofelárak alsó határa a tej és néhány tejtermék belföldi értékesítésénél (a kereskedelmi egységek által meghatározott áron), felső határa pedig jellemzően a külpiazi tenyészállat értékesítés során volt megfigyelhető.
- Az ökológiai állattartás ugyan többfunkciós szerepet tölt be, de a hagyományos állattenyésztéssel megegyezően számos más gazdasági tevékenység mellett alapvetően a termék-előállításból származó jövedelem biztosítja a gazdaság életképességét, fejlődését, amelyben az állami szerepvállalás, a kiszámítható, szabályozott gazdasági környezet is fontos szerepet játszik. Az ökológiai állattartás fejlesztését célzó és az átállást elősegítő támogatások nem képezik a jelenlegi támogatási rendszer részét, amelynek hiánya hosszú távon gátolhatja az ökoállattartás fejlődését, az ilyen irányú állattenyésztés indokolt szerkezetváltásnak megvalósítását.

Magyarországon **állati eredetű ökotermékek feldolgozásával** meglehetősen kevés üzem foglalkozik.

- Ahogy a termelői értékesítés is mutatja, a feldolgozó üzemek a termék-előállításához szükséges alapanyagok beszerzését a magyar állattartó ökogazdaságok minőségi alapanyag-előállítására alapozzák. A beszállítói kapcsolatokat vizsgálva megállapítást nyert, hogy a

konvencionális agrártermeléssel szemben az alapanyagellátást 90%-ban az éves vagy egy évnél hosszabb szerződéses kapcsolatok biztosítják.

- A belföldi kereslet alakulását tekintve a feldolgozó üzemek a fogyasztói igények növekedéséről számolnak be, ennek köszönhetően több mint 50%-uk a közeljövőben új termékek bevezetését tervezi. A termékfejlesztés a versenyképesség szempontjából is fontos eleme a termékpolitikájuknak, mivel az import termékek is egyre nagyobb választékban jelennek meg a hazai értékesítőhelyek polcain.
- Amíg a termelőket az egyutas, addig a feldolgozókat a többutas értékesítés jellemzi, vagyis egyidejűleg átlagosan négy vagy öt elosztási csatornán keresztül jutnak el az ökotermékek a végső fogyasztókhoz. A feldolgozott termékek legjelentősebb felvevőpiacai a speciális bioboltok, a nagykereskedők és a szupermarketek, amelyek mellett a feldolgozó üzemi értékesítés, a házhozállítás, piaci értékesítés vagy a saját boltban történő értékesítés az elosztásban egyenrangú szerepet játszik. Elmondásuk szerint átlagosan 20-30%-os felárat realizálnak valamennyi állati eredetű ökotermék értékesítésénél, vagyis a felárat nem differenciálják.
- A Nyugat-Dunántúli Régióban a rendelkezésre álló adatok alapján három gazdasági szereplő reprezentálja az állati eredetű ökotermékek feldolgozásának sajátosságait. Közülük egy csak bér munkában végzett elsődleges feldolgozást, amely nem jelentett folyamatos árbevételt az üzem számára, ahogy az éves nyereséget sem befolyásolta számottevő mértékben, ezért a cég időközben felhagyott e tevékenységével. Az ökológiai állattartás mellett feldolgozással is foglalkozik az a gazdasági szereplő, amely az előállított biotejet és tejtermékeket csak minimális 10% alatti felárral tudja értékesíteni, a biohúst pedig csak konvencionális termékként. Regionális szinten az a növényi és állati eredetű öko minősítésű alapanyagokat feldolgozó cég jellemezhető a legszélesebb termékkörrel és legnagyobb termékkibocsátással, amelynek termékei mind a hazai mind a közép-kelet-európai piacokon nagy népszerűségnek örvendenek. A cég a

hosszútávú termelői szerződéseivel ugyan az alapanyag-előállítók számára megfelelő felárat és jövedelmet biztosít, de ebből többségében nem a Nyugat-Dunántúli Régió ökotermék részese, mivel kínálatuk sajnos nem minden esetben kellően koncentrált.

A kutatás során a **kiskereskedelmi értékesítés** sajátosságainak feltárása mellett az állati eredetű ökotermékek kínálatának vizsgálatára és a fogyasztói árak vizsgálatára került sor.

- A kiskereskedelmi egységek termékválasztéka nagyon differenciált képet mutat. Az általunk vizsgált értékesítő helyek 77%-a a vegetáriánus étrendet követő vásárlókörre, az állati eredetű termékekkel szemben támasztott alacsony keresletre, az élelmiszer-egészségügyi, élelmiszer-biztonsági előírásoknak való megfelelés nehézségeire, a tároló-berendezések beállításának tökeigényére, valamint helyhiányra hivatkozva nem forgalmaznak állati eredetű ökotermékeket. A fogyasztói igények alakulásának függvényében a termékkínálat e termékkörrel történő bővítését a csupán 20%-uk tervezi.
- Az állati eredetű ökotermékek értékesítésével kapcsolatos elvárások, előírások teljesítése, és a szükséges berendezések elhelyezése, az üzlethelység bővítése ugyan ténylegesen jelentősebb tőkebefektetést igényel, ugyanakkor az információhiány még napjainkban is jelentős. Ahogy a fogyasztói vizsgálatok is mutatják, sok esetben nem csak a potenciális, de a tényleges ökotermék vásárlók sem rendelkeznek kellő információval. Emellett az állati eredetű ökotermékekkel szemben támasztott alacsony – bár lassan élénkülő- kereslet sem magyarázható egyértelműen a fizetőképes fogyasztók hiányával, vagy a vegetáriánus étrendet követő vásárlók jelentősebb arányával, mivel az ökotermék fogyasztást még ma is sokan összekeverik a vegetáriánus táplálkozással, pedig az nem jelent tej, hús, vagy tojás mentes táplálkozást. Az állati eredetű ökotermék fogyasztás elősegítése és ösztönzése, az állandó és alkalmi fogyasztók bázisának erősítése, a potenciális vásárlók megnyerése érdekében tehát olyan célirányos ismeretterjesztő marketingprogramok

megvalósítása javasolható, amelyek széles körben ismertté teszik az állati eredetű ökotermék-előállítás sajátosságait, a kibocsátott termékek speciális tulajdonságait.

- Az állati eredetű ökotermékek elérhetőségét tekintve, a mintában szereplő értékesítő helyek 23% -ának kínálatában találhatóak meg ezek a termékek, bár a teljes termékkínálatból itt is csak alacsony, átlagosan 3-5%-os részarányban képviseltetik magukat, amely a termékkínálat szűkössége mellett a fogyasztói réteg kialakulatlanságára is utal.
- A tej- és tejtermékek tekintetében - a szélesebb termékkínálatból is adódóan- már jelentősebb vásárlóerő tapasztalható és a termékek a speciális bioboltok vagy a szupermarketek polcain egyaránt megtalálhatók. Pozitívumként értékelhető, hogy a hús- és húskészítmények iránti igény is növekvő tendenciát mutat a válaszadók szerint. E termékkör esetében a fogyasztói igényeket gyakran nagykereskedő közvetítésével, import beszerzés útján elégítik ki, ennek következtében pedig az értékesítési csatorna is hosszabb lesz, amely az egyébként is magasabb árkategóriába tartozó termékeknél elkerülhetetlenül is további áremelkedést generál.
- Amíg a tejtermékek esetében az elérhetőség már nem okoz számottevő problémát, addig a friss hús, és a húsipari termékek megvásárlására egyelőre inkább közvetlenül az ökotermék-piacon, vagy egyes speciális bioboltokban nyílik lehetőség. E tekintetben javasolható a szélesebb fogyasztói rétegeket kiszolgáló, kényelmi bevásárlást biztosító szupermarketek mellett, a hagyományos húsboltokban, hentes üzletekben történő értékesítés elősegítése, amely több előnnyel bír. Egyrészt ezek a kereskedelmi egységek már alapvetően teljesítik az értékesítéshez szükséges előírásokat és a szükséges tároló-berendezésekkel is rendelkeznek. Ennek megfelelően a termékkör ilyen irányú bővítése, a biohús értékesítése már nem jelentene akkora tőkebefektetést, továbbá a fogyasztó és az eladószemélyzet közötti közvetlen kapcsolatból adódóan a tájékoztatás, tanácsadás is jobban érvényesülne, amely a

fogyasztói bázis kiszélesítéséhez, az ökotermékek népszerűsítéséhez is hozzájárulhatna.

- A fogyasztói ökofelárak, vagyis az ökotermékek és a konvencionálisan előállított megfelelőjük közötti árkülönbség 8-168 %-os intervallum között mozgott, amelynek alsó határát a szaláminál, felső határát pedig a sertésárjánál kaptuk. A vizsgált termékek közül a tej átlagos fogyasztói felára 69%, a magasabb hozzáadott értékű termékek, mint a kemény és félkemény sajtok felára pedig 167%. Az ökológiai állattartásból származó sertéshús 130-168%-kal, átlagosan 151%-kal, a marhahús 26-65%-kal magasabb áron volt elérhető a fogyasztók számára. A biosertéshús és a szarvasmarhahús átlagos fogyasztói felára között 106%-os eltérés tapasztalható, amely a sertéshús előállításához szükséges biotakarmány költségével magyarázható. Nemzetközi összehasonlításban biotej és a sertéshús átlagos magyar fogyasztói felára az Európai Unió 15 tagországában feljegyzett árprémium maximum, a biotojás és a biomarhahús felára pedig a minimum értékéhez közelít. Messzemenő, reális következtetéseket a naprakész árinformációk hiányában nem vonhatunk le, mivel a nemzetközi adatok a 2002-es évre vonatkoznak a magyar árakat pedig a 2007-es évben gyűjtöttük. A felárak változásának nyomon követése, illetve a szezonálitás vizsgálat elvégzése további hasznos következtetések levonásához járulhatna hozzá, azonban az ehhez szükséges idősorok, a folyamatos adatgyűjtés hiányában egyelőre nem volt kivitelezhető. Ennek alapján egy olyan piaci információs rendszer kiépítése javasolható, amely a termékpálya résztvevőinek kölcsönös együttműködésén alapulva jelentősen elősegíthetné azok tájékozódását, e tekintetben pedig a hazai és nemzetközi információs rendszerek adaptációs lehetőségeinek vizsgálata egyaránt javasolható.

A kutatás egyik alapvető célkitűzése az ökológiai gazdálkodásból származó termékek, különös tekintettel az **állati eredetű ökotermékek létjogosultságának vizsgálata a fogyasztói preferenciák tükrében.**

- A kérdőíves felméréssel nyert adatok ökonometriai és hagyományos statisztikai módszerekkel történő feldolgozása során megállapítást nyert, hogy a biotermék fogyasztást négy tényező, a földrajzi hely, a megkérdezett neme, iskolai végzettsége és a jövedelme befolyásolta, vagyis a felsőfokú iskolai végzettségű, magasabb havi keresettel rendelkező nőknél várható az ökotermék vásárlás, amelynek valószínűségét, a budapesti tartózkodási hely tovább növeli.
- A vizsgált négy ökotermék, így a zöldség és gyümölcs, a tej- és tejtermék, a hús és a tojás vásárlásánál, a fogyasztók által fizetett ökofelárak közül, a biotej (52,7%) és a biohús (68,2%) esetén tapasztaltunk magasabb felárat, ezzel szemben a fogyasztók saját tapasztalataik szerint átlagosan 32,8%-kal fizettek többet a biotojásért és 46,7%-kal többet az ökogazdálkodásból származó zöldségért, gyümölcsért. Amennyiben ezeket, a fogyasztói tapasztalatokon alapuló felárat összehasonlítjuk a korábban vizsgált kiskereskedelmi egységekben mért felárakkal, akkor valamennyi termék kategóriánál jelentős eltérést tapasztalhatunk, amely a vásárlás helyével, a különböző értékesítési csatornák árdifferenciáló szerepével hozható összefüggésbe.
- Az egyes ökotermékek vásárlására vonatkozó vizsgálati eredmények szerint feltételezhető, hogy a vizsgált termékek fogyasztói köre különböző. A fogyasztókat jellemző társadalmi-gazdasági tényezők közül, az iskolai végzettség vásárlást befolyásoló hatása egyedül a biotojás esetén nem mutatható ki, míg a többi termék, így a zöldség, gyümölcs, a tej és tejtermékek valamint a hús esetén az iskolai végzettség hatása gyakorlatilag megegyezik. Az ökotermék vásárlás tényleges megvalósulásának valószínűségi vizsgálatánál ugyan megállapítást nyert, hogy a jövedelem alapvetően meghatározza, hogy az egyén vásárol-e ökoterméket vagy sem, viszont a termékspecifikus vizsgálati eredmények szerint a biohús az egyetlen olyan általunk vizsgált termék, amelynél a jövedelemnek szignifikáns pozitív hatása van. Ez a megfigyelés összhangban van azzal a vizsgálati eredményünkkel, mely szerint a fogyasztók a biohús esetén

fizették a legmagasabb felárat, tehát a jelenlegi árak mellett a biohús fogyasztás jövőbeli alakulását tekintve arra következtethetünk, hogy az állati eredetű ökotermékek közül a biohús potenciális fogyasztói célpiacát elsősorban az átlagosnál magasabb jövedelemmel rendelkező, magasabb életszínvonallal jellemezhető vásárlók jelenthetik.

- A vásárlás gyakoriságát tekintve a mintában szereplő fogyasztók közül napi illetve heti gyakorisággal csupán 24 %, havonta 35 %, míg 41 % évente egy-két alkalommal vásárol ökoterméket, vagyis a rendszeresen vásárlók száma még elég alacsonynak mondható. Azt, hogy a fogyasztók kosarába milyen gyakran kerül ökotermék, a vizsgálati eredmények szerint elsősorban a jövedelem befolyásolta a legnagyobb mértékben, emellett a Budapesten megkérdezetteknel szintén nagyobb volt a rendszeres vásárlás valószínűsége, viszont a vásárlás várható gyakoriságát az életkor és a háztartás nagysága nem befolyásolta. Korábbi kutatási eredményekhez hasonlóan saját vizsgálatunk során is megállapítást nyert, hogy az ökotermék fogyasztók táborából jelentős számban kerülnek ki a nők, hiszen ahogy a tényleges vásárlás bekövetkezése, úgy a rendszeres vásárlás is elsősorban a nőknél várható, mivel általában a nők bonyolítják le a napi és a heti bevásárlást.
- A vásárlás helyét illetően magas átfedést tapasztaltunk, vagyis az általunk vizsgált ökotermék fogyasztóknál arra következtethetünk, hogy nem kötődnek egyfajta értékesítési csatornához, amely abból is adódik, hogy kevés az olyan értékesítő hely, ahol az ökotermék kínálat minden tekintetben kielégíti a fogyasztói igényeket. Ha figyelembe vesszük a termékpálya különböző szintjein tapasztalt értékesítési stratégiákat, így a termelők egy utas és a feldolgozók több utas értékesítését, akkor egyértelművé válik, hogy a szélesebb fogyasztói réteg elérése érdekében a termelők számára is fontos és megoldásra váró feladat, hogy a termékelosztásban egyidejűleg több értékesítési csatornára is koncentráljanak.

- Annak ellenére, hogy napjainkban az ökológiai gazdálkodással és az ökotermékekkel kapcsolatosan egyre több információ áll rendelkezésre, tájékozatlansággal jellemezhetők azok a fogyasztók, akik még egyszer sem vásároltak ökoterméket, ráadásul általában az iskolai végzettség is alacsonyabb ennél a csoportnál. Közülük 52 % a továbbiakban is elutasítja az ökotermék vásárlást, amelynek háttérében, a magas ár, az elérhetőség és a jövedelem áll. A fennmaradó 48%, mint potenciális fogyasztói réteg termék elfogadása elsősorban az egészséges életmódra való törekvésnek, mint hosszú távú „befektetés”-nek tulajdonítható, viszont a fizetési hajlandóság, vagyis a „befektetés” érdekében tett anyagi áldozatvállalás valamennyi vizsgált termék esetében 25%-alatt van, amely messzemenően elmarad a tényleges fogyasztói feláraktól. Mindez arra enged következtetni, hogy amennyiben a fogyasztó ennél magasabb felárral találkozik, a nem fogyasztók másik csoportjával azonosan, elutasító magatartást mutatna

6. ÖSSZEFOGLALÁS

Az értekezés célkitűzései között az állattartó ökogazdaságok általános állapotfelmérése, az állati eredetű ökotermék feldolgozás helyzetének feltárása, az ökológiai állattartásból származó termékek keresleti és a kínálati oldalának átfogó elemzése, a termékpálya résztvevői közötti kapcsolatrendszer feltárása, az ökotermék vásárlást befolyásoló tényezők és a fogyasztói felárak vizsgálata szerepelt.

A kitűzött kutatási célok elérése érdekében szekunder és primer adatgyűjtésre került sor. A szekunder kutatás során az ökológiai állattartás nemzetközi tendenciáit, jogi szabályozását, támogatási rendszerét, az állattartó ökogazdaságokra vonatkozó általános előírásokat, az állati eredetű ökotermékek értékesítésének sajátosságait, és a fogyasztói szokások alakulását ismertettük.

A primer kutatás négy fő részből, az alapanyag-előállítók, a feldolgozók, a kereskedők és a fogyasztók vizsgálatából tevődött össze. A szükséges adatok összegyűjtését elsősorban kérdőíves megkérdezésekre alapoztuk, amelyeket személyes interjúkkal egészítettünk ki. Az adatok feldolgozását követően az elemzéshez, a kapott eredmények kiértékeléséhez a hagyományos matematikai-statisztikai módszerek alkalmazása mellett ökonometriai modellezést végeztünk.

Az **állattartással foglalkozó ökogazdaságok** körében végzett országos és regionális vizsgálatok során az állatállomány összetételét, a tartástechnológiát, az alkalmazott fajtákat és az értékesítési sajátosságokat tekintve nem tapasztaltunk lényegesebb eltérést. Magyarország ökológiai gazdálkodásba vont állatállományában a szarvasmarha-állomány évek óta kimagasló részarányt képvisel. Ez az arány az előállított termékek körét nagyban meghatározza és lekorlátozza, ezért az állati eredetű ökotermék-előállítás fejlesztése, az ökotermék kínálat bővítése érdekében az állattenyésztés szerkezetváltása szükségszerűvé vált.

Az előállított állati eredetű termékeket a vizsgált ökogazdaságok kevesebb mint fele értékesíti ökotermékként, és a nemzetközi tapasztalatokkal megegyezően hazai gyakorlatban sem ritka jelenség, a legeltetésre alapozott állattartásból származó termékek hagyományos piacokon, konvencionális áron történő értékesítése. A hazai és a külpiaci értékesítés tekintetében a korábbi 20%:80%-os arány 40%:60%-ra módosult, amely alapvetően pozitívumként értékelhető, azonban a hazai termékpályaszintek különültsége révén ez egyelőre még nem vezet nagyobb volumenű állattenyésztés kialakulásához.

A belföldi értékesítés közvetett és a közvetlen módjától függetlenül a termelők körében főként az egyutas értékesítés dominál, tehát egyidejűleg csak egy értékesítési csatornán keresztül értékesítenek. Amíg a közvetett értékesítésben a feldolgozó üzemek, nagykereskedők és a bioboltok érvényesülnek, addig a hazai szupermarketek, áruházláncok elosztási stratégiájának, árpolitikájának, és a termelői kapcsolatok hiányából adódó kedvezőtlen alkupozíciónak köszönhetően a termelőknek még mindig kevesebb, mint 10%-a veszi igénybe ezt az értékesítési csatornát.

Magyarországon **állati eredetű ökotermékek feldolgozásával** meglehetősen kevés üzem foglalkozik. A vizsgálatok tárgyát képező üzemek fő profilját a biotójás, a biohús, a magyar szürke marhából és mangalica sertésből készített bioszalámik és kolbászok, a biotejtermékek közül pedig elsősorban az ömlesztett és félkemény sajtok, ízesített joghurtok és a kefir előállítása jelenti. A feldolgozók – a termelőkkel szemben - többutas értékesítéssel jellemezhetők, vagyis egyidejűleg átlagosan négy vagy öt elosztási csatornán keresztül jutnak el az ökotermékek a végső fogyasztókhoz. A feldolgozott termékek legjelentősebb felvevőpiacai a speciális bioboltok, a nagykereskedők és a szupermarketek, amelyek mellett a feldolgozó üzemi értékesítés, a házhozállítás, piaci értékesítés vagy a saját boltban történő értékesítés az elosztásban egyenrangú szerepet játszik.

A kiskereskedelmi értékesítés sajátosságait tekintve vizsgálataink során az állati eredetű ökotermékek elérhetőségét tekintve, a mintában

szereplő értékesítő helyek 23% -ának kínálatában találhatóak meg ezek a termékek, bár a teljes termékkínálatból itt is csak alacsony, átlagosan 3-5%-os részarányban képviseltetik magukat, amely a termék kínálat szűkössege mellett a fogyasztói réteg kialakulatlanóságára is utal.

A fogyasztói ökofelárak, vagyis az ökotermékek és a konvencionálisan előállított megfelelőjük közötti árkülönbség a vizsgálatok tárgyát képező állati eredetű termékeknél 8-168 %-os intervallum között mozgott. A tej átlagos fogyasztói felára 69%, a magasabb hozzáadott értékű termékek, mint a kemény és félkemény sajtok ára pedig 167%. Az ökológiai állattartásból származó sertéshús 130-168%-kal, a marhahús 26-65%-kal magasabb áron volt elérhető a fogyasztók számára. A biosertéshús és a szarvasmarhahús átlagos fogyasztói felára között több mint 100%-os eltérés tapasztalható, amely alapvetően a sertéshús előállításához szükséges biotakarmány magasabb költségével magyarázható.

A kutatás egyik alapvető célkitűzése az ökológiai gazdálkodásból származó termékek, különös tekintettel **az állati eredetű ökotermékek létjogosultságának vizsgálata volt a fogyasztói preferenciák tükrében.** A termékspecifikus vizsgálatok során a fogyasztókat jellemző társadalmi-gazdasági tényezők közül, az iskolai végzettség vásárlást befolyásoló hatása egyedül a tojás esetén nem mutatható ki, ugyanakkor a biohús volt az egyetlen olyan általunk vizsgált termék, amelynél a jövedelemnek szignifikáns pozitív hatása volt. Ez a megfigyelés összhangban van azzal a vizsgálati eredményünkkel, mely szerint a fogyasztók a biohús esetén fizették a legmagasabb felárat, tehát a jelenlegi árak mellett a biohús fogyasztás jövőbeli alakulását tekintve arra következtethetünk, hogy az állati eredetű ökotermékek közül a biohús potenciális fogyasztói célpiacon elsősorban az átlagosnál magasabb jövedelemmel rendelkező vásárlók jelenthetik.

Az ökológiai gazdálkodásból származó zöldség és gyümölcs, tej- és tejtermékek, hús és a tojás vásárlásánál, a fogyasztók által fizetett ökofelárak közül, a biotej (52,7%) és a biohús (68,2%) esetén tapasztaltunk magasabb felárat, ezzel szemben a fogyasztók saját

tapasztalataik szerint átlagosan 32,8%-kal fizettek többet a biotojásért és 46,7%-kal többet az ökögazdálkodásból származó zöldségért, gyümölcsért. Amennyiben ezeket, a fogyasztói tapasztalatokon alapuló felárakat összehasonlítjuk a korábban vizsgált kiskereskedelmi egységekben mért felárakkal, akkor szinte mindegyik termékénél jelentős eltérést tapasztalhatunk, amely a vásárlás helyével, a különböző értékesítési csatornák árdifferenciáló szerepével hozható összefüggésbe.

A vásárlás gyakoriságát tekintve a mintában szereplő fogyasztók közül napi illetve heti gyakorisággal csupán 24 %, havonta 35 %, míg 41 % évente egy-két alkalommal vásárol ököterméket, vagyis a rendszeresen vásárlók száma még elég alacsonynak mondható. A vásárlás helyét illetően magas átfedést tapasztaltunk, vagyis az általunk vizsgált ökötermék fogyasztóknál nem kötődnek egyfajta értékesítési csatornához, amely abból is adódik, hogy kevés az olyan értékesítő hely Magyarországon, ahol az ökötermékek kínálata minden tekintetben kielégíti a fogyasztói igényeket

7. SUMMARY

Among the aims of the dissertation are a general status report about organic animal husbandry, the exploration of the state of organic animal product processing, an overall analysis of the offer and demand of organic animal products, the exploration of contact system between the participants of the product field, and the research on factors effecting the purchase of organic products and consumer overprices.

For the realization of the research tasks plotted we used secondary and primary data gathering methods. Through the secondary research we outlined the international tendencies of organic animal husbandry, its legal control and support system, the general rules about organic animal husbandries, the characteristics of the sale of organic animal products and the development of consumer habits. The primary research consisted of four main components, such as the examination of basic material producers, the processors, the traders and consumers. The collection of required data was based on questionnaires which was completed by personal interviews. After processing the data, for the evaluation we used econometric modelling beside traditional mathematical-statistical methods.

Through the countrywide and regional examination of **organic animal farms**, we haven't experienced a significant difference regarding the structure of the stock, keeping technology, breeds kept and sales characteristics. The cattle stock represents an exceptional section of the animal stock involved in organic farming in Hungary. This rate determines and confines the circle of produced goods, thus for the development of animal eco-goods production and the widening of organic product offer, there's a need for structural changes in animal husbandry. Less than half of the examined organic farms sell the produced animal goods as organic products, and similarly to international experience it's not an uncommon phenomenon that products originating from grazing-based animal keeping are sold at conventional markets at a conventional price.

Regarding home and outside market sales, the former rate of 20%-80% has changed to 40%-60%, which we can basically evaluate as a positive sign, although this doesn't result in the development of a larger scale animal husbandry on account of the separation of the home product fields. Among producers the single-route selling method is the dominant one, apart from the direct or indirect method of home sales, that is they only sell through one commercial channel at a time. While in indirect sales the processing plants, the wholesalers and the bio-stores are the ones who prevail, due to the strategy and price policies of supermarkets and store chains, still less than 10% of the producers make use of this sales channel.

In Hungary there is a rather low number of plants occupied in the **process of organic animal products**. The main profile of the examined 8 plants was the production of bio-eggs, bio-meat, salami and sausage made of Hungarian Grey cattle and Mangalica pork, soft and semi-firm cheeses, flavored yoghurts and kefir among dairy products. Processors – opposite to producers - are characterized by multi-route selling, that is the organic products can get to the end consumers through an average of four to five distribution channels. The most significant market for the processed goods are special bio-shops, wholesalers and supermarkets, and beside that ex-works-sales, delivery sales, market sales and outlet sales take an equal share from distribution.

Through our research, examining the unities of **retail trade** and regarding the availability of organic animal products, these products can be found in the product line of 23% of the sample, although from the complete product list they represent a low, 3-5% section, which points to the underdeveloped consumer group beside the meek product offer. Regarding animal products we examined consumer organic overpricing, that is the difference between organic products' and conventional products' price varied within an interval of 8-168%. Milk's average consumer overprice was 69%, and for products with a higher overprice such as hard and semi-firm cheese it was 167%. Pork originating from eco-husbandry was 130-168%, beef was 26-65% more expensive to obtain for consumers. We experience more than 100% difference between

the consumer overprice of bio-pork and beef, which can basically be explained by the costs of bio-feed needed to produce pork.

One of the basic goals of the research is the **examination of the reasons for existence of organic animal products** in the light of consumer habits and **consumer preferences**. During the product-specific research about the social-economical factors characteristic to the consumers, the purchase-influencing effect of educational degree can't be certified only in the case of bio-eggs, and at the same time bio-meat was the single product examined by us where income had a significant positive influence. This observation is coherent with our research result according to which consumers payed the highest overprice in case of bio-meat, so considering present prices, regarding future changes in bio-meat consumption we can deduce that from animal eco-products, the target market of potential bio-meat consumers can be characterized primarily by consumers living at a higher standard possessing a higher income.

Buying vegetables and fruit, milk and dairy, meat and eggs regarding the overprice payed by customers we experienced a higher overprice at bio-milk (52,7%) and bio-meat (68,2%), and opposed to that according to the customers' own experience, on average they payed 32,8% more for bio-eggs and 46,7% more for vegetables and fruit originating from organic farming. When we compare these overprices based on consumers' experience to overprices measured in retail businesses, we experience a significant deviation, which can be connected to the place of purchase and the price-differentiating role of various sales channels.

Regarding the frequency of purchase among the consumers making up the sample, only 24% of them will purchase eco-products daily/weekly, 35% of them monthly and 41% once or twice yearly, so the number of regular buyers can be pronounced fairly low. Considering the place of purchase we experienced a large overlap, so regarding the organic product consumers we examined we can deduce that they aren't attached to a certain sales channel, and that is partially caused by the small number of sales places where the offer of organic products satisfies consumers' demands in every aspect.

8. ÚJ ÉS ÚJSZERŰ TUDOMÁNYOS EREDMÉNYEK

1. Az ökológiai állattartás regionális vizsgálata az országos tendenciákhoz hasonló eredményeket hozott. Az ökológiai állattartás kezdeti dinamikus fejlődését követően mind az ökológiai gazdálkodásba vont állatállomány létszámában mind az állattartó ökogazdaságok számában csökkenés figyelhető meg, amelynek legfőbb okaként az értékesítési nehézségek, és az elmaradt támogatás volt azonosítható.
2. Az állattartó ökogazdaságok által előállított alapanyagok, termékek ugyan nagyobb mennyiségben kerülnek belföldi értékesítésre, azonban az alacsony szintű termékkibocsátás és feldolgozás, a termékpiacszintek elkülönültsége, valamint a visszafogott kereslet egyelőre nem vezet nagyobb volumenű állattenyésztés kialakulásához.
3. Az állati eredetű öko-termékek kiskereskedelmi forgalomban betöltött szerepének vizsgálata, és a fogyasztói ökofelárak vizsgálata során megállapítást nyert, hogy az állati eredetű öko-termékek nehéz elérhetősége, a szűk termékpaletta a fogyasztói bázis további kiszélesítését is akadályozza, emellett a gyakran 100%-ot meghaladó fogyasztói ökofelárak is főként a magasabb életszínvonalú vásárlókra szűkítik a potenciális vevőkört.
4. Az öko-termék vásárlás helyét tekintve magas átfedés tapasztalható, vagyis az öko-termék fogyasztók nem kötődnek egyfajta értékesítési csatornához. Amíg a feldolgozók által alkalmazott több utas értékesítési stratégia ehhez teljes mértékben igazodik, addig a termelők egy utas értékesítési stratégiája nem teszi lehetővé a szélesebb fogyasztói réteg elérését.
5. Összehasonlítva az ökológiai gazdálkodásból származó zöldség, gyümölcs, tej- és tejtermékek, hús és tojás fogyasztói tapasztalatokon alapuló ökofelárát a kiskereskedelmi

egységekben mért tényleges ökofelárakkal jelentős eltérés tapasztalható, amely alapvetően a különböző elosztási csatornák árdifferenciáló szerepével hozható összefüggésbe.

6. A termékspecifikus vizsgálatok során a vásárlást befolyásoló gazdasági-társadalmi tényezők közül a jövedelem tekintetében szignifikáns pozitív hatás egyedül a biohús vásárlásánál mutatható ki, amely a biotojás, a biotej- és tejtermékek, valamint a biozöldség és biogyümölcs vásárlását nem befolyásolta.

9. IRODALOMJEGYZÉK

1. A Tanács 1804/1999/EK Rendelete (1999. július 19.) A mezőgazdasági termékek ökológiai termeléséről, valamint a mezőgazdasági termékeken és élelmiszereken erre utaló jelöléséről szóló 2092/91/EGK Rendeletnek az állattenyésztésre történő kiterjesztését célzó kiegészítésekről. Az Európai Közösségek Hivatalos Lapja 15/4. kötet p. 297-324.
2. ÁNGYÁN J., FÉSÚS I., PODMANICZKY L., TAR F., VAJNÁNÉ MADARASSY A.(szerk.) (1999): Nemzeti Agrár-környezetvédelmi Program a környezetkímélő, a természet védelmét és a táj megőrzését szolgáló mezőgazdasági termelési módszerek támogatására. I. kötet. FVM, Budapest, 1999. p.7-8
3. ÁNGYÁN J. (2007): Kritikai megjegyzések az Új Magyarország Vidékfejlesztési Program pénzügyi terveihez és agrár-környezetgazdálkodási intézkedési területéhez. www.nakp.hu/counter/cliikk.php?id=123
4. BALTAY ZS. (2003): A védett és régi fajták természetvédelemben betöltött szerepe. In: Tózsér J., Bedő S. (szerk.): Történelmi állatfajtáink enciklopédiája. Mezőgazda Kiadó, 2003. Budapest, p. 14-15.
5. BENDA, J. (2003): A biotermékek drágák. Biokultúra, 2003. 14 (4) p.12.
6. BOKONTROLL HUNGÁRIA Kht. Éves Jelentések (2001-2006)
7. BODÓ I. (2003): Régi magyar háziállatfajták védelmének története. In: Tózsér J.-Bedő S. (szerk.): Történelmi állatfajtáink enciklopédiája. Mezőgazda Kiadó, 2003. Budapest, p.11-12.
8. BŐŐ I. (2004): Állategészség-állatvédelem-ökológiai állattartás. Őstermelő. 2004. június-július p.55-60.

9. BUDAY-SÁNTHA A. (2007): Realitás vagy illúzió. Az ökotermelés szerepe az agrártermelésben. Magyar Tudomány, 2007/04 p.463-474.
10. BULLA M., MOZSGAI K., POMÁZI I. (2006): Fenntarthatóság-dilemmák és lehetőségek. In: Bulla M-Tamás P. (szerk). Fenntartható fejlődés Magyarországon. Jövőképek és forgatókönyvek. Új Mandátum Könyvkiadó 2006. Budapest, p.110.
11. CSETE L.(2005 a): Az agrár- és vidékfejlesztés fenntartható rendszere. Gazdálkodás, 2005.2. XLIX. Évfolyam, p.4.
12. CSETE L. (2005 b): A környezetvédelem új kihívásai, az európai normák megjelenése. In: Glatz F. (szerk.): A rendszerváltás kihatása a természeti környezetre. Műhelytanulmányok. MTA Társadalomkutató Központ, 2005. Budapest, p.115-136.
13. CSETE L., LÁNG I. (1999): Az agrárstratégia minőségi dimenziói. In: Glatz F. (szerk.): Minőség és agrárstratégia. MTA, 1999. Budapest, p.28.
14. CSETE L., LÁNG I. (2005): A fenntartható agrárgazdaság és vidékfejlesztés. MTA, 2005. Budapest, p. 170-175.
15. CZELLER G., ROSZÍK P. (2002): Az ökológiai gazdálkodás ideai támogatásának tapasztalatai. Biokultúra, 2002. 13 (6) p.5.
16. ELAMIN, A. (2006): Organic meat market growth sparks supply shortage.
www.meatprocess.com/news/printNewsBis.asp?id=69130
17. ELEKHÁZY N. (2005): Az Agrár-környezetvédelemről és a Nemzeti Vidékfejlesztési Terv Forrásainak Tervezett átcsoportosításáról. Országgyűlési Könyvtár- Képviselői Kutatószolgálat. Forrásszemle. Budapest, 2005.
www.parlament.hu/biz/mb/dokumentum/agrarkornyezetgazd.htm

18. EUROPEAN COMMISSION (2005): Organic Food and Farming Research in Europe. 2005 Brussels, p. 8-10.
19. FEHÉR, A. (2002): Az ökológiai gazdálkodás közgazdasági aspektusai. *Gazdálkodás*, 2002. 46 (6) p. 13-23.
20. FRÜCHWALD, F. (2003): Magyar biotermékek értékesítési stratégiája. *Biokultúra*, 14 (5) p. 19-21.
21. FÜREDINÉ KOVÁCS A., GELENCSÉR M., MIKLAY G. (2006): A magyar ökoélelmiszerek iránti kereslet az ökopiacokon és a szupermarketekben vásárlók körében. Budapest, 2006.p.44.
22. FVM (2006): Új Magyarország Vidékfejlesztési Stratégiai Terv (2007-2013). Földművelésügyi és Vidékfejlesztési Minisztérium, Budapest, 2006. p.70-71.
23. FVM (2007 a): Közlemény. Agrár-vidékfejlesztési Főosztály. 2007. www.fvm.gov.hu/main.php?folderID=847&articleID=9934&tag
24. FVM (2007 b): Új Magyarország Vidékfejlesztési Program. FVM, 2007. p.317. www.fvm.hu/doc/200707/unop_20070709.pdf
25. G.B. (2003): Öko-állattenyésztés. *Magyar Mezőgazdaság*, 2003. február p.11.
26. GYARMATI G. (2007): A hazai ökotermelés áttekintése. *Gazdálkodás* 51 (1) p. 5-10.
27. HAMM, U.; GRONEFELD, F.; HALPIN, D. (2002): Analysis of the European market for organic food. *Organic Marketing Initiatives and Rural Development: Volume one*. www.orgprints.org/1066
28. HAMM U., MICHELSEN J (2000 a).: Analysis of the organic food market in Europe. IFOAM 2000, The World Grows Organic, Proceedings 13th International IFOAM Scientific Conference 2000. p. 507-510.

29. HAMM, U., MICHELSEN, J. (2000 b): Die Vermarktung von Ökolebensmitteln in Europa. *Ökologie & Landbau* 2000 113 (1) p. 31-38
30. HAMM et.al, 2002 cit RICHTER, T. (2003): The Market for Organic Products in Europe. Focus: Animal Production. www.orgprints.org/00002616
31. HARTWIG de HAEN (1999): Producing and marketing quality organic products: Opportunities and challenges. In: Lockeretz, W., Geier, B.: *Quality & communication for the organic market*. 6th IFOAM Organic Trade Conference, Florence, Italy, 1999. p.3-12.
32. HERMANSEN J.E., KRISTENSEN T., RONCHI, B. (2005): Organic Livestock Systems – characteristics and challenges for improvement. EAAP Konferenz – 56th Annual Meeting, Uppsala, 2005. Juni 5-8. p. 309-320.
33. JACOBSEN THODE B. (2002): Organic farming and certification. International Trade Centre UNCTAD/WTO. p.11.
34. JÁRÁSI É. ZS. (2005): Az ökológiai gazdálkodás. Szaktudás Kiadó Ház, Budapest, p. 37.
35. KASBOHM, A. (2002): Biomarkt 2001- Weltweit 26 Mrd. US dollar Umsatz 2002. *Ökologie & Landbau* 2002. 30 (1) p. 121-128. cit SZENTE V. (2004): Organikus élelmiszerek fogyasztása és vásárlási szokásainak vizsgálata Magyarországon. *Élelmiszer, Táplálkozás, Marketing*. 1 (1-2) p. 101-105.
36. KECSKÉS, CS.; KULCSÁR, R. (2003): A biogazdálkodás helyzete Magyarországon 2000-2001-ben. *Statisztikai Szemle*, 81 (1) p. 38-51.
37. KISSNÉ BÁRSONY E. (2000): Az ökogazdálkodás szabályozási rendszerének EU-konform továbbfejlesztése az AGENDA 2000 tükrében. AKII, Budapest, 2000. p.123.

38. KOPASZ M. (2004): A fenntartható magyar mezőgazdaság lehetőségei és esélyei. PhD értekezés. 2004 Budapest, p. 53.
39. KOVÁCS F., BODÓ I., SEREGI J., UDOVECZ G. (2003): Óshonos állataink és termékeik, a hungarikumok. Magyarország az ezredfordulón. Stratégiai tanulmányok a Magyar Tudományos Akadémián. II. Az agrárium helyzete és jövője. 2003. Budapest, MTA Társadalomkutató Központ p.37-92
40. KÜRTHY GY. (2003): A környezetkímélő és ökológiai természetis feltételrendszere. Budapest, 2003. p. 23-27.
41. LÁNG I., CSETE L., JOLÁNKAI M. (1995): Az agrárgazdaság jövőképe. 12. AGRO 21 füzetek. AGRO 21 Kutatási Programiroda. cit. KÜRTHY GY. (1997): A hazai biogazdálkodás piaci lehetőségei. Doktori (PhD értekezés. 1997. Gödöllő, p.6.
42. LE GUILLOU G, SHARPÉ A. (2000): Organic Farming. Guide to Community Rules. Office for Official Publications of the European Communities, Luxembourg, 2000. p. 6-8.
43. MÁTRAY Á. (szerk.) (2005): Az ökológiai és alternatív állatgyógyászat alapjai. Mezőgazda Kiadó, 2005. Budapest, p. 33.
44. MAGDA S. (2003): Az állattenyésztés szervezése és ökonómiája. Szaktudás Kiadó Ház, Budapest, 2003. p.25.
45. MÁRAI G., PODMANICZKY L., SÁRKÖZY P., SZAKÁL F., BAKONYI G., KERESKESNÉ K. ZS., ÁCS S.-NÉ (2002): Az EU-csatlakozás várható hatása az ökológiai mezőgazdálkodás perspektíváira, fejlesztésének lehetőségeire és közgazdasági helyzetére. www.ktg.gau.hu/KTI/zold/97/5_4.html
46. MICHELSEN, J., HAMM, U., WYNEN, E., ROTH, E. (1999): The European market for organic products: Growth and development. Organic farming in Europe. Economics and Policy 7. Stuttgart-Hohenheim, p. 1-57.
47. MILE CS. (2004): A Nemzeti Agrár-környezetvédelmi Program hatékonyságának vizsgálata, Gazdálkodás, 2004. (6). p.47.-53.

48. MESTERHÁZY Á. (2002): A mikotoxionok és az élelmiszerbiztonság, a megoldás lehetőségei. www.kfki.hu/chemonet/osztaly/eloadas/mesterhazya.html
49. MOHÁCSY G. (2004): Vidékfejlesztési támogatások az EU csatlakozás után (2004-2006), Gazdálkodás, 2004. 9. Különkiadás p.67-68.
50. ORGANIC FARMING IN THE EUROPEAN UNION. FACTS AND FIGURES. Brüsszel, 2005. november 3.p. 22-28.
51. OSZOLI Á. (2002): Az ökotermékekkel kapcsolatos fogyasztói szokások, értékesítési csatornák. Budapest, 2002. p. 68.
52. POPP J. (szerk) (2000): Főbb agrárgazdasági ágazataink szabályozásának EU-konform továbbfejlesztése. Agrárgazdasági Tanulmányok. AKII p. 109.
53. PUSZTAI P. (2003): Ökológiai állattartás. Az Európai Unió agrárgazdasága, 2003. 8.évfolyam (4) p..21-23.
54. RADICS L. (szerk.) (2001): Ökológiai gazdálkodás I. Általános kérdések. Növénytermesztés. Állattenyésztés. Dinasztia Kiadó, Budapest, 2001. p..25. 29.
55. RADICS, L., PUSZTAI, P. (2005): Native breeds in organic animal production in Hungary. In: Hovi, M. et.al (eds): Systems development:quality and safety of organic livestock products. Proceedings of the 4th SAFO Workshop, 17-19 March 2005, Frick, Switzerland p. 203-206.
56. RADICS L., KORMÁNY A., ERTSEYNÉ PEREGI KI., SZALAY I., P.V. FRAGSTEIN, M. GLEMNITZ, W. HARTL, GÁL I. (2006): Az ökológiai gazdálkodás helyzete az új tagországokban. Kertgazdaság 38. (3) p. 59-72.
57. RAHMANN, G. (2003): Why do humans keep animals? Does the answer help to define the standards for organic animal husbandry? In: Socio-economic aspects of animal health and food safety in

organic farming systems. Proceedings of the 1st SAFO Workshop 5-7 September, 2003, Florence, Italy. p.171-181.

58. RAHMANN G., BÖHM H. (2005): Organic Fodder Production in Intensive Organic Livestock Production in Europe: Recent Scientific Findings and the Impact on the Development of Organic Farming. In: Rowlinson et al. (eds): Integrating Livestock-Crop Systems to meet the challenges of globalisation. Proceedings of the AHAT/BSAS International Conference, November 14-18, 2005 in Khon Kaen, Thailand., Vol. 1. p.p. 471-485.
59. RAHMANN, G. (2006): Schafhaltung im Ökolandbau. Lohnt sich der Einsatz von alten Rassen? *Ökologie&Landbau*, 137,2/2006 p.35-37.
60. REUTER, K., SCHADE, G. (2004):.Gewinnt der Öko-Landbau im Osten Europas durch die EU-Erweiterung. *Ökologie & Landbau* 2004. 132 (4) p.47-49.
61. RICHTER, T. (2005): The European Organic Market Between Strong Growth and Consolidation-Current State and Prospects. In: *Organic Farming in Europe 2005: Market, Production, Policy&Research*, FiBL, 2005. p.10-13.
62. RODERICK, S., PADEL, S., YOUNIE, D. (2006): Diversity of organic livestock systems in Europe. www.orgprints.org/8065
63. ROSZÍK P. (2005): Az EU környezetvédelmi előírásai. *Ökológiai gazdálkodás. FVM Képzési és Szaktanácsadási Intézet. Budapest, 2005. p.25-28.*
64. SAHOTA, A. (2006): Overview of the Global Market for Organic Food & Drink. In: Willer H., Youseff M. (2006): *The World of Organic Agriculture Statistics and Emerging Trends 2006*. p. 69-70.,86.,143-144.
65. SANTUCCI, F. M. (2002): Symposium on organic markets for meat and dairy products: trade opportunities for developing

- countries. Market issues in organic meat and dairy markets. University of Perugia, Intergovernmental Group on Meat and Dairy Products Ninteenth Session, Róma, 2002. p. 4.
66. SÁRKÖZY P. (1998): Biogazdálkodás. „Agro-21” Füzetek. Az agrárgazdaság jövőképe. 1998. Budapest, p. 45-50.
67. SCHMID O. (2000 a): Comparison of European Organic Livestock Standards with national and international standards- problems of common standards development and future areas of interest. In. Hovi M., Trujillo Garcia R. (edited): Diversity of livestock systems and definition of animal welfare..Proceedings of the Second Nahowa Workshop, Cordoba, 2000. 8-11. january p.63-75.
68. SCHMID O. (2000 b): Comparison of Organic Livestock Production Standards between the new EU Regulation Nr. 1804/1999, IFOAM Basic Standards of November 1998 and the new draft guidelines of Codex Alimentarius ALINORM 99/22A. In. Hovi M., Trujillo Garcia R. (edited): Diversity of livestock systems and definition of animal welfare..Proceedings of the Second Nahowa Workshop, Cordoba, 2000. 8-11. january p. 76-91.
69. SCHMID O. (2000 c): Comparison of International Organic Livestock Standards: new EU-regulation No. 1804/1999, IFOAM Basic Standards 1998 and draft guidelines of Codex Alimentarius. IFOAM 2000 – The World Grows Organic, Proceedings 13th International IFOAM Scientific Conference. p. 333.
70. SCHNEIDER M.,RICHTER T., SPAHN C., PORTMANN K. (2006): Overview of international organic market development and potential export markets for organic products of Ukraine. FiBL Final Report, 2006. p. 29-30.
71. SELÉNDY SZ. (1997): Biogazdálkodás. Mezőgazdasági Szaktudás Kiadó, Budapest, 1997. p.13-16.
72. SELÉNDY SZ. (2005): Ökogazdák kézikönyve. Szaktudás Kiadó Ház, Budapest, 2005. p. 13-21, 215, 216

73. SEREGI, J., HOLLÓ, I., HOLLÓ, G. (2004): Hagyományos állatfajaink, mint az ökológiai állattartás alapjai. Ökológiai Gazdálkodás és a Jövő. Nadasdy Akadémia Szimpóziumok, 2004. I. kötet <http://mek.oszk.hu/02500/02585/02585.htm>
74. SOLTI G. (2003): Ökológiai gazdálkodás 2003.évi támogatása, Az Európai Unió agrárgazdasága. 2003. 8 (5) p. 23-24.
75. SOLTI G. (2004): Az ökológiai gazdálkodás új szabályozása. Az Európai Unió agrárgazdasága. 2004. 9 (5-6) p.28-29.
76. SOLTI G. (2005): A bioállattartás helyzete Magyarországon. Az Európai Unió agrárgazdasága. 2005. 10 (9) p. 5-6.
77. SOLTI G. (2006): Magyarország ökogazdálkodása 2005-ben. Kistermelők Lapja, 50 (10) p. 24-25.
78. SUNDRUM A. (2000): Organic livestock production. Sonderheft 226, Special Issue, Livestock Farming and the Environment, Proceedings of Workshop 4 on Sustainable Animal Production, 2000. Hannover, p. 37-38.
79. SUNDRUM A., ARSENOS G., GROVA L., HOLMA U., HOVI M., KIJLSTRA A., LEEB T., WALKENHORST M. (2005): Preliminary recommendations for the development of organic livestock standards in relation to animal health and food safety- working group feedback. In. Hovi M., Walkenhorst M., Padel S.(edited.):Systems development:quality and safety of organic livestock products. Proceedings of 4th SAFO Workshop 17-19 March 2005, Frick, Switzerland p.229-230.
80. SZABÓ G., FÉSŰS I., BALÁZS K. (2003): A Nemzeti Agrár-környezetvédelmi Program pályázatainak elemzése. Gazdálkodás, (1). P. 26-27.
81. SZALAY I. (2002): A régi magyar baromfifajták szerepe a nemzeti agarárkörnyezetvédelmi programban I. Ökológiai baromfitenyésztés és tartás. A Baromfi. 5(2) p. 22-26

82. SZALAY I. (2006): Organic animal husbandry. Summarised results of CHANNEL project. Szaktudás Kiadó Ház, Budapest p. 52-63.
83. SZENTE, V. (2004): Organikus élelmiszerek fogyasztása és vásárlási szokásainak vizsgálata Magyarországon. Élelmiszer, Táplálkozás, Marketing. 1 (1-2) p. 101-105.
84. TAKÁCS I. (2005): Kisvállalkozások finanszírozási specialitásai. Egyetemi jegyzet a közgazdász kiegészítő levelező hallgatók számára. Szent István Egyetem, Gazdaság- és Társadalomtudományi Kar Pénzügyi és Számviteli Tanszék, Gödöllő, 2005. p.9-10.
85. TASI J. (2005): Az ökológiai gazdálkodás általános kérdései. In. Nyárai Horvát F., Póti P., Tasi J.: A környezetkímélő ökológiai gazdálkodás lehetőségei és gyakorlata a kérődző állatok tartásában. Szent István Egyetem Gödöllő, 2005.p.4.
86. VAARST M., RODERICK S., LUND V., LOCKERETZ W., HOVI M. (2004): Organic Principles and Values: the Framework for Organic Animal Husbandry. In. Vaarst M., Roderick S., Lund V and Lockeretz W.: Animal Health and Welfare in Organic Agriculture. CABI Publishing, 2004. p.1-2.
87. VAARST, M. (2006): Implementation of the EU legislation on organic animal production with focus on animal health, welfare and food safety: description, analysis and recommendations for the future based on questionnaire survey among SAFO participants. Draft of 6 February 2006 SAFO www.safonetwork.org
88. VADÁNE KOVÁCS M. (1999): Biohús, bioélelmiszer. A termékfejlesztés új lehetőségei. X. Húsipari továbbképző napok. Országos Húsipari Kutatóintézet Kft., Budapest, p. 103-114.
89. VARGA, A. (2003): Marketing menedzsment előadás. Szóbeli közlés. NYME-MÉK, Mosonmagyaróvár, 2003.
90. VÁRSZEGI G. (2004): Nemzeti Vidékfejlesztési Terv (NVT) Agrár-környezetgazdálkodási Intézkedése, Fiatal Gazda, 2004. 3 (2) p.2.-5.

91. WANKE D., BIEDERMANN, G. (2005): Noch Platz für Nischen? - Bedeutung und Potential alter und gefährdeter Rinderrassen im Ökologischen Landbau. Beitrag präsentiert bei der Konferenz: 8. Wissenschaftstagung Ökologischer Landbau - Ende der Nische, Kassel, 2005 in Heß, J. und Rahmann, G. (Hrsg.) Ende der Nische, Beiträge zur 8. Wissenschaftstagung Ökologischer Landbau. Kassel University press GmbH, Kassel. 391-394p.p.
92. WALKENHORST, M. (2005): Quality of organic livestock products. Proceedings of the 4th SAFO workshop p. 17.
93. WILLER H., YUSSEFI M. (2004): Wachstum, Weltweit, Wirklichkeit. Der kritische Agrarbericht, 2004. p.115-120.
94. WILLER H., YUSSEFI M. (2006): The World of Organic Agriculture – Statistics and Emerging Trends 2006. International Federation of Organic Agriculture Movements (IFOAM), Bonn, Germany and Research Institute of Organic Agriculture FiBL, Frick, Switzerland. p. 142-144.
95. www.akii.hu
96. www.eurostat.com
97. www.ksh.hu
98. www.researchandmarkets.com The European Market for Organic Meat Products (2003)
99. YUSSEFI M., WILLER H. (2002): Ökologische Agrarstruktur Weltweit. Statistiken und Perspektiven. SÖL, Nürnberg, 2002. p. 9-137.
100. ZAKOWSKA-BIEMANS S., HRABALOVA A. (2006): Development of organic farming in Central and Eastern European new EU member states. www.orgprints.org/7497

101. ZÁMBÓ S., MÁTRAY Á. (2001): A biobaromfi tartása, Biogazda Kiskönyvtár, Mezőgazda Kiadó, Budapest p.5.
102. ZELENÁK L. (2002): Biotermékek, a biotermékek jelentősége. A versenyképesség technológiai feltételei. XII. Húsipari továbbképző napok. Országos Húsipari Kutatóintézet Kft. Budapest, p. 65-76.

MELLÉKLETEK

A TERMELŐI KÉRDŐIV KÉRDÉSEI

1. Állattartó ökogazdaság helye?
2. Milyen jogi formában működik a gazdaság?(Kft, Bt, Rt, egyéni vállalkozás, egyéb)
3. Mióta foglalkozik ökológiai állattartással?
4. Miért választotta ezt a gazdálkodási formát?
5. Milyen fázisban van a gazdasága? (Átállt, átállás alatt)
6. Hány hektáron gazdálkodik? Ebből: saját terület/ bérelt terület
7. A földterület átlagos AK értéke?
8. Az állattartáson kívül végez-e *egyéb* más mezőgazdasági tevékenységet, szolgáltatást? Igen/ Nem
Ha,igen:
(Egyéb: pl. növénytermesztés, feldolgozás, csomagolás, raktározás, kereskedelem, egyéb mg-i szolgáltatás)
9. Ökológiai állattartás mellett folytat-e konvencionális (hagyományos) állattartást? Igen/nem
10. Rendelkezi-e mezőgazdasági végzettséggel? Igen/nem
ökogazdálkodói végzettséggel? Igen/nem
11. Az állattartó gazdaságban foglalkoztatottak száma? (Ebből főfoglalkozású, mellékfoglalkozású, családtag)
12. Éves ökotakarmány-felhasználás? (Ebből: Vásárolt takarmány/Saját előállítású takarmány)
13. Takarmányozást szolgáló terület nagysága?(Ebből gyepek:)
14. Az állattartó létesítmények műszaki állapota (jó, közepes, gyenge)?
15. Az utolsó felújítás, korszerűsítés éve?
16. A következő felújítás tervezett ideje?
17. A telep milyen mértékben felel meg az EU állatvédelmi előírásainak? (teljes mértékben, részben, nem felel meg)
18. Állatállományra vonatkozó adatok (Állatfaj megnevezése, alkalmazott fajta, hasznosítás módja, elhelyezés módja, tartástechnológia)?
19. Állatállomány létszám alakulása állatfajonként (2004-2006)?
20. Tervez-e állománybővítést? Igen/nem
21. Értékesítésre vonatkozó adatok:

Milyen arányban értékesíti az Ön gazdasága által előállított termékeket ökotermékként, illetve konvencionális termékként?

Átlagosan hány százalékos öko felárral tudja értékesíteni termékeit?

Mely értékesítési csatornákat veszi igénybe az előállított ökotermékek esetében? (Közvetlen értékesítés: üzemi, házhozszállítás, piaci értékesítés, értékesítés saját boltban. Közvetett: Eladás nagybani piacon, értékesítés bioboltban, feldolgozó üzemnek, szupermarketeknek/áruházláncoknak, eladás nagykereskedőnek)

22. Kérem, sorolja fel a gazdaságában előállított (ökotermékként értékesített) termékeket!
23. Értékesítés éves nettó árbevétele (Ft/év)?
24. Az Ön gazdaságában hogyan alakult az ökológiai állattartásból származó termékek megoszlása a hazai értékesítés ill. az export értékesítés tekintetében?
Export értékesítés esetén, az export célországai?
25. Hogyan ítéli meg a hazai kereslet viszonyait? (nem támaszt igényt a termelő felé, kielégítő, termelést meghaladó)
26. Részesül-e, illetve az elmúlt években részesült-e a gazdaság valamilyen támogatásban? Igen/Nem (Amennyiben igen: támogatás éve, jogcíme, mértéke, kifizetés éve?)
27. Hogyan ítéli meg a magyar ökológiai állattartás jelenlegi helyzetét, Ön szerint milyen tényezők játszanak döntő szerepet az ökológiai állattartás további fejlődésében?
28. Mi a véleménye a hazai ellenőrzési rendszerről, mennyire tartja hatékonynak a jelenlegi ellenőrzési rendszert?

A FELDOLGÓ ÜZEMI KÉRDŐÍV KÉRDÉSEI

1. Mióta foglalkozik a cég ökotermékekkel?
2. Milyen motivációs tényezők játszottak szerepet abban, hogy a cég ökotermék-előállítás mellett döntött?
3. Folytat-e az állati eredetű ökotermék feldolgozással párhuzamosan konvencionális termékfeldolgozást, vagy más tevékenységet?
4. Milyennek ítéli meg a hazai öko alapanyag beszerzési lehetőségeket? (nem elégíti ki, részben kielégíti, teljes mértékben kielégíti)
5. A felvásárolt alapanyag beszerzési forrása?
6. A cég beszállítói kapcsolatai?
7. Beszállítói szerződések időtartalma?
8. Az alapanyag beszerzés során hogyan alakul a belföldi és az import beszerzés %-os aránya?
9. Amennyiben a cég import alapanyaggal is dolgozik, mi indokolta az import útján történő beszerzést?
10. Milyen szempontok alapján választja ki a beszállítóit? (Több válasz is lehetséges)
11. Az árképzésben mely árképzési módszert alkalmazza az alábbiak közül?
12. Az ökotermékekre jellemző felárak alakulását tekintve, a kiskereskedők által átlagosan alkalmazott 25-35%-os felártól az ön termékeinek felára mennyiben tér el? (Kérem százalékos értéket adjon meg)
13. Milyen állati eredetű ökotermékeket állítanak elő?
14. Mely termék/termékek forgalmazása jelenti a cég fő profilját?
15. Hogyan alakul a cég által előállított állati eredetű ökotermékek belföldi és export értékesítése?
16. Az export értékesítés esetében (amennyiben van), mely országok jelentik a célpiacot?
17. Mely értékesítési csatornákat veszi igénybe az előállított állati eredetű ökotermékek esetében?
18. Hogyan követik a változó fogyasztói igényeket (saját felmérés, piackutató cég alkalmazása?)
19. Hogyan jellemezné a fogyasztók állati eredetű ökotermékekkel szemben támasztott igényeit? Ön szerint mekkora keresletet

- támasztanak a magyar fogyasztók a termék-előállítókkal szemben?
20. Használ-e valamilyen védjegyet a cég által előállított ökotermékek esetében?
 21. Az elkövetkező időszakban tervez-e a cég újabb termék bevezetését?
 22. Hogyan jellemezné forgalmának alakulását az elmúlt időszak tapasztalata alapján?
 23. Véleménye szerint hogyan befolyásolta az Európai Unió csatlakozás a magyar ökotermék-előállítók piaci lehetőségeit?
 24. Miben látja a hazai ökotermék-feldolgozás további fejlődésének gátját?

A KISKERESKEDŐI INTERJÚ KÉRDÉSEI

1. Mióta foglalkozik a cég ökotermékek értékesítésével?
2. Hozzávetőlegesen hány ökotermék alkotja a termékkínálatot?
3. Milyen arányban szerepelnek a hazai és az import termékek a kínálatban?
4. Mennyire elégedett a hazai árubeszerzési lehetőségekkel?
5. Mi a véleménye a hazai kereslet viszonyairól?
6. Milyen árképzési stratégiát és milyen promóciós eszközöket alkalmaz?
7. A termékkínálat bővítése során végeztek-e piackutatást az új termékek bevezetését megelőzően?
8. Az ökofelárak vonatkozásában melyek azok a termékek, amelyeket alacsonyabb, és amelyeket magasabb felárral jellemezne?
9. A cég foglalkozik állati eredetű ökotermékek értékesítésével is? (igen-ugrás a 12. kérdésre)
10. Amennyiben nem, tervezi-e, hogy a későbbiekben állati eredetű termékekkel is bővíti a kínálatot?
11. Amennyiben nem, miért nem?
12. A cég kínálatának hány százalékát adják az állati eredetű ökotermékek?
13. Mekkora keresletet támasztanak a fogyasztók az állati eredetű ökotermékekkel szemben?
14. Melyek a legkeresettebb állati eredetű ökotermékek?
15. A vevőkör hány százaléka sorolható az állati eredetű terméket fogyasztók közé?

FOGYASZTÓI KÉRDŐÍV KÉRDÉSEI**I.RÉSZ**

1. Ön szerint mit nevezünk bioélelmiszernek?
2. Élelmiszerminőségi és élelmiszerbiztonsági szempontból az Ön megítélése szerint van különbség a bioélelmiszerek és a hagyományosan előállított élelmiszerek között?
3. Ön vásárolt már bioélelmiszert?
Igen, folytassa a 4. kérdéssel!
Nem, folytassa a 8. kérdéssel!
4. Milyen bioélelmiszert vásárolt már? (zöldség, gyümölcs; tej, tejtermék; tojás; hús, húskészítmény)
5. Milyen gyakran vásárol bioélelmiszert? (naponta, hetente, havonta, évente 1-2 alkalommal)
6. Hol vásárolja meg a bioélelmiszereket? (speciális biobolt, piac, hiper-szupermarket, közvetlenül a termelőtől, egyéb)
7. Eddigi tapasztalatai alapján a hagyományos (nem bio) termékekhez viszonyítva mekkora árkülönbséggel találkozott? (Kérem, százalékos értéket adjon meg! zöldség, gyümölcs; tej, tejtermék; tojás; hús, húskészítmény)

II.RÉSZ

1. Amennyiben lehetősége lenne rá, Ön vásárolna bioélelmiszert?
Igen, folytassa a 2. kérdéssel
Nem, folytassa a 6. kérdéssel majd az III. résszel
2. Amennyiben Ön lehetőségeihez mérten a bioélelmiszerek fogyasztása mellette döntene, a vásárolásnál alapvetően a termék árát venné figyelembe? (igen/nem)
3. A bioélelmiszerek egészségre és környezetre gyakorolt hatását figyelembe véve, hány százalékkal lenne hajlandó többet fizetni a bioélelmiszerekért a hagyományosan előállított termékek árán felül? (vizsgált termékek: zöldség, gyümölcs; tej, tejtermék; tojás; hús,

húskészítmény; minimum érték: 25%-nál kevesebb, maximum érték: 100%-nál több)

4. Ön mennyire biztos abban a felár %-ban amelyet az előzőekben felsorolt termékek vásárlása esetében hajlandó lenne kifizetni? Kérem, jelölje az alábbi skálán! (0 nem tudja, 1 nagyon bizonytalan, 5 teljesen biztos)

0 1 2 3 4 5

5. Mi lenne a fő oka annak, hogy bioélelmiszert **vásárolna**?

- 1. „A bioélelmiszerek jobb ízűek, mint a hagyományos élelmiszerek, és természetes érzést adnak”
- 2. „ A bioélelmiszerek fogyasztásával teszek valamit saját és családom egészségének megőrzéséért, valamint esetlegesen felmerülő egészségügyi problémákat előzők meg.”
- 3. „Felelősséget érzek a környezetemért, ezért előnyben részesítem a környezetkímélő módon előállított élelmiszereket.”
- 4. „Sok olyan ember él a környezetemben, aki bioélelmiszert vásárol.”
- 5. „ A bioélelmiszerek szigorúan ellenőrzött alapanyagból készülnek, ami garanciát jelentenek számomra.”

6. Mi lenne a fő oka annak, hogy **nem vásárolna** bioélelmiszert?

- 1. „A bioélelmiszerek a hagyományos élelmiszerekhez viszonyítva sokkal drágábbak és nehéz őket beszerezni.”
- 2. „ Az élelmiszer alapanyagok előállítása és azok feldolgozása során felhasznált anyagok (színezékekanyagok, aroma anyagok. stb) nem veszélyeztetik saját ill. családom egészségét.”
- 3. „Az én lehetőségeim korlátozottak, hogy ilyen módon járuljak hozzá a környezetvédelemhez, és az egészségem megőrzéséhez.”
- 4. „Ha mások sem figyelnek oda a környezetükre, akkor nekem sem kell.”
- 5. „A biogazdálkodást és a bioélelmiszerek vásárlását csak divatiránzatnak tartom.”

III. RÉSZ

1. A válaszadó neme:

- Férfi
- Nő

2. A válaszadó kora:

- 18-25 év
26-40 év
41-55 év
56 év –

3. Az egy háztartásban élők száma?

- 1fő
2fő
3fő
4fő
5fő-

4. A válaszadó legmagasabb iskolai végzettsége?

- Általános iskola
Középiskola érettségi nélkül
Középiskola érettségivel
Főiskola
Egyetem

5. A válaszadó egy havi összes nettó jövedelme?

- 50.000 Ft-nál kevesebb
50.001 - 80.000 Ft
80.001 - 110.000 Ft
110.001 - 140.000 Ft
140.001 Ft-nál több

Az Európai Unió 16 tagországának ökológiai gazdálkodásba vont állatállomány a 2004-2005-ös évben (db)

ORSZÁG	SZARVASMARHA		TOJÓTYÚK		SERTÉS		JUH		KECSKE	
	2004	2005	2004	2005	2004	2005	2004	2005	2004	2005
BE	32190	30116	116379	118852	8359	8090	7086	10636	3505	2959
DK	125200	122760	777037	813558	58361	53541	11737	11609	n.a.	2146
GR	14776	22900	34422	52288	27792	126003	133619	218293	215291	298336
I	215022	222516	503639	722399	26508	31338	499978	738737	56815	86537
NL	34841	36269	405123	513329	29268	26200	10115	9340	21473	20578
PT	54351	62218	n.a.	n.a.	9695	6763	114664	124408	4769	5011
SI	13098	14539	10173	13871	1235	1966	17946	21071	3465	3827
SK	12761	20133	45	57	31	206	27082	57830	660	1006
FI	18029	19048	74468	84098	2554	3046	4296	9948	37	54
UK	200959	214276	1337369	1397517	55199	29995	687863	691000	513	544
CZ	100304	67956	1174	n.a.	2187	3108	31631	24230	2620	1726
ES	53295	56701	53707	66661	8455	10665	143866	137831	17488	18473
AT	331441	333826	n.a.	n.a.	49084	52170	79194	79551	n.a.	n.a.
LT	6616	3843	861	215	83	70	3789	3658	321	388
LV	10037	21439	4222	n.a.	2078	6580	1970	6109	662	928
FR	n.a.	n.a.	1481710	1620181	n.a.	n.a.	n.a.	n.a.	19754	22189
ÖSSZESEN	1222920	1248540	4800329	5403026	280889	359741	1774836	2144251	347373	464702
ÁLLOMÁNYVÁLTOZÁS ÖSSZESEN		1,36		12,55		27,72		20,66		33,77

Forrás: az Eurostat alapján saját összeállítás